

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI

**ALLAH'IN SIFATLARINA İMAN
VE
SOSYAL HAYATA YANSIMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hamdullah KARASU

Danışman
Prof. Dr. İsa YÜCEER

VAN-2009

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	II
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ALLAH'IN SIFATLARI.....	4
1.1. ALLAH'IN ZATİ SIFATLARI.....	5
1.1.1. VÜCUT.....	6
1.1.2. KIDEM.....	8
1.1.3. BEKA.....	10
1.1.4. MUHALEFETÜN Lİ'L- HAVADİS.....	12
1.1.5. VAHDANİYET.....	14
1.1.6. KIYAM Bİ NEFSİHİ.....	16
1.2. ALLAH'IN SUBUTİ SIFATLARI.....	18
1.2.1. HAYAT.....	18
1.2.2. İLİM.....	19
1.2.3. SEMİ.....	22
1.2.4. BASAR.....	23
1.2.5. İRADE.....	25
1.2.6. KUDRET.....	27
1.2.7. KELÂM.....	29
1.2.8. TEKVİN.....	31
1.3. HABERİ SIFATLAR.....	33
1.3.1. YED.....	33
1.3.2. VECH.....	35
1.3.3. AYN.....	36
1.3.4. İSTİVA.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

2. İLAHİ SIFATLARA İMANIN, SOSYAL HAYATLA İLİŞKİSİ... 40	40
2.1. MÜ'MİNİN HAYAT TASAVVURU.....	40
2.2. İNANCIN DAVRANIŞ VE MUAMELEYE YANSIMALARI.....	46
2.3. İMAN-KÂİNAT İLİŞKİSİ VE KÂİNATIN GÖZLEMLENMESİ... 51	51
2.4. MÜ'MİNİN HAYATA BAKIŞI.....	53
2.4.1. KİBİRDEN UZAKLAŞMA TEVAZU.....	53
2.4.2. NEFİSLERİMİZİ TEMİZLEME VE KORUMA.....	55
2.4.3. ADALET.....	56
2.4.4. İLİM ÖĞRENME.....	61
2.5. İNKÂRCININ HAYATA BAKIŞI.....	63
2.5.1. CEHALET.....	63
2.5.2. SAPIKLIK.....	65
2.5.3. ZULÜM.....	67

2.6.İMAN İLE KÜFÜR ARASINDAKİ SINIR.....	71
2.6.1. KİMLERİN TEKFİR EDİLEBİLECEĞİ.....	72
2.6.3. TEKFİRİN SAKINCALARI.....	76
SONUÇ.....	79
KAYNAK.....	83
ÖZET.....	87
SUMMARY.....	88

ÖNSÖZ

Allah'ı tanımak hem insanın içinde olan bir istek hem de Allah'ın insanlardan bir talebidir. Bu istek yaratıcıyla olan bağları kuvvetlendirir. Yaratıcı, hayatın her safhasında her anında varlığının hissedilmesini bizden istemektedir. Toplumda bulunan batıl telakkileri ortadan kaldırarak inanç ve ibadetleri sadece Allah'a özgü kılmak Allah'ı tanımakla mümkündür. Allah'ı isim ve sıfatlarıyla tanımak, anmak, yüceltmek ise bu sıfatları sosyal hayata taşımakla ve yansıtmakla mümkün olabilmektedir. Hayattaki sıkıntı ve bunalımların nedeni söz konusu olan sıfatları hem teorik hem de pratik alanda hayata yansıtmamaktan kaynaklanmaktadır.

Yüce Allah'ın sıfatlarını konu alan birçok değerli çalışma yapılmış olmakla birlikte doğrudan doğruya yüce Allah'ın sıfatlarının sosyal hayatta oynadıkları rolle alakalı çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Oysa yüce Allah'ın emir ve yasaklarının yerine getirilip getirilmediğinin en önemli göstergelerinden biri ilahi mesajın toplum hayatına etkin bir biçimde girip girmediğiyle tespit edilebilecek bir husustur. Bu yüzden yüce Allah'ın sıfatlarının sosyal hayatta oynadıkları rolü, ya da bu sıfatların sosyal hayata ne denli yansıdıklarını tespit etmek önem arz etmektedir.

Çalışmamız iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Allah'ın zati, subûti ve haberi sıfatlarını incelemeye çalıştık. İkinci bölüm de ise Allah'ın sıfatlarının sosyal hayatla ilişkisine; müminin hayat tasavvuru, hayatı algılayış biçimi bağlamında değindik. Ayrıca müminin hayata bakışıyla inkârcının hayata bakışı arasındaki farkları ele aldık.

Bu çalışmamızın amacı; müminin hayatı nasıl algılaması gerektiği konusunda mümine perspektif sunmaktır. Bu amaçla özellikle mümin ile inkârcının hayat tasavvuru arasındaki farklar üzerinde durduk.

Çalışmamızda danışmanlığımı yapıp yardımını esirgemeyen başta tez hocam Prof. Dr. İsa YÜCEER, fikirlerinden yararlandığım hocalarım Doç. Dr. Mehmet KUBAT, Doç. Dr. Cemalettin ERDEMCI, Yrd. Doç. Dr. Ahmet CEYLAN'a ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmak bizden muvaffakiyet Allah'tandır

Hamdullah KARASU
2009/VAN

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
Bkz.	:Bakınız
b.	:Bin
c.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
EÜİFD	:Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ed.	:Editör
İSAM	:İslam Araştırmaları Merkezi
Krş.	:Karşılaştırmalı
MÜİFY	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
Nşr.	:Neşr eden
s.	:Sayfa
ŞİA	:Şamil İslam Ansiklopedisi
Ünv.	:Üniversitesi
Terc.	:Tercüme eden
Thk.	:Tahkik eden
Yay.	:Yayınları
YYÜİFD	:Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

Sıfat, ‘Allah’ın zatına nispet edilen bir mana ya da kavram’¹ olarak tanımlanmaktadır. Naslarda yer alan bu kavramlar kelime türü açısından isim, fiil, mastar veya zarf şeklinde olduğu gibi Arapça da ki sıfat kalıplarından biri şeklinde de kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de Allah’ı niteleyen kavramlar tek bir zata delalet edişleri yönüyle özel isim, çeşitli manaları içermeleri yönüyle sıfattırlar. Allah birçok vasıfla zatını nitelemiştir. Kur’an-ı Kerim’de zikri geçen isim ya da sıfatlar bu nitelemenin çeşitli şekillerine delalet ederler. Allah’ın Kur’an’da kendisini bazen “Ben” bazen “Biz” olarak vasfetmesinde, zatının birliği, sıfatların çokluğu gerçeğini bulur.² Allah’ı gerçek manada anlayabilmek için Kur’an’a vakıf olmanın yanında Arap dilinin yapısını da bilmek gereklidir.

İslam âlimleri arasında yaygın bir şekilde esma teriminin yanında kullanılagelen sıfat kelimesi Kur’an’da bu haliyle yer almaz. Ancak “nitelemek” anlamına gelen “vasf” mastarına bir yerde, muzari şekline de on üç yerde rastlanır.³

İsim ve sıfat arasında bazı teknik ayrımların olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Zat-ı ilahiyyeye nispet edilen kavramlara delalet etmek üzere her iki terimin de kullanıldığı bir vakıdır.⁴ İslamiyet’in ilk döneminde sıfat kelimesine rastlamamakla birlikte, sıfat kavramının kullanılmayacağına dair bir nasla da karşılaşmamıştır. Genelde isim olarak Allah tanınmaya çalışılmıştır. Allah’ın isimleri ister sıfat sığısıyla, ister isim, fiil ya da zarf şeklinde olsun, hepsinde niteleme anlamı gözetildiğinden “sıfat” diye anılır. Diğer taraftan vasıfların işaret ettiği zata delaletleri gözetilerek “esma” da denir. Yani Allah bu sıfatlarla o derece mevsûftur ki isim konumuna girmiş sayılır.

Bir varlığa inanmak, onu açıklama ve tanımlama ihtiyacı hissettirir. Hakkında hiçbir bilginin bulunmadığı bir varlığa inanmak mümkün değildir. Çünkü inanma ifade etmeyi, ifade de bazı vasıflar taşıyan kelimeleri kullanmayı zorunlu hale getirir. Beşer idrakine sığmayan aşkın yaratıcı ile duyu ve akıl dünyasında yaşayan insan arasındaki bağlantıyı sağlayacak bir bağın bulunması kaçınılmaz bir sonuçtur. İsimler ulûhiyet alanı ile irtibatı sağlamada yardımcı olurken sıfat da yaratıcıyı tanımaya kişiyi yaklaştırır. Her şeyden önce, inanan ve inandığına ibadet etmek isteyen insan için Allah’ın bazı sıfatlarla nitelendirilmesi kaçınılmaz bir ihtiyaçtır.⁵

Yaratıcının duyularla algılanan her şeyden tamamen farklı (aşkın) olması O’nu tanımayı güçleştirir. Allah hakkında yapılabilecek tanım ve tasvirler olağan tanım ve tasvirlerin hiçbirine benzemez. “Allah nedir?” şeklinde sorulan bir soruya verilebilecek cevap genellikle “bizi yaratandır, bizi idare edendir.” gibi Allah’ın

¹ Bekir Topaloğlu, “Allah”, *DİA*, İstanbul, 1992, II, 482.

² Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mecmûatu'r-Resâil*, Mısır, 1966, II, 9.

³ Muhammed Fuat Abdülbaki, “Vasf”, *El Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kura'ni'l-Kerim*, Kahire, 1988.

⁴ Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 404-405.

⁵ Mehmet Kubat, *Kur'an'da Tevhid*, İstanbul, 1994, 166.

niteliklerinden birini ya da birkaçını dile getiririz.⁶ Allah'ın üstünde başka bir varlık kategorisi olmadığından O'nu sıfatlarından hareketle tanımaktan başka çareler yeterince tatmin edici değildir. İnsanoğlu, bilgi vasıflarından olan duyu, akıl, tecrübe, sezgi ve benzeri metotlarla Allah'ı yeterince idrak etmekten acizdir. Kul sınırlı bir gezegen olan dünyada yaşamakta ve dünya hayatının hakikatlerine ulaşmak için bu sınırlı bilgi vasıtalarını kullanmaktadır. Hudus, imkân, gaye ve nizam gibi kelâm âlimlerinin kullandıkları deliller de aynı kategoride değerlendirilebilir.

Ulûhiyet konusunda kesinlikle unutulmaması gereken temel ilke Allah'ın benzeri hiçbir varlığın bulunmadığıdır.⁷ Tevhidin esasını oluşturan bu ilkenin zedelenmesine sebep teşkil edebilecek hiçbir ön kabul tasvip edilemez. İnsan bu noktada bazen aklın acizliğiyle de karşılaşabilir. Çünkü hem yaratıcısını tanımlama ihtiyacı hisseder, hem de tanımlamayı yapmak için kullanabileceği vasıtalarından hiçbirini O'nun bir benzeri olarak düşünemez. İmanlı bir insan bu noktada yine yaratıcısından kalbini açmasını ister. Kelimelerle tanımlayamazsa da kalbinde şüpheyi yer bırakmaz. Beşeri nitelikleri Allah için kullanmanın teşbihe götüreceği endişesi taşıyan bazı düşünürler de Allah hakkında sadece “selbi” niteleme yapmayı uygun görmüşler.⁸ Bu âlimler yaratıcı hakkında olumlu bir dil kullanmanın mümkün olmadığı, bütün yüce, ulu ve güzel ifadelerin Allah söz konusu edilince eksik kalacağı dolayısıyla Allah'ın hiçbir isimle sınırlandıramayacağı kanaatini taşırlar.⁹ Bu tarz düşünmenin zaafı da çoktur.

Yaratıcı ile beşer türü arasında herhangi bir nispetin olmadığını kabul etmek, Allah'ın bir dış gerçekliğinin bulunmadığını, dolayısıyla hakkında olumlu bir nitelemenin yapılamayacağını kabul etmek demektir. Böyle bir kabulden hareket edilirse Allah'tan söz etmek mümkün görünmez. Tenzih, Allah'ın ne olmadığını söylemektir; fakat Allah'ın ne olduğunu söylemek değildir. Yaratıcı ile insan arasında benzerliğin olmadığını kabul etmek Allah'ı tamamen bilinmez bir hale getirir.

Allah'ın ne olduğunu ve ne olmadığını yine Allah'ın bize bildirdiklerinden öğrenebiliriz. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde bu anlayış hâkimdir. Çünkü Hz. Muhammed'in (s.a.v.) varlığı ihtilafın ortaya çıkmasına engeldi. Hicri birinci yüzyılın ikinci yarısında Müslümanların kendi içindeki ihtilaflar ve daha sonra hicri ikinci yüzyılda Müslüman âlimlerin Yunan felsefesi ve Aristo mantığıyla tanışmaları Allah ile ilgili tartışmanın seyrini etkilemiştir. Akıl dinin hizmetine sunmak gereklidir. Akıl ile hareket edilen bir dünyada aklın kutsandığı bir yerde akli yaratıcıyı bilmek de yine akıl ile mümkündür. “Mantık bilmeyenin ilmine itimat edilmez.”¹⁰ diyerek insanları akli kullanmaya sevk etmiştir İmam Gazali.

Rabbini tanıma gayretinde olan insanoğlu kimi zaman sadece akli kimi zaman da ilahi mesajlara bakarak rablerini tanımaya çalışmışlardır. Her türlü tereddüt

⁶ Turan Koç, “Kur'an Dili Açısından Söz -Anlam İlişkisi”, *Kur'an ve Dil-Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu*, Van 2001, 19-20.

⁷ Şura, 42/11.

⁸ Abdullatif el-Harputi, *Tenkihu'l-Kelam Fi Akaidi Ehl'il-İslam*, İstanbul, 1330, 180.

⁹ Turan Koç, *a.g. m.*, 58.

¹⁰ Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed el-Gazzali, *el-Münkizu mine'd- Dalâl*, İstanbul, 1287, 9.

ve şüpheden uzak Allah'ı ve onun bildirdiklerine inananın dünyayı algılayışı diğer insanlardan farklıdır. Allah'ın mesajlarını bize Hz. Muhammed (s.a.v.) bildirmektedir.

Allah insanların maddi yönünü tatmin için nimeti yarattığı gibi manevi yönden de onu huzura kavuşturacağı esasları peygamberleri vasıtasıyla haber vermiş, ayrıca insana verdiği akıl ve diğer manevi özelliklerle onun mutlu olabileceği ortamı sağlamıştır. İnsana düşen yaratılışına uygun hareket edip rabbine yönelmesi ve ilahi huzuru bulmasıdır. Bu da ancak tek olan ve eşi benzeri olmayan Allah'a inanmakla olur. Onun için iman, insan hayatında çok önemlidir. İnsanın hayata bakışını, hayatı değerlendirişini, hayatını yaşayışını etkiler.

Allah'a iman her türlü güçlüğü dayanma ve direnme gücü verir. İnanç, hem maddi hem de manevi bir güçtür. İnançlı insan, hayata bağlanır; hayatı kazanır; ruhsal birtakım hastalık ve bunalımlardan korunur, kötülüklerden uzak durur; eğitime, öğrenmeye değer verir.

Allah'a inanan insanın, dalaletteki insanla aynı şekilde dünyayı değerlendirmesi İslam düşünce yapısına uygun değildir. Dünyaya bakış, inanç ile şekillenir. Materyalist biri madde ile tabiatı izaha açıklarken Tanrı'yı hesaba katmaz; oysa bu Müslüman için geçerli değildir. Müslüman'ın evreni nasıl tahlil etmesi gerektiğini naslar belirler ve insana en azından tevhid mantığını verir. Mü'min sahip olduklarını, Allah'a şükürlerle dile getirir. Bu da mü'minin eşyaya, insana, âleme bakışını etkiler ve mü'mini inanamayanlardan ayırır. İnanç, davranışı şekillendirir. İnanmayan birinden ibadet beklenmediği gibi, inanandan da kendini kutsaması, âlemi kutsaması her şeyin üstünde de görmesi beklenemez.

Allah'ın varlığı insanlık tarihi boyunca bir peygamber gönderilsin veya gönderilmesin araştırma ve tartışma konusu olmuştur. "Yeryüzünü geziniz, dolaşınız, tarihsiz, medeniyetsiz, duvarsız insan toplulukları görebilirsiniz; ancak mabetsiz ve mabutsuz insan toplulukları göremezsiniz." sözü bu açıdan önemli bir tespittir.

Aklın ve nasların sınırlarını bilerek "sıfat" konusuna değinmek gerekir. Sıfat ister Hristiyan kelimelerinden olsun ister Yahudi ilahiyatçıların etkisiyle olsun isterse filozofların eserlerinin tercümeleriyle olsun şu anda var olan bir gerçekliktir ve bunu anlamlandırmak gereklidir. Anlamlandırma yaparken itidalli olmalıyız; zira müteşabih naslar, sıfat konusunu bizlere bırakmaktadır.¹¹ Allah'ın zatının, kendisi ile sıfatları konusunda görüş ayrılıkları hala sürmektedir.

Kelâm âlimleri Allah'ı ispat etmeye çalışmışlardır; ancak Allah için cihet, mekân, cevher ve araz, zaman, keyfiyet, kemiyet v.s. düşünmek mümkün değildir.¹² İsimler, kişilerin düşünüşünü de verir. Çeşitli tarifler ile Allah tanımlanmaya çalışılmıştır. İbn-i Rüşt bu konuda şöyle demektedir: "Cumhurun bu konuda bilmesi gereken şey, sadece ve sadece şeriatın sarahaten belirttiği husustur. O da sıfatlar hususunda tefsire girmeden bu sıfatların varlığını kabul etmekten ibarettir. Çünkü tefsire girildiği takdirde cumhur için bu konuda asla kesin bilgi edinmenin imkânı yoktur."¹³

¹¹ İrfan Abdülhamit, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, (Çev.: M. Saim Yeprem), İstanbul, 1983, 163-168.

¹² Ebu Mansur Muhammed b. Mahmud el-Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, (Çev.: Bekir Topaloğlu), Ankara, 2002, 38.

¹³ Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubi, *Faslü'l-Makâl Fima Beyne'l-Hikme ve's-Şeria Mine'l-İttisal: Felsefe, Din ilişkisi* (Thk. Çev.: Bekir Karlığa), İstanbul, 1985, 244-247.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ALLAH'IN SIFATLARI

Sıfat, Allah'ın zatına nispet edilen bir mana, bir kavramdır. Mücmelin açıklaması, bir şeyin ehliyetinin beyanı, bir şeyde bulunanın açıklığa kavuşturulmasıdır. Zâtın bazı hallerine delalet eden veya tanımlanan, zâtı tanıtan gerekli özelliklerdir.¹⁴ Bir şeyde gerçek anlamda bir niteliğin bulunmasıdır. Sıfat objede “gerçeklik” olarak bulunduğu, süjenin ona bu niteliği nispet edip etmemesi o niteliğin gerçekliğini arttırmaz ya da eksiltmez.

Tevhit inancı, insanlar için en üstün meziyettir. İnanma ihtiyacı insanla beraber var olmuştur. Tüm peygamberler insanları imana çağırmışlardır. Kulluğun sadece Allah'a yapılabileceğini belirtmişlerdir.¹⁵

Kur'an'da çoğu kez insanların Allah hakkında söyledikleri şeylerle ilgili olarak kullanılan “vsf” fiilinin bütün bu durumlarda kullanılışı daima müşriklerin Allah hakkında söyledikleri övgüye değer olmayan bir şey münasebetiyledir.¹⁶ Böylece muzari olarak 13 yerde geçmektedir. Kur'an'da Allah'ın nitelendirildiği övgü ifade eden kelimeler hiçbir zaman “vsf” fiilinin bir formuyla ifade edilmez. Onlardan en güzel isimler (el-Esmâ-ül Hüsna) diye bahsedilir. Kur'an'da el-Esmâ-ül Hüsna dört yerde geçmektedir. En güzel isim ve en yüce sıfatların Allah'a ait olduğunu bildiren Kur'an, bu yüce sıfatlara sahip olmayanın gerçek ilah olmayacağını, hakiki ilahın birtakım yüce sıfatlarla muttasıf olması gereğini vurgular.¹⁷

Allah'ı tanımaya çalışırken özellikle naslarda belirtilen hususlara dikkat etmek gerekir. Bu konuda yapılmaması gereken iki önemli noktayı vurgulayalım: Birincisi yabancı kültürlerden, özellikle de Yahudilik ve Hristiyanlıktan etkilenen Müşebbihe ve Mücessime ehli gibi, hataya düşmemektir. Bu da Allah'ı, sıfatlarından yola çıkmak suretiyle O'nu başka varlıklara benzeterek tahlil etmektir. Bu, nasların açık hükümlerine ters düşmektir. İkincisi ise İslam filozoflarının bir kısmı ve Mutezile'nin düştüğü hatadır. Bu anlayış Allah'ın varlığını ve zatını fazlasıyla soyutlaştırarak anlaşılmaz bir hale getirmektedir.

Allah, kemal sıfatlarının hepsiyle muttasıf olup, bütün noksan sıfatlardan münezzeh ve beridir. “Mümkün” olan şeyleri yaratıp yaratmamak, yüce Allah hakkında caizdir. Mümkünattan dilediğini yaratır, dilediğini yaratmaz, haddi-i zatında yüce Allah'ın kemal sıfatları sonsuzdur.

¹⁴ Muhammed b. A'la b. Ali el-Faruki el-Hanefi Tehanevi, “Sıfat”, *Keşşafu Islahat'ı-Funun ve 'Ulum* (Thk.: Ali Dahruc), Beyrut, 1996, II,1078.

¹⁵ İsa Yüceer, *Kelam Hikmet İlişkisi*, Konya, 2007, 159.

¹⁶ Yûsuf, 12/18; Teğabun, 64/117.

¹⁷ Mevlüt Özler, *İslam Düşüncesinde Tevhid*, İstanbul, 1995, 14.

Allah'ın anlaşılıp kavranmasını sağlamak maksadıyla İslam âlimlerince konulmuş ve ittifakla kabul edilmiş hususlar vardır ki bu hususlar Allah'ın kendine mahsus bir zatının olduğu ve zatının gereği olan, bu zatla beraber bulunması gereken sıfatların bulunduğuudur. Şu halde Allah'tan bahsederken Allah'ın zatından, varlığından ve sıfatlarından söz etmemiz gerekir.¹⁸

Allah'a iman etmek, sadece onun varlığına inanmak değildir. Allah'ın zat-ı sübhanesi hakkında vacip olan kemal sıfatlarını, vakfedilmekten münezzehe olduğu noksan sıfatları, şan-ı ilahiyede caiz olan sıfatları bilip öylece inanmayı gerektirir.¹⁹ Allah her türlü kemal sıfatları ile muttasıf ve bütün noksan sıfatlardan münezzehtir. Allah'ın varlığı gibi sıfatlarını bilmek de imanın gereğidir. Allah, kemal ifade eden sıfatlarla vasıflanmıştır. Eksiksizdir, acz ve süreksizlik belirten şeylerden de münezzehtir. Allah'ın sıfatları sonradan vücut bulup bilâhare yok olan arazlar cinsinden değildir. Bilakis onlar ezelidir, ebedidir, kadimdir. Zatı ile mevcuttur. Bu sıfatlar hiçbir veçhiyle yaratılmışlarınkine benzemez.²⁰ Yaratıcı için her türlü noksanlık muhaldir.

Allah'a iman eden her şahsın, Allah'ın bütün kemal sıfatlarla muttasıf, noksan sıfatlardan da münezzehe olduğuna inanması gerekir. Allah'ı bize en iyi tanıtan Kur'an ve Hz. Muhammed'tir. Biz bunlardan Allah için vacip, mümtene ve caiz olan sıfatları öğreniriz. En güzel isimler ve sıfatlar Allah'ındır. Allah için kullandığımız bir isim ile insan için kullandığımız isimler arasında fark vardır. Örneğin insanın affedici olması ile Allah'ın affedici olması arasında fark vardır.²¹

İnsanları sıfatların ispatı ve nefyine sevk eden, akılda birbirine zıt iki öncül vardır. İlki, tevhitte mübalağaya yol açarak sıfatların nefyiyle sonuçlanan "vahdet kemal; kesret ise noksanlıktır." öncülüdür. Diğer de "Bütün makdurata kadir, âlim hâkim, semî, basar olan bir varlığın kadir, âlim, hay olmayıp fiillerin kendisinden kudretiyle değil de şuursuzca ortaya çıktığı bir varlıktan daha mükemmel olması" öncülüdür. İşte bu fikirler, insanları ya sıfatların nefyine ya da sıfatları kabule davet etmiştir. Her iki zıt fikri kabul edenler kendilerince Allah'ın kemal sahibi olduğunu ispatlayarak Allah'tan noksanlıkları nefyetmişlerdir. Mutezile ve İslam filozofları gibi bazı guruplar ise bu iki fikri birbirine uyumlu hale getirmek için çalışmışlardır.

1.1. ALLAH'IN ZATÎ SIFATLARI

Yüce Allah'ın zatı için vacip olan, zorunlu olan sıfatlardır. Bunlara sıfat-ı nefsiyye de denir. Diğer bir tabirle "zatî veya nefsi sıfatlar" da denilen bu sıfatlar, yüce Allah'ın varlığını ve hakikatini anlayıp kavramada biz kullarına yardım eden sıfatlardır. Bu sıfatlar sayesinde Allah-û teâlânın yüce zatını ve varlığını O'na yaraşır

¹⁸ Ahmet Karacabey, *Kur'an-i Kerim'e Göre Yüce Allah'ın Fiili Sıfatları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1992, 1.

¹⁹ İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlm-i Kelam*, İstanbul 1946, II, 87.

²⁰ Metin Yurdağür, *Allah'ın Sıfatları: Esmâül-Hüsna*, İstanbul, 1984, 143.

²¹ İsa Yüceer, *Kelam Ekoller ve Problemler*, Van, 1995, 226.

bir tarzda anlayıp, imanımızı da o nispette kuvvetlendirebiliriz. Allah'ın kendine mahsus bir zatı vardır ve bu zatının gereği olan, bu zattan ayrılması düşünülmeyen sıfatları vardır. Bunlardan bir kısmına "zatî sıfatlar", bir kısmına da "sübutî sıfatlar" denir.

Zatî sıfatlar, hiçbir sebebin eseri olmayan, Allah'ın hakikatini ortaya koyan sıfatlardır. Bu sıfatlar Allah'ın zatıyla, varlığıyla doğrudan doğruya alakalı oldukları için ve sadece Allah'ın yüce zatına mahsus oldukları için zatî sıfatlar diye isimlendirilmişlerdir. Zat veya varlık olmadan bu sıfatların varlığını düşünmek ve bu sıfatlardan söz etmek imkânsızdır.

Zatî sıfatların, Allah'ın zatına layık olmayan manaları nefyedip kaldırdıkları ve bu isimle adlandırdıkları konusunda âlimler hemfikirdirler. Allah'ı tenzih etmek gereklidir. Allah cisim değildir, cevher değildir, bir mekânda bulunmaz, mahiyeti bileşik değildir gibi fikir yürütmeler bize Allah'ı tanıma gayretlerini gösterir. Bu kategoride ele alacağımız sıfatlar, Allah'ın herhangi bir surette mahlukata benzerliğini nefyeden, Allah'ı noksanlıklardan tenzih edip Allah'ın bu noksanlıklardan beri olduğunu bildiren, fakat hariçte vücudu olmayan 'ademi ve i'tibari mefhumlardır.²²

Selbi sıfatlar; Allah'ın şanına yakışmayan, acz ve eksiklik ifade eden, yaratılmış özelliği taşıyan, bu sebeple de ondan nefyedilmesi gereken sıfatlardır. Bu tür sıfatlar çoktur. Çünkü ne kadar eksiklik ve acz kavramı varsa o kadar selbi sıfat var demektir.²³ Allah'ın zatını olumlu terimlerle insanlara anlatmak imkânsız olduğundan, olumsuz isimler insanlara kendi sınırlılıklarını anlamalarına yardımcı olur. Allah'ın zatının temel niteliği başka hiçbir şeye benzememesidir.

İbn-i Teymiyye'ye göre Allah'ı olumsuz sıfatlarla vasıflandırmak mantikî anlamdaki akılcılığı kullanmak demektir. Çünkü Allah'ın ne olmadığını söyleyerek O'nu anlatmak, soyut olarak anlaşılması anlamına gelmektedir. Böylece olumsuz sıfatlarla Allah ile mahlûkat arasındaki benzerlik ortadan kaldırılmıştır.²⁴

1.1.1. VÜCUT

Vücut: Olmak, var olmak, olan, var olan, mevcut anlamlarına gelmektedir. Kelâm ilminde Allah'ın zorunlu varlığını dile getirir. Kelâmcılara göre Allah'ın nefsi, zatî sıfatlarındandır.

Yunan felsefesinin, özellikle Aristo metafiziğinin İslâm dünyasına girmesinden önce, kelâmcılar genel bir kavram olarak vücut yerine "şey, cisim" kavramlarını kullanıyorlardı. Bu dönemde, kelâmcıların tartıştıkları başlıca konulardan birini, Allah'a şey ya da cisim denilip denilemeyeceği oluşturuyordu. Sonunda Allah'a cisim denilemeyeceği, çünkü Allah'ın, cismin gerekli niteliklerinden olan boyutlu olmaktan münezzeh olduğu sonucuna varıldı. Buna karşılık, diğer

²² Yurdagür, *a.g.e.*, 153.

²³ Bekir Topaloğlu, Yûsuf Şefki Yavuz, İlyas Çelebi, *İslâm'da İnanç Esasları*, İstanbul 1998, 126.

²⁴ Fahreddin er-Razi, *Levamiü'ül-Beyyinat, Şerhu Esmâillahi Teâlâ ve's-Sıfat*, Beyrut, 1984, 24.

şeyler gibi olmamakla birlikte, Allah'a şey denilebileceği kelâmcıların büyük çoğunluğunun üzerinde ittifak ettikleri bir meseledir.

Vacibu'l- Vucûd, varlığı zorunlu ve zatının gereği olan, var olmakta başka bir varlığa muhtaç olmayan varlık, Allah'tır. Vacibu'l- Vucûdun zatı ile vücudu arasında başkalık yoktur. Vacibu'l- Vucûd, aynı zamanda yokluğu düşünilemeyen, yokluğu kabul etmeyen varlıktır. Vücudun yokluğu kabul etmemesi ya zatı gereği ya da başka bir varlıktan dolayıdır. Yokluğu kendi zatı gereği kabul etmeyen (Allah'ın zatı gibi) vücut “vacip li-zatîhi” adını alır. Yokluğu kabul etmeyişi başka bir varlıktan dolayı ise (Allah'ın sıfatları gibi) “vacip li'ğayrihi” denir. Varlığının başlangıcı ve sonu olmaması; atomlardan, cevher ve arazlardan ya da madde ve suretten birleşmemesi Vacibu'l- Vucûdun başlıca özellikleridir.

Yüce Allah'ın var olması demek olan vücut sıfatı bazı âlimlere göre asıl nefsi veya zati sıfattır.²⁵ Şan-ı ilahîyede bu sıfat vacip; zıddı olan 'adem (yokluk) mümtendir. Cenabı-ı Hak Vacibu'l- Vucûd'tur

Mümkün Vucûd, varlığı ve yokluğu zatının gereği olmayan, zatı bakımından varlığı ile yokluğu eşit olandır. Mümkün varlık, varlığı da yokluğu da vacip olmayan ya da varlığı da yokluğu da mümteni olmayan diye de tanımlanır. Mümkünün varlığı da yokluğu da eşit olduğundan var olmak için mutlaka tercih edici bir sebebe muhtaçtır. Bu sebep, onun varlığını yokluğuna tercih ederse, var olur. Varlığı, sebebinden sonra olduğu için hadis, sonradan değildir.

Allah'ın mevcudiyeti, varlığı demektir. Bazı âlimlerimize göre, asıl zati veya nefsi sıfat budur. Zira Allah'ın mevcudiyetinden, varlığı kabul edilmeden, diğer sıfatlarından bahsetmek mümkün olmaz. Allah'ın varlığına, mevcudiyetine işaret eden pek çok ayet-i kerime Kur'an'da mevcuttur. Bunlardan birisi de;

"O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka tanrı yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, esirgeyendir, bağışlayandır. "²⁶ ayetidir.

Allah'ın varlığı, mevcudiyeti kendi zatının gereğidir. O'nun yüce zatı, mahlûkatta olduğu gibi başkasından dolayı değildir. O, kendi zatı ile vardır; kendi zatıyla kaimdir; varlığı için bir başkasına muhtaç değildir. Zira muhtaç olan, İlâh olamaz.²⁷

“Vucûd” un zat üzerinde zait olup olmaması, tartışma konusudur. Ancak İslam âlimlerinin genel görüşü vucûd vacipte de, mümkünde de zat üzerine zaittir.

Allah'ın varlığı bütün kâinatın varlığına başlangıç olduğu halde kendisi; başlangıcı ve sonu olmayan bir varlığa haiz bulunan ve yine hakikati idrak olunmayacak yalnız sıfatları ile bilinen ve izah edilebilen bir mevcuttur.²⁸

Vücûd'un zât üzerine zâid olup olmaması, kelâmcılar ile İslam filozofları arasında sürekli münakaşalar doğuran bir mesele olarak tarih seyri içerisinde devamedegelmiştir.

²⁵ Karacabey, *a.g.e.*, 5.

²⁶ Haşr, 59/22.

²⁷ Yurdagür, *a.g.e.*,155.

²⁸ Mustafa Sabri, *Dini Mücedidler*, İstanbul, 1338–1340, 226.

1.1.2. KIDEM

Kıdem: Allah'ın varlığının evveli olmamaktır. Allah'ın ezeli olmasıdır. Kıdemi ve ezelliyeti vacibdir. Bunun zıddı olan hudus, sonradan olma müstahildir. Kıdemi zâtının muktezasıdır.²⁹

Varlığının başlangıcı olmayan, zamanın ve 'adem (yokluk) in kendisine sebkât etmediği varlık demektir. Kıdemin zıddı "hudus"tur. Cenab-ı Hak kadimdir, ezeli'dir. Bu sıfat Cenab-ı Hakk'ın zatının muktezasıdır.³⁰

Kıdem kelimesi, İslâm felsefesi ve kelâm tarihinde üç anlamda kullanılmıştır:

1)Kıdem-i Zamanî (zamanla ezel olmak): Bir şeyin varlığı ezeli olup vücûdundan 'adem (yokluk) geçmemek demektir. Zamana bağlı olarak bir varlığın diğer varlıklardan önce olması şeklinde anlaşılabilir.

Bunu şöyle izah edebiliriz: Zaman, mahiyeti itibariyle hareketin ölçüsü, onun miktarı ve kemiyetidir. Zaman, geçmiş ve gelecekte ibarettir. Bu iki zamanın arasında "an" dediğimiz bir birleştirme aracı vardır. "an" zamanın; zaman da hareketin birimi ve sayısızdır. Hareket ise sürekli oluşum halindedir. İnsan bu oluşumu algılar ve böylece zaman şuuru doğar.

2)Kıdem-i Zâtî: Bir şeyin varlığının başkasına muhtaç olmaması, muhtaç olmadığı ve li-zatîhî var olduğu için de başlangıçsız ve öncesiz olmasıdır. Zâtî itibariyle kadim olan, yani varlığından önce başka bir varlığın bulunması imkânsız olan ve varlığını ortaya koyacak başka bir varlık olmayan.³¹ demektir.

Buna göre Allah, âlemden zât itibariyle öncedir. Bu konuda İslam filozofları ve Kelâmcılar arasında ciddi münakaşalar olmuştur. Filozoflar, âlemin "heyulâ" ve "unsur"ları ile ezelden beri devamlı Allah ile mevcudiyetini savunarak "âlemin kıdemine" kail olmuşlardır. Onlara göre Allah, "zat" bakımından âlemden önce olmakla birlikte, "zaman" bakımından âlemden önce değildir.

İmam Gazali bu konuda: "Zaman sonradan olma ve yaratılmıştır. Dolayısıyla ondan önce zaman yoktu. Allah âlemden de zamandan da öncedir. Âlem ve zaman yokken Allah vardı. Sonra âlem de zaman da var oldu."der.³²

3) Kıdem-i İzafî: Bir şeyin varlığının başlangıcının başkasına nispetle daha önce olmasıdır. Zaman içinde başkasına nispetle daha önce oluşu ifade eder ki buna "takaddüm" de denir. Bunun zıddı "taahür" dür. Babanın zaman bakımından oğlundan daha önce olması gibi.

Bunların karşıtı ise:

1)Hudûs-i Zamanî: Bir şeyin yok iken sonradan var olması. İnsanların hudûsu gibi...

²⁹ İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelam*, İstanbul, 1339-1343, II.87.

³⁰ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Rağib el-İsfahani, "Kıdem", *El-Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'an*, 599.

³¹ İbn Rüşd, *a.g.e.*, 86-87.

³² Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzali, *Tehafütü'l, Felâsife: Filzofların Tutarsızlığı*, (Çev.: Bekir Sadak), Ankara, 2002, 110-111.

2)Hudûs-i Zâtî: Bir şeyin varlığında başkasına muhtaç olması. İslam filozoflarına göre akıllar ve nefisler gibi.

3)Hudûs-i Zâtî: Bir şeyin, diğerine nispetle sonradan olması. Oğlun zaman bakımından babasından sonra olması gibi.

Farabî gibi İslam filozoflarına göre akıl, nefis, felek ve heyulâ gibi varlıklar kıdem-i Zamanî ile ezeli; varlıklarında Allah'a muhtaç oldukları için de hudûs-i zâtî ile hâdistirler.³³

Bütün ehl-i sünnet âlimleriyle kelâmcılar, Allah'tan başka hiçbir şeyin ezeli olmadığını söylemiştir. Kıdem; ezeli, öncesiz ve varlığında hiçbir şeye muhtaç olmamak anlamında kullanılması itibarıyla yalnız yüce Allah'a mahsustur. O'ndan başka her şey sonradan var edilmiştir.

Cenab-ı Allah, vacip li- zâtihî veya vacibu'l-vucûd (varlığı zorunlu) olduğu için ezeli'dir. O'nun başlangıcı ve öncesi yoktur. Kıdem, Cenab-ı Hak'tan geçmişteki yokluğu selbiden ve O'nun yokluktan münezzehe olduğunu ifade eden bir kavramdır. Kıdem, "vacip li-zâtihî" kavramının içinde mevcuttur. Allah-û teâlâ vacibu'l-vucûddur (vacip li- zâtihidir). Vacibu'l-vucûd; varlığı, zatının muktezası olan demektir. Vacibu'l-vucûdun, yani başkasına muhtaç olmadan zatının gereği olarak var olanın 'ademi (yokluğu) muhaldir ve asla mümkün değildir. 'Ademi mümkün olmayan kadîmdir. O halde yüce Allah için kıdem, sabittir. Kıdemi sabit olanın 'ademi (yokluğu) muhal olduğu için, bekası da lâzımdır. Vâcip li zâtihî, cüz ve parçalardan da mürekkebe değildir. Aksi takdirde cüz ve parçalarına muhtaç olur. Başlangıcı bulunmayan, varlığı zorunlu olan yüce Allah, ezeli olmazsa, hâdis olur ve varlığı başkasının icadına muhtaç olur. Ebedî olmazsa fâni ve âciz bulunur. Hudûs (sonradan olma) ve başkasına muhtaç olmak ise vacibu'l-vucûd (varlığı zorunlu olan) kavramına aykırı düşer. O halde kıdem (evveli ve başlangıcı olmamak), Vâcip li-zâtihî ye açıkça lazım gelen özelliklerdendir.

"O, her şeyden öncedir; kendinden sonraya hiçbir şeyin kalmayacağı sondur. Varlığı aşîkârdır, gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O her şeyi bilir."³⁴

Ayetinde de belirtildiği üzere her şeyin bir başlangıcı ve evveli olduğu halde Allah'ın başlangıcı ve evveli yoktur.

Eğer Cenab-ı Allah kıdem'le muttasıf olmayıp hâdis (sonradan olmuş) ve yaratılmış farz edilse, bir muhdis ve hâlikın kendisini yaratmasına ihtiyaç duyması lazım gelir. Kendisini yaratan kadîm ise o, Allah olur; kadim değilse, o da başka bir yaratıcıya muhtaç olup böylece mazî cihetinde sonsuza doğru her yaratıcı kendisinden önceki yaratıcıya muhtaç olur. Bu husus ise nihayetsiz bir mücidler silsilesini ve batıl bir teselsülü gerektirir. Hâlbuki Vâcibu'l-vucûd olan Allah hiçbir yaratıcıya muhtaç olmadan li-zâtihî vardır. Mümkün ve hâdis varlıklar vücutlarında yaratıcıya muhtaç olurlar. Mümkün, varlığı zatının gereği olmayan, var olmasında bir yaratıcıya muhtaç olan demektir. Gördüğümüz âlem ve içindekiler mümkün ve hâdistirler. Varlıklarını kendi zatlari gerektirmez. Varlıkları vâcip (zorunlu) olmayıp varlıklarını yokluklarına tercih edecek bir müreccihe (sebebe) muhtaçtırlar. Bu müreccih, vücudu mümkün bulunan bir şey olursa, bunun, diğer bir mümkünü

³³ Mahmut Rifat Kademoğlu, "Kıdem", *ŞİA, İstanbul*, 2000, IV, 323.

³⁴ Hadid, 57/3.

vücûda getiremeyeceği açıkça anlaşılır.³⁵ Mesela, bugün sonradan yaratıldığı açıkça anlaşılan maddenin özelliklerini ilim ortaya çıkarmıştır. Madde atıldır; şuursuz dış tesirler karşısında dağılır ve saçılır; akılsız, bilgisiz ve şuursuzdur. Enerji de böyledir. Çeşitli madde ve enerjiler, aralarında ittifak edip şuurluca karar vererek kâinatın nizamını ve dünyanın içindeki canlıları yaratamazlar. O halde şu gördüğümüz mümkün olan varlıklar, mümkünât silsilesinin dışında bir Vacibu'l-vucûd, bir başlangıcı bulunmayan ezeli yaratıcının varlığına delâlet edip durur. Kıdem, bu Vacibu'l-vucûd olan yaratıcının varlığının gereğidir. Çünkü her ne zaman, kıdem ile Vacibu'l-vucûd düşünülürse, ikisinin de birbirini lâzım kıldığını akıl anlar. Vacibu'l-vucûd; zâtı ve yüce sıfatlarıyla beraber Allah-û teâlâdır. Allah sıfatlarıyla beraber ezeldir. O'nun hiçbir sıfatı sonradan olmamıştır. Sıfatları, Allah-û teâlânın zâtının muktezasıdır ve O'nun zâtıyla kaimdir. Allah'ın sıfatları O'nun gayrı değildir ve zatından ayrılmaz. Allah'ın zâtı, sonradan olan sıfat ve özelliklere mahal (yer) olamaz. Allah, zamandan ve mekândan münezzehtir. Mekân, zaman, kâinat ve bunların içinde bulunan her şey, O'nun kudret, irade, ilim ve yaratmasıyla var olmuşlardır. Allah, muhtar (murîd) olan haliktir. Murîdın, eserinin sonradan olması gereklidir. İrade sahibinin eseri kadim olsa, bunu yaratmayı dilemesi, varlığı halinde olur. Var olanı yaratmayı dilemek muhaldir. Çünkü var olanı yaratmak, hasılı (var olanı) tahsil (tekrar husule getirmek) demektir. Var olan yok değil ki tekrar yaratılsın. Binaenaleyh ihtiyar ile yaratmak, bir şeyi yok iken dileyip var etmek demektir. Böyle bir murîd yaratıcının da bizatîhi mevcut ve ezeli olması şarttır.³⁶

Materyalistler ve diğer münkirler, mü'minlere yönelik olarak şu şekilde sorular sorarlar: "Allah'ı kim yarattı? Allah'ın her şeyi yaratmaya gücü yeterse, kendisi gibi bir Allah yaratabilir mi?" Bunlar şu şekilde cevaplandırılır:

Allah'ın kudret, irade ve yaratması mümteniâta (muhallere) ve vâcibâta (varlığı zorunlu olanlara) bağlı değildir. Muhâller, aklen imkânsız olduğu için vuku bulmaz. Mesela, bir evin bizzat kendisinin varlığı aynı anda hem Eskişehir'de, hem de İstanbul'da muhaldir. Aynı bir şey aynı anda iki veya üç ayrı yerde bulursa, bu takdirde birin iki veya üç etmesi gerekir. Bir birdir; iki veya üç etmez. Ama bir şeyin sureti, benzeri, kalıpları pek çok yerde olabilir. Eğer Allah yaratılmış olsa, kadim olmayıp hâdis olur; vâcib olmayıp mümkün olur ve varlığında başkasına muhtaç olur. Mümkün olup yaratılanlara muhtaç olan varlık, li-zatîhî zorunlu olmayıp hâdis olur, ezeli olmamış olur. Varlığı vâcib, ezeli olmayan ve varlığında başkasına muhtaç olan, Allah değildir. O halde Vacibu'l-vucûd ve ezeli olan Allah'ın yaratılması muhaldir, imkânsızdır.³⁷

1.1.3. BEKA

Sonsuz, ebedî kalmak; durmak, sürmek, devam etmek ve özellikle eski hâli üzere sabit olmak anlamlarına gelmektedir.

³⁵ Seyyid Şerif Cürânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Mısır, 1907, 469–470.

³⁶ Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Teftazânî, *Şerhu'l Akâid: Kelam İlmi ve İslam Akaidi* (Çev.: Süleyman Uludağ), İstanbul, 1980, 65–66.

³⁷ Harputî, *a.g.e.*, 180.

İstilah da; Yüce Allah'ın sıfatlarından birisidir. Allah'ın varlığının bir sonunun olmaması demektir. Bütün sonradan yaratılan varlıklar için bir son düşünüldüğü halde, O'nun için bir son düşünülemez. O hem ebedî hem de ezelîdir. Başlangıcı ve sonu yoktur.

İki türlü bâkî varlık vardır:

1)Sonsuza kadar kendi kendine bâkî olan varlık. Bu varlık için bir fena, yani son bulmak, zevâl bulmak düşünülemez. İşte bu varlık yüce Allah'tır.

2)Belli bir süreye kadar, bir başkası sebebiyle, bir başkasına muhtaç olarak bâkî olan varlık. Bu, Allah'ın dışında, Allah'ın belli bir süreye kadar bâkî kıldığı varlıklardır. Bunlar için son ve zevâl bulmak mümkündür.

Allah'ın bâkî kılmasına bağlı olan varlıkların bâkiliği de iki şekilde olur:

a)Bizzat kendisi, özel varlığı bâkî olanlar ki; bunların bâkiliği tek tek her varlık içindir. Buna örnek olarak gök cisimleri, Ay, Dünya, yıldızlar ve diğer gezegenler verilebilir. Her birinin bâkiliği kendisine mahsustur. Bütün bunların son ve zevâl bulması Allah'a bağlıdır. O, istediği anda bunlara bir son verebilir.

b)Cins ve türleri itibariyle bâkî olanlar. Bunların bâkiliği her varlığın bizzat kendisi için değildir. Bu tür bâkî varlıklara da insan ve hayvan türleri örnek verilebilir. İnsan cins ve tür olarak Allah'ın istediği vakte kadar bâkidir. Bir insan ölür; ama insan türü bâkidir. Diğerleri yaşar ve insan nesli devam eder. Özel varlığı bâkî olan varlıklar ise böyle değildir. Ay, zâtî olarak kendisi için, herhangi bir yıldız kendisi için bâkidir, süreklidir.³⁸ Dünya, fânî; ahiret ise bâkidir. Cennet, cehennem bâkidir. Oradaki mükâfat ve azap da bâkidir. Yüce Allah cennet ehli için: "Onlar cennet ehlidirler. Yapmakta olduklarına karşılık orada ebedî kalacaklardır."³⁹ Buyurmakta, cehennem ehli için de: "(Benim yaptığım) ancak Allah katından olanı, O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Artık kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, bilsin ki ona, (kendi gibilerle birlikte) içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır."⁴⁰ buyurarak, her iki grubun mükâfat ve azabının daimî olacağını açıkça ifade etmektedir.

Allah'ın dışındaki her şey O'nun dilemesi ve isteğine göre, O'nun istediği zamana kadar, O'na muhtaç olacak şekilde bizâtihî olmayıp, biğayrihî bâkidir. O nasıl isterse o şekilde olur ve geçici bâkîlik son bulur.

Yüce Allah ise bizâtihî olarak bâkidir. Başlangıcı olmadığı gibi bir sonu da yoktur. Zira O vâcibu'l-vücûddur, varlığı zorunlu olandır. Kıdemi sabit olanın bekâsı da vaciptir. O'nun bâkî olması vâcibu'l-vücûd olmasının bir gereğidir. Bekâ, Allah'ın zâtî sıfatlarından biridir. Bunun zıddı olan "fenâ" yani "bir sonu olmak" yüce Allah için muhâldir. Böyle bir şeyin düşünülmesi tenakuzdur.

Allah'ın sonsuzluğunu ifade eden bu terimin zıddı fena, yani yok olma demektir. Bu sıfat, Allah'ın ezelden beri mevcudiyeti, kıdem sıfatı ile yakından ilgilidir. "Kıdemi sabit olanın, 'ademi muhâl, bekası da sabittir." Önermesi bu gerçeği dile getirmektedir.⁴¹

³⁸ Isfahâni, *a.g.e.*, 74.

³⁹ Ahkâf, 46/14.

⁴⁰ Cin, 72/23.

⁴¹ Metin Yurdağür, "Beka" *DİA*, İstanbul, 1990, V, 359.

Beka; “varlığı ilk şekli üzere ebedi olarak sabit olan şey” anlamına gelmektedir.⁴² Kelâmcılar bu sıfat üzerinde pek durmamışlardır. Daha çok “kıdem” sıfatı üzerinde tartışmalar gerçekleşmiştir. Çünkü kadim olmak, aynı zamanda baki olmanın şartıdır. Bununla birlikte kimi zaman ruhun ve cesedin bakiliği tartışılmıştır. Beka sıfatının hangi sıfat gurubu içinde olduğu itikadî mezhepler arasında tartışmalıdır.

Bu sıfatın teşmili hususunda:

a)Allah, beka ile baki olup bu, O’nun zatiyla kaim ve zatına zait bir sıfat mıdır? Yani bu sıfat, sıfat-ı meanî’den addedilebilir mi?

b)Allah beka ile değil de kendi zatiyla mı bakidir? Bir başka ifade ile beka, sıfat-ı nefsiyye olarak düşünülebilir mi?

c)Yoksa beka, varlığıyla birleşerek bir yokluğa selb (vucuda lahik olan ‘ademi selb) manası taşıyan bir sıfat-ı selbiyye (tenzihi bir sıfat) mıdır?⁴³

Yukarıda saydığımız şekilde görüş ayrılıkları mevcuttur. Bununla birlikte beka ve ebediyet Allah için vaciptir. Yok, olma ve zeval imkânsızdır.⁴⁴

“Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak.”⁴⁵

Ayeti celilesi beka sıfatına işaret eden ve onu ispatlayan nakli delillerdendir. Allah’ın evveliyatına başlangıç olmadığı gibi, ahiriyyetine de nihayet yoktur. Allah’ın bir başlangıcı ve evveli yoktur. O kadîmdir.

1.1.4. MUHALEFETÜN Lİ’L-HAVADİS

Allah’ın tenzihî ve selbî, zatına layık ve vacip sıfatlarından birisidir. Bu sıfat, Allah’ın zat ve sıfatlarında hiçbir şeye benzemediğini ifade eder. Muhalefetün li’l-havadis, Allah’ın sonradan olan şeylere muhalif olması (benzememesi) demektir. Bunun zıddı sonradan olan şeylere mümaselet (benzemek)’tir ki Cenab-ı Hak bundan münezzehtir. Allah’ın, zât ve sıfatlarından mümaselet ve müşabeheti (benzeri olmayı) kaldırdığı ve mefhumunda selb (nefiy) anlamı bulunduğu için bu sıfat da “Tenzihât” denilen sıfat-ı selbiyeden sayılır.

Allah, Vacibu’l-vucûdtur. Zatından dolayı zorunlu olarak var olmak, varlığında başkasına muhtaç olmamak, başlangıcı olmayıp ezeli olmak, bâkî ve ebedî olmak, vacibu’l-vucûda lazım gelen vasıflardır. Allah’tan başka her şey mümkündür ve sonradan var edilmişlerdir (hadimdirler). İmkân (varlığı zorunlu olmamak), hudûs (sonradan olmak), varlığında başkasına ihtiyaç, fânî ve sonu olmak, zeval bulmak, noksanlık, her mümkününe lazım gelen vasıflardır. Vacip her bakımdan mümkünlerin zıddıdır. Zât ve sıfatları bakımından birbirine zıt olan iki şey asla birbirlerine

⁴² İsfahânî, *a.g.e.*, 84.

⁴³ Fethullah Huleyf, *Kitabü’t-Tevhid*, Beyrut, 1982, 19.

⁴⁴ İzmirli, *a.g.e.*, II, 87.

⁴⁵ Rahman, 55/26–27.

benzemez. O halde Allah'ın zâtı ve sıfatları mümkünatın hakikat ve özelliklerine benzemez.

Allah, zat ve sıfatlarıyla ekmeldir. Başkaları noksan olup varlıklarında ve özelliklerinde Allah'a muhtaçtır. Kendisine muhtaç olunan ve kendisi mutlak ihtiyaçsız bulunan Allah, elbette her bakımdan kendisine muhtaç olan varlıklara benzemez. Allah'ın noksan varlıklara benzemesi, O'nun için nakisa (eksiklik) olur. O halde başkalarına benzemek Allah hakkında muhaldir. Mümkinat'ın her birinin birbirleri içerisinde cinsleri, tür ve benzerleri vardır. Allah'ın cins ve benzeri yoktur. Cins ve benzeri olmadığı için "O'nun mahiyeti nedir?" diye sorulamaz. O, cüz ve parçalardan da mürekkep değildir. Cüz ve cisimlerin bitişme, ayrılma, hareket gibi hiçbir özelliği O'nda yoktur. Böyle olsa, bunlara muhtaç olurdu. O, mutlak ihtiyaçsızdır. O, bütün kâinatı yaratan tek yaratıcıdır. O, noksanlıklardan münezzehtir, bütün ekmen sıfatlarla muttasıf, ekmel varlık ve tek yaratıcı olduğu için, azamet ve ahadiyyet perdesi ile gözlerden gizlenmiştir. Hatta o kadar büyüktür ki, O'nun mahiyetini ve zatını akıllar idrak edemez, O'nun hakikatine hayal ve vehimler erişemez. Allah'ın zât ve sıfatlarının hakikatini kavramak, O'nun ilâhi mahiyetini tasavvur edebilmek mümkün olmadığından, akıl ve hayalimize ne gelirse gelsin ve ne şekilde nasıl düşünersek düşünelim; O, hayal ve tasavvur ettiklerimizden ve düşündüklerimizden başkadır., Allah'ın varlığına, kudret, ilim ve hikmetine delalet eden ayet ve delilleri akıllar idrak eder, gözler görür, var ve bir olduğu kesin olarak anlaşılır.

Allah, cevher ve cisim değildir ve bunlara benzemez. Allah, herhangi bir mekâna yerleşmez. Üzerinden zaman geçmez. Hareket, intikal, ittisal ve infisalden; renk, ebat ve şekil ile ittisaftan beridir. Cenab-ı Hak, hulûl ve ittihaddan münezzehtir. Hiçbir şey Allah'a benzemez.⁴⁶

Zatında ve sıfatlarında Allah-û teâlânın yerini tutacak ve O'nun makamına kaim olabilecek hiçbir şey de yoktur. Zatında O'nun yerini tutabilecek hiçbir şeyin olmadığı kesindir. Cenab-ı Allah'ın hayat, ilim, kudret ve diğer bütün sıfatları, mahlûkatın sıfatlarından aralarında hiçbir münasebet ve benzerlik olmayacak kadar ekmel ve çok daha yücedir. Meselâ, bizim ilmimiz zorunlu olmayıp sonradan kazanılmıştır, arazdır, baki değildir; zail olur, her zaman yenilenir ve çok eksiktir. Yüce Allah'ın ilmi, O'nun zatına vacip zorunlu ezelî, ebedî ve tastamamdır. Yüce Allah hiçbir şeye benzemediği için araz değildir. Çünkü araz, var olabilmesi için kendisini tutup taşıyan bir sebebe muhtaçtır. O'nun şekil ve sureti yoktur. Sonlu ve sınırlı değildir. Sonu yoktur. O, zaman ve mekândan münezzehtir. Zaman ve mekânın fevkindedir. Hülâsa; Yüce Allah, mümkünât ve hadisler denilen varlıklara hiçbir şekilde benzemeyen ve bunların özelliklerinden münezzehtir ekmel varlık ve tek yaratıcıdır.

"Melekler saf saf olduğu halde Rabbin (in emri) geldiği vakitte"⁴⁷

"Rahman olan Allah arşın üzerine istiva etmiştir." ⁴⁸

"Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir." ⁴⁹

⁴⁶ Ebu'l-Muin Nesefî, *Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din*, (Thk.: Hüseyin Atay), Ankara, 1993, I, 188.

⁴⁷ Fecr, 89/22.

⁴⁸ Taha, 20/5.

⁴⁹ Feth, 48/10.

Gibi ayetlerde Allah’a bir tür teşbihi (benzetmeyi) andıran sıfatlar isnad edilmiştir. Bu sıfatlara, haberi sıfatlar (es-sıfatü'l-haberîyye) denir. Allah’ın “yed” inden maksadın Allah’ın kudreti; “vech” inden maksadın Allah’ın zatı; Allah’ın “ayn”ından maksadın Allah’ın ilmi, koruması ve denetimi olduğu fikrini savunanlar olduğu gibi farklı düşünenler de olmuştur.⁵⁰ Selef uleması bu sıfatları teccimsiz (cismaniyet isnad etmeyerek) teşbihsiz (başkalarınınkine benzetmeyerek ve benzerliğini reddederek) ve te'vilsiz kabul ederler ve bunlardan murat edilen manâyı Allah'a havale ederler. Halef uleması, (Kelamcılarının müteahhirîni) ise halkı teşbih vadisine düşmekten, Allah'ı başka şeylere benzetmekten korumak için haberi sıfatlara Arap dili ve belâğatına uygun olarak Cenab-ı Hakk'ın zâtına lâıyk bir anlam vermişlerdir. Meselâ “yedullahtaki” “yed”e kudret ve nimet; “vechü Rabbike”⁵¹ deki vech'e, zat anlamını vermişler ve verdikleri bu manaların ihtimal dâhilinde olduğunu ve kesinlik kazanamayacağını da söylemişlerdir ve neticede bu haberi sıfatlardan kesin olarak murat edilenin ne olduğunu yine Allah'a havale etmişlerdir.

Ancak şurası kesindir ki Allah’ın zatında; sıfatlarında ve fiillerinde bir benzeri yoktur. Ve Allah kendisi hakkında benzetmeyi ve dengi olmayı nefy eder.⁵²

1.1.5. VAHDANİYET

Vahdaniyet, İslâm kelimasında Allah’ın cisimsel niteliklerden soyutlamaya dayanan tenzihi, zatî ya da selbi sıfatlarından biridir.

Vahdaniyet, Allah'ın zat, sıfat ve fiillerinde tekliğini belirtir. Vahdaniyetin zıddı olan birden fazla olma (taaddüd) ve ortağı bulunma (şirk), Allah için düşünülemez.

Vahdaniyet ve vahit kelimeleri birbirlerinin türevleridir. Vahit hem sayı itibarıyla hem de ortağı ve benzerinin yokluğu, bölünüp parçalara ayrılmama yönleriyle bir olmayı ifade eder.⁵³

Allah, zatında ve sıfatlarında birdir. Bu birlik hem hiçbir şeye benzememeyi hem de hiçbir şeyin O’na benzememesini gerektirir. O, zarar ve afetlerin def’inde sığınılacak ve her türlü ihtiyaç için müracaat edilecek yegâne varlık olması yönüyle de birdir.

Allah'ın vahdaniyeti, sayısal anlamda bir birliği değil; O'nun zatının, sıfatlarının ve fiillerinin eşsizliğini, benzersizliğini dile getirir. Buna göre, O'ndan başka yaratıcı ve O'ndan başka tapılacak varlık yoktur. Kur’ân, birçok ayette bu anlamda Allah'ın vahdaniyetini dile getirerek bunun zıddının imkânsızlığını vurgular. Bu ayetlerden birkaçı şöyle sıralanabilir:

"Eğer Allah bir evlât edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O yücedir. O, tek ve kahrî olan Allah'tır."⁵⁴

⁵⁰ Fahreddin Razi, *Mefâtîhu'l Gayb*, (Çev.: Suat Yıldırım, Lutfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), Ankara, 1995, III, 477.

⁵¹ Rahman, 55/27.

⁵² İzmirli, *a.g.e.*, II, 90.

⁵³ Ebu'l Kasım Zeccaci, *İstikaku Esmâillâh*, (Neşr.: Abdülhüseyin Mübarek), Beyrut, 1986, 91–92.

⁵⁴ Zümer, 39/4.

"De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur. "⁵⁵

"Allah evlât edinmemiştir; O'nunla beraber hiçbir tanrı da yoktur. Aksi takdirde her tanrı kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri diğerine galebe çalardı. Allah, onların (müşriklerin) yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir. " ⁵⁶

"De ki: Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş'ın sahibi olan Allah'a ulaşmak için çareler arayacaklardı. Allah, onların söyledikleri şeylerden münezzehtir; son derece yücedir ve uludur. "⁵⁷

Allah'ın birliğini ifade etmek için Kur'an'da vahit kelimesi dışında "ehat, vahde, kâfi, âli, azim, refi" isimleri Allah'ın birliğini kuvvetlendiren manalar içermektedir.⁵⁸

Kelam bilginleri, Kur'an'dan Allah'ın vahdaniyetine ilişkin birçok kanıt çıkarmışlardır. Bunların başlıcaları burhân-ı temânü' ve burhân-ı tevarüd adı verilen kanıtlardır.

"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir. "⁵⁹

Ayetinden çıkarılan burhan-ı temânü' şöyle ifade edilir: Evrende birbirine her bakımdan eşit iki tanrı bulunsaydı, bunlardan biri bir şeyin hareketini, diğeri de durmasını irade edebilirdi. Çünkü Allah hür iradeye ve tam kudrete sahiptir. Bu durumda ortaya şu üç ihtimal çıkardı:

1)Her iki tanrının da dediği olurdu. Bu ihtimal batıldır. Çünkü aynı zaman ve mekânda hareket etme ve durma gibi iki zıt şeyin birleşmesi imkânsızdır.

2)Her iki tanrının da dediği olmazdı. Bu ihtimal de batıldır. Çünkü iradesi gerçekleşmeyen acizdir, aciz ise ilah olamaz; acizlik, sonradan olma (hudus) ve vacip değil mümkün olma belirtisidir.

3)Tanrılardan birinin iradesi gerçekleşir, diğerinin ki gerçekleşmezdi. Bu da batıl bir ihtimaldir. Çünkü iradesi gerçekleşmeyen acizdir, aciz Tanrı olamaz. Diğer Tanrı da, her bakımdan buna eşit olduğuna göre, onun da aciz olması, dolayısıyla Tanrı olmaması gerekir. Öyleyse Allah'ın bir ve tek olması zorunludur.

Aynı ayetten çıkarılan burhan-ı tevarüd ile Allah'ın vahdaniyeti şöyle kanıtlanır:

Yerde ve gökte Allah'tan başka birkaç tanrı olsaydı, varlıklar:

⁵⁵ İhlâs, 112/1-4.

⁵⁶ Mü'minun, 23/91.

⁵⁷ İsrâ, 17/42-43.

⁵⁸ Ebu Abdullah Hüseyin bin Hasan Halimi, *el-Minhâc fi Şu'a'bi'l-İman*, Beyrut, 1979, I, 190.

⁵⁹ Enbiya, 21/22.

1) Bütün tanrıların kudretiyle meydana gelirdi. Bu ihtimalde tanrılardan her birinin gücü varlıkları tek başına yaratmaya yetmemiş olurdu. Bu, acizliktir ve tanrılıkla bağdaşmaz.

2) Varlıklar her tanrı tarafından ayrı ayrı yaratılırdı. Bu durumda eser, eksiksiz ve tam iki müessirden meydana gelmiş olurdu. Diğer bir deyişle bir malul üzerine iki illetin tevarüdü gerekirdi. Bu da imkânsızdır.

3) Varlıklar yalnız bir Tanrının gücüyle yaratılırdı. Eğer varlıklar bir Tanrının gücüyle yaratılır, diğerlerinin yaratmada bir etkisi olmazsa, tercih edici olmadan tercihin bulunması (tercih bila müreccih) sonucuna ulaşılır ki, bu durumda da varlıkların yaratılmaması gerekirdi. Bu üç ihtimal de batıl olduğuna göre Allah'ın vahdaniyeti kanıtlanmış olur.

“Senden önce hiçbir resûl göndermedik ki ona: "Benden başka İlâh yoktur; şu halde bana kulluk edin" diye vahyetmiş olmayalım.”⁶⁰

Ayetinde de belirtildiği gibi yüce Allah her şeyi ile tektir. Zatında, sıfatlarında, fiillerinde tektir. Ortağı ve yardımcısı yoktur.⁶¹ Mahlûkatın kendisiyle mevsuf bulunduğu sıfatın aynısı veya benzerini Allah'a izafe etmek muhaldir.

“Allah'ın varlığını ve birliğini anlama, kabul etme ve bu gerçeğe ulaşmak için gereken inceleme ve düşünmeyi ihmal etmeme görevi, sorumluluk taşıyabilecek durumdaki tüm insanlar için geçerlidir.”⁶² Allah'ın inanmamızı istediği şekilde inanmalı, modern hayatın Allah'tan uzaklaşmasına aldırmadan, hayatı yük olarak değil de adalet ve tevhidin gerçekleştirildiği bir alana dönüştürülmesi çabasında olunmalı.

1.1.6. KIYAM Bİ NEFSİHİ

Varlığı, var olması bir başkasına muhtaç olmayan anlamına gelmektedir. Yüce Allah kendi zatının gereği, kendi kendine vardır. Varlığı için bir var edene muhtaç değildir.⁶³

“Hayy ve kayyûm olan Allah'tan başka ilâh yoktur.”⁶⁴

Ayetiyle yüce yaratıcı kendini tanıtmaktadır. Biz de O'nu, O'nun bizden istediği şekilde tanımalı ve anlamlandırmaya çalışmalıyız.

Kendi özü gereği var olan demektir. Kıyam bi-zatîhi de denir. Allah'ın tenzihi ya da sıfat-ı selbiye (Allah'ın soyutlama, olumsuzlama yoluyla ulaşılan sıfatları) denilen sıfatlarındandır. Allah'ın bizzat var olduğunu, var olmak için başka bir varlık ya da nedene muhtaç olmadığını dile getirir.

Allah dışındaki varlıklar özleri gereği değil başka bir varlık ya da nedene bağlı olarak vardır. Var olmak için ikamet edecekleri bir mekâna, içinde

⁶⁰ Enbiya, 21/25.

⁶¹ Karacabey, a.g.e., 7.

⁶² Mustafa Sabri, *İnsan ve Kader*, (Çev.: İsa Doğan), İstanbul, 1989, 57.

⁶³ Karacabey, a.g.e., 7.

⁶⁴ Âl-i İmran, 3/2.

bulunacakları bir yere (mahal), kendilerini seçecek bir seçiciye ya da icat edecek bir mucide ihtiyaç duyarlar.

Böyle bir neden olmadıkça var olmaları düşünülemez. Bu nedenle Allah dışındaki tüm varlıklar kıyam biğayrihi (başkasıyla var olan) varlıklardır. Allah, varlıklara ait niteliklerden münezzehtir. Bu nedenle O'nun kendi özü gereği var olması gerekir. Bu gereklilik Allah için vücub (zorunluluk) ifade eder. Aksi durumda Allah'ın diğer varlıklara benzemesi, onlar gibi başka bir nedene bağımlı (muhtaç) olması gerekir ki, Allah için böyle bir şey düşünülemez. Bu nedenle Allah'ın varlığı Vacibu'l-vucûd (varlığı zorunlu) olarak tanımlanır. Varlığı zorunlu olan Allah, diğer varlıkların var oluş nedenidir.

Başka bir deyişle tüm evren ancak Allah'ın varlığı nedeniyle, O'nun yaratması, var etmesiyle vardır. Var olmaları Allah gibi zorunlu (vacip) olmadığı için varlıkları "mümkün" olarak nitelenir, diğer bir deyişle varlıkları ile yoklukları arasında bir fark yoktur.

Âlem, diğer bir adı ile mümkünat var olmasında olduğu gibi varlığın devamından da kendinden başka bir müessire muhtaçtır. Vacibu'l-vucûd olan Allah'ı, mümkünü'l vücud olan şu âlemin ayrılmaz vasfı mutlak ihtiyaçtan beri olması icap eder. Aksi halde kâinatın, var olabilmek için muhtaç olduğu ezeli ebedi Vacibu'l-vucûd da bir başka zâta bir mekâna ve muhassise ve muhdise ihtiyacı, yani kayumiyetten uzak oluşu, O'nun da mümkün ve hadis olması kabul edilmiş olur.⁶⁵

Allah'ın varlığının zorunluluğu, Kur'an'da tenzih, soyutlama yoluyla ortaya konur. Tevhit inancını özetleyen İhlâs sûresi Allah'ın birliğini, doğmak ve doğurmak gibi yaratılmışlara özgü niteliklerden yüce olduğunu, hiçbir varlığın O'nun dengi olamayacağını belirtirken, O'nun "Samed" olduğunu da vurgular. Samed, müfessirlere göre, tüm varlıkların varlık ve bekalarının Allah'a bağlı olduğunu, her şeyin O'na muhtaç bulunduğunu, O'nun ise hiçbir şeye bağımlı ve muhtaç olmadığını, her şeyin O'na yöneleceği, yardım dileyceği tek varlık olduğunu dile getirir.

"Ey iman edenler, siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise müstağnidir. (hiçbir şeye muhtaç değildir.)"⁶⁶

"Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnîdir. (O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur)."⁶⁷ gibi ayetlerle de bu durum vurgulanmıştır.

Her şey, kendi dışında bir varlığın yaratmasına muhtaç olduğu halde, Allah, başka bir zâta ve mekâna muhtaç olmadan kendi kendine vardır. Âlemde bulunan her varlık, var olmasında ve varlığının devamında bir yaratıcıya muhtaçtır. Zâtı düşünüldüğü zaman, vücudu da zâtıyla beraber düşünülür. Ne zâtı vücudundan, ne de vücudu zâtından ayrı tasavvur edilir. Kâinatın var olması, kendinden evvel var olan, ezeli ve ebedî bir yaratıcı sayesinde, O da Allah'tır. Allah yaratıcıdır, diğer varlıklar ise yaratılandır. Yaratıcı, yaratılana muhtaç olamaz.

Görüldüğü gibi bu selbî sıfatları Allah şu değildir, bu değildir şeklinde daha da çoğaltmak mümkündür. Zira bu şekilde bazı hususları Allah'tan selbetmekle

⁶⁵ Yurdagür, *a.g.e.*, 164.

⁶⁶ Fatır, 35/15.

⁶⁷ Ankebut, 29/6.

O'nun zâtına ve vacib olan sıfatlarına hiçbir şekilde zarar gelmez. Belki de Allah'ın zât ve sıfatlarının kullar tarafından anlaşılmasına yardım eder.

1.2. ALLAH'IN SUBÛTÎ SIFATLARI

Bu sıfatlar, Allah'ın Yüce zâtının gereği olan ezelden muttasıf bulunduğu, ezeli ve ebedî olarak zâtıyla kâim, nasslarla sabit, zâtının ne aynı ve ne de gayrı olan vâcib sıfatlardır.

1.2.1. HAYAT

Allah'ın subûti sıfatlarından biridir. Allah hakkında hayat sıfatının varlığı zorunludur. Sözlük anlamı, ölümün zıttı olan diri olmak demektir. Allah hakkında kullanıldığında bunun anlamı, Allah'ın her zaman için ölmeyen ve uyumayan diri olması anlamındadır. Allah'ın hayatı için bir başlangıç ve sonuç yoktur. Diğer isim ve sıfatları gibi hayat sıfatı da ezeli ve ebedîdir.⁶⁸ Hayat sıfatı, Allah'ın ilim, irade ve kudret gibi sıfatlarla ittisafını sahil kılan, Zât-ı Bari ile kaim, subuti, ezeli ve vücûdî bir sıfat olarak tanımlanmaktadır.⁶⁹

Uyku hali, canlıda his, idrak ve şuur duygularının yok olmasına sebeptir. Bu sebeple Allah hakkında uyumak ya da uyuklamak söz konusu değildir.

Allah hakkında "hayat", Kur'an-ı Kerim'de: "Bütün yüzler (insanlar), diri ve her şeye hakim olan Allah için eğilip boyun bük müştür. Zulüm yüklenen ise, gerçekten perişan olmuştur."⁷⁰ "Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan. O'nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarını O'nun bilmesi yeter."⁷¹

Bu ayetlerde, yaratıkları ayakta tutan, yöneten, idare eden ve koruyan anlamında olan "Kayyûm" ismiyle birlikte zikredilmektedir. Bütün canlılar, hayatlarını Allah'a borçludur. Onları diriltten, var eden ve diri tutan O'dur. Onun için Allah'a muhtaçtırlar. Oysa Allah başkasına muhtaç değildir. O, Samed'dir, her şey O'na muhtaç olduğu halde kendisi başka bir şeye muhtaç değildir.

Allah'ın "hayat"ı, tam kâmil bir hayattır. O, ölümsüzdür. Diğer canlılar hayatlarını devam ettirmek için hava ve gıda gibi başka şeylere muhtaçtırlar. Oysa Allah'ın hayatı için başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Onun için Allah'ın hayatı, diğer canlıların hayatına benzemez.⁷² "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."⁷³

⁶⁸ İzmirli, *a.g.e.*, II,104.

⁶⁹ Yurdağür, *a.g.e.*, 177.

⁷⁰ Tâhâ, 20/111.

⁷¹ Furkan, 25/58.

⁷² Yurdağür, *a.g.e.*, 177.

⁷³ Şûra, 42/11.

Yaratıcı olan Allah'ın hayatı, yaratılmışların hayatına nasıl benzesin ki yaratılmışların hayatları bile birbirlerine benzememektedir. Bitkilerin hayatı ile hayvanların hayatı; hayvanların hayatı ile insanların hayatı birbirlerinden farklıdır. Hayat fonksiyonları farklılık arz etmektedir. Bitkiler de diridirler; doğar, yer, içer, büyür, ürer ve nihayet ölürlür. Durumlarına göre bilgileri de vardır; kendilerine yarayan şeyleri yaramayanlardan ayırt ederler. Ancak kendi hayatlarından daha yüksek ve daha kudretli bir hayata sahip varlıklardan haberleri yoktur. Hayvanların hayatı, bitkilerin hayatından daha ileridir. Hayvanlar fazladan olarak görür, işitir ve uzak yerlere hareket ederler.

İnsanların hayatı ise, hayvanların hayatından da ileridir. Onlarınkine ilaveten aklı vardır. Düşünür ve değerlendirme yapar. Mükellef olmalarının sebebi de budur.

Bütün âlimler Allah'ın diriliği konusunda hem fikirdirler. Allah'ın diri oluşuna Allah'ın âlim ve kadir olmasını delil getirmişler. Her alim diridir, dolayısıyla alim olan Allah da diridir. Güç yettirme ve bilme de Allah'a uygun olmalıdır.⁷⁴ Şayet Allah hayat ile vasıflanmazsa zıddıyla vasıflanması gerekir ki bu da ölümdür. Ölünün kadir ve âlim olmayacağı ise apaçık bir şekilde bilinmektedir.

Netice olarak tek bir İlâh olan Allah'ın zâtını tavsif buyurduğu hayat sıfatı, Allah tarafından bahşedilmiş olan ve insanların teşekkülünü sağlayan hayat kaynağından daha başka kaynaklardan sudur etmektedir. İşte bu mana ile Allah, hayat bakımından diğer eşyadan ayrılır. Mahdut sınırların mahkûmu, başlangıç ve sonuçların çerçevelediği ve zaman kavramından tamamen uzaktır. Allah'ın hayatı, bambaşka bir hayat şeklidir. Allah'ın hayat sıfatı, insanların hayat sıfatıyla alışageldikleri özelliklerin hepsinden uzak olduğu gibi mutlaklıktır. İşte bu mana ile beşer hayalinde dolaşan bütün efsanevi unsurlar vahdaniyet akidesinin dışında kalır. Kulu ne zaman O'na yönelirse O kuluna icabet eder. Şu ayet-i kerime konuyu açık bir şekilde izah etmektedir:

"O daima diridir; O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O halde dinde ihlâslı ve samimi kişiler olarak O'na dua edin. Her türlü övgü âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."⁷⁵

1.2.2. İLİM

İlim; zıddına ihtimal verilmeyecek şekilde manaları bir birinden ayırt etmeyi gerektiren Allah'ın bir sıfatıdır.⁷⁶

İlim; İnsanın duyu vasıtaları ile elde ettiği veya Allah'ın vahiy yolu ile doğrudan doğruya gönderdiği, içinde zan ihtimali bulunmayan yakini bilgiye denir.

⁷⁴ Fahreddin Razi, *Kitabu'l-Erbain*, Kahire, 1982, 218.

⁷⁵ Mü'min, 40/65.

⁷⁶ Muhittin Bağçeci, *Kelam İlmine Giriş*, Kayseri, 1994, 44.

Allah için kullanılan ilim ise yüce Allah'ın ezeli olan ilmiyle her şeyi (olmuş ve olacak hadiseyi) hakkıyla bilmesidir.⁷⁷

İslamî terminolojide ilim terimi; "bilgi" kelimesini karşılamak için kullanıldığı gibi, herhangi bir bilim dalını ifade için de kullanılır. Meselâ: Kelâm ilmi, tefsir ilmi gibi.

İlim sıfatı: Allah'ın ezeli ilmiyle her şeyi bilmesi demektir. O'nun ilmi, kâinattaki her şeyi kuşatmıştır. Evrendeki hiçbir şey O'nun ilminin dışında meydana gelemez. Olmuş, olmakta olanı ve olacağı gerek küll halinde (genel); gerekse ayrı ayrı, hepsini bilir. O'nun ezeli olan ilim sıfatıyla muttasıf olduğunu gösteren pek çok ayet-i kerime vardır.

"De ki: İçinizdekileri gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir. Göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah her şeye kadirdir. "⁷⁸

Şu halde Allah'ın ilmi gizli açık her şeyi kuşatmıştır. Kalplerimizden geçenler de O'na malumdur. Bütün gayb âlemi, bizim sınırlı ve sonradan kazanma bilgimizin ulaşmadığı o âlem, Allah'ın bilgisi dâhilindedir. O'nun ilmi, zâtı ile kaim olan, ezeli ve ebedî, bilinenlerle değişmeyen bir ilimdir. Kulların ilmi gibi kazanılmış, sonradan elde edilmiş bir ilim değildir.

Seyyid Şerif Cürcânî'ye göre ilim: "Gerçeğe ve vakıya uygun düşen bilgi ve kanaattır" diye tarif etmektedir.⁷⁹ Ve şöyle devam eder: "İlim, bir şeyi olduğu gibi idrak etmektir. İlim, bilinenden gizlilik ve kapalılığın kalkmasıdır. İlim; nefsin, bir şeyin manasına ulaşmasıdır. Suje ile obje arasında hususi bir alâkadır."

İlim, kesin olsun veya olmasın kavram (tasavvur) veya hüküm olarak mutlak manada idrak etmektir. İlim; düşünme, fehm etme ve hayal etme manalarına da gelir.⁸⁰ İlim kavramının yanında çoğu zaman kullanılan marifet kavramı, daha hususi bir anlam taşır ve daha ziyade vasıtasız bilgiyi, sezgiyi, kalbi bilgiyi ifade etmek için kullanılır. İlim ahiret yolunu dosdoğru gösteren (kılavuz) bilgiler topluluğudur.

İlim: Vakıya uygun olan kesin bilgidir. Hükemaya göre ilim, bir şeyin zihinde şekillenmesidir. İlmin karşıtı cehalettir. İlim iki kısma ayrılır: Birincisi kadim olan ilim, ikincisi de hâdis olan ilimdir. Kadim olan ilim Allah'ın zatına aittir. Kulların sonradan kazandıkları ilme benzerliği yoktur.⁸¹

Allah'ın ilim, kudret ve hayat gibi sıfatları vardır. Allah'ın ilim sıfatı, onun ilmiyle beraberdir. Allah'ın ezeli (başlangıcı olmayan) bir ilmi vardır; Bu ilim her şeyi içine almaktadır. Biz insanların ilmi gibi, sonradan kazanılan araz cinsinden değildir. Hiç bir şey onun ilminin dışında değildir. Bazı şeyleri bilip bazılarını bilmemek noksanlıktır ve bir tahsis ediciye muhtaç olmanın ifadesidir. Allah bundan münezzehdir.⁸²

⁷⁷ Cürcânî, *a.g.e.*, 469-470.

⁷⁸ Âl-i İmran, 3/2

⁷⁹ Seyyid Şerif Cürcani, *et-Tâ'rifat*, Beyrut, 1985, 160-167.

⁸⁰ Tehânevi, *a.g.e.*, II, 1055.

⁸¹ Cürcani, *a.g.e.*, 160-167.

⁸² Taftazânî, *a.g.e.*, 22-23.

Gazzâlî şöyle demektedir: "Allah malûmatın hepsini bilir. Yerde ve gökte meydana gelen her şeyi, onun ilmi her şeyi kuşatmıştır. Kâinata zerre kadar bir şey dahi onun ilminden gizli değildir. O, karanlık gecede, kara taşın üzerine, siyah karıncanın kımıldamasını da bilir, ondan haberi vardır. Hava boşluğunda yer alan zerrenin hareketini, sırları ve en gizli olanları bilir. Kalplerin, beyinlerin ve gönüllerin her türlü eğilimlerini, hareketlerini ve gizliliklerini başlangıç ve sonu olmayan yani kadim ve ezeli ilmiyle bilir." ⁸³

Mülk suresinin bir ayetinde şöyle buyrulur: "Sözünü ister gizleyin, ister açığa vurun; bilin ki o, sinelerin özünü bilir. Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır." ⁸⁴ "Allah'ın lâtif isminde iki tefsir vardır. Bunlardan birisi en ince ve en gizli işleri bütün incelikleriyle kolayca bilendir. Bu ayetten şunu da anlıyoruz ki, yaratan Allah yarattığını, yaratacağını ve her şeyi bilir. O halde, bütün sinelerin kühünü kalplerde saklı olan her şeyi bilen O'dur. Mükelleflerden sâdır olan gizli-açık, iyi-fenâ her söz ve fiil O'na nispetle eşittir, onları bilir." ⁸⁵

Geçmiş zamanla ilgili bilgiler, şu andaki durumlar ve gelecekteki olaylar Allah'ın ilmine göre farklılık arz etmemektedir.

Allah'ın ilminden hiçbir şeyin gizli kalmayacağı; dolayısıyla O'nun insanların bütün yaptıklarını ve yapacaklarını bilmekte olduğu, Kur'an'ın birçok ayetinde zikredilmektedir. Bu ayetlerden bir kaçının meali şöyledir:

"Ne yerde ne de gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden uzak (gizli) kalmaz." ⁸⁶

"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır." ⁸⁷

"Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir." ⁸⁸

Âlemin yaratıcısı âlimdir. Çünkü O'nun fiilleri sağlam ve muhkem'dir. Gördüklerimiz buna delalet etmektedir. Sağlam ve muhkem bir fiilin failinin âlim olması gerekmektedir. Bu bedihi olarak bilinmektedir. ⁸⁹

"Allah'ın ilmini ispat etmek için bir delile ihtiyaç yoktur. Âlemdeki nizam, hikmet sahibi bir bileni iktiza eder. İlim sıfatının kâinata taalluku vardır. O'nun ilmi, varlığı caiz olana ve mümkün olana taalluk ettiği gibi, müstahîl (imkânsız) olana da taalluk eder. Hiçbir şey ilim sıfatının taallukundan hariç olamaz. İlimin taalluku

⁸³ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyau Ulumi'd-Din*, Beyrut, 1985, I, 124.

⁸⁴ Mülk, 67/13-14.

⁸⁵ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 2000, VII, 5222.

⁸⁶ Yûnus, 10/61.

⁸⁷ En'âm, 6/59.

⁸⁸ Mücadele, 58/7.

⁸⁹ Fahreddin er- Razi, *Meâlimu Usûli'd -Din*, Beyrut, 1992, 42.

vukua tabidir. Yani ilim tasavvuru vakıa ve gayrı vakıaya şamildir. İlim sıfatı, iradeden başkadır. Makdûrâtın muhassısı (tahsis edicisi) değildir. Malum asıldır; ilim, malumatın süreti ve hikâyesidir. Bir şeyin suret ve hikâyesi o şeyin fer'i (bölümü)dir. İlim malumdan mukaddem (önde) olursa, ona ilm-i fiilî denir. Cenab-ı Hakk'ın masnuata (sonradan ortaya çıkmış şeylere) ait ilm-i ilâhîsi, ilm-i fiilîdir. İlim sıfatı, vücut gibi mütekâmil bir sıfattır. Vacibin varlığı için gereklidir. Cenab-ı Hakk, zâtı ve sıfat-ı bari gibi vacibleri, şerîk-i bari gibi mümtenîleri -mevcut olsun veya olmasın bilir. Madum olan şeylerin mevcut olacak (varlık âlemine çıkacak) ve mevcut olmayacak (varlık âlemine çıkmayacak) kısımlarını tam ayrıntılarıyla bilir. Madumlar sonsuz olduğuna göre Allah'ın ilmi de sonsuzdur. Malumat müteceddit (yenilenen) oldukça ilm-i ilâhînin de taalluku yenilenir. Böylelikle eşyanın cüziyatı (ayrıntıları) da Allah'ın ilmi kapsamına girer. Aynaya yansıyan şekil ve suretlerin değişmesi, aynanın değişmiş olduğu anlamına gelmediği gibi, Allah'ın ilminin taalluku, O'nun gerçek bir sıfatı olan ilminin de değişmiş olmasını gerektirmez. Binaenaleyh Allah'ın ilminin taalluku ezelîdir. O'nun ilmi zatından başka bir şeye muhtaç değildir.”⁹⁰

Allah ilim sıfatı ile ister görünen ister görünmeyen, nevi ve çeşidi ne olursa olsun kâinatta olan her şeyi en ince teferruatına kadar bilir.

1.2.3. SEMİ

Yüce Allah'ın işitmesi, duyması demektir. O bu sıfatla ezelde muttasıftır. O, her çeşit, her kuvvette ve zayıflıktaki sesleri işitir, duyar. İşitmek şanından olan her şeyi işitir. Allah-û tealânın işitip duyması, kulların işitmesi gibi, bir takım kayıt ve şartlara, vasıtalara ve organlara bağlı değildir.⁹¹

Özellikle kullarının dualarını, zikirlerini, gizli ve aşikâr niyazlarıyla yalvarışlarını işitir, kabul eder ve onları mükâfatlandırır.⁹²

Bu sıfatla ilgili pek çok ayet vardır, ekserisi görmek sıfatıyla beraber yer almaktadır. Meselâ; Nisa suresi 134. ayeti mealen şöyle nihayet bulur: "...Allah işitir ve görür.”⁹³

Cenab-ı Allah'ın sıfatlarından biri. İster gizlensin ister açıkça söylensin, gizliyi, fısıltıyı bile işiten anlamına gelen es-Semi' ismi âyet-i kerimelerde tek başına bulunmayıp es-Sebe', ed-Duhan, el-Hucurat, el-İsra surelerinde görüldüğü gibi daha çok Karîb, Basîr ve Alîm isimleriyle birlikte getirilmiştir.⁹⁴

Semi', bazen duaların kabulü manasına "Semiu'd-dua" (duayı tam anlamıyla duyan, işiten) anlamına gelir. Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriyya peygamberlerin dualarında gördüğümüz "duaları çok işiten, yani çok kabul eden" manasındaki "semiu'd-dua" bunu göstermektedir.⁹⁵

⁹⁰ İzmirli, *a.g.e.*, 105–107.

⁹¹ Yurdagür, Metin, *a.g.e.* 200.

⁹² İzmirli, *a.g.e.*, II, 104.

⁹³ Nisâ, 4/ 134

⁹⁴ Sebe', 34/50; Duhan, 44/6; Hucûrat, 49/1; İsra, 17/1.

⁹⁵ M.Yurdagür, *a.g.e.*, 86.

Semi', Cenab-ı Allah'ın sıfat-ı subûtiye veya sıfat-ı meani ve sıfat-ı zâtîyye de denilen sıfatlarından biri olup, O'nun zatının gereği, ezelden muttasıf olduğu ve O'ndan hiç ayrılmayacak olan sıfatlarındandır. Bu sıfat, ezeli ve ebedî olarak Allah ile kaim, nasslarla sabit, ancak O'nun ne aynı ne de gayrı diye kabul edilen hakiki sıfatlarından olup; selbi sıfatlar, yani, Allah'ta bir eksikliğin bulunmadığını ifade eden sıfatlar gibi O'nu noksanlıklardan tenzih eden itibârî bir mefhum değildir.⁹⁶

Semi' sıfatının ifade ettiği Allah'ın işitmesi, O'nun yarattıklarında olduğu gibi işitmek için bir organı, yani kulağı veya onun kısımlarından birini gerektirmez. Çünkü Allah bir cisim olmaktan münezzehtir. Allah'ın gizli-açık her şeyi işittiği, Kur'an-ı Kerim'in ayetleriyle sabit olduğu gibi; Hz. Peygamberin (s.a.v.) hadislerinde de ifade buyrulmuştur. Nitekim bir hadiste; "Kendinize hâkim ve sahip olun. Siz, sağır ve gâib olana değil; işiten, gören ve çok yakında olan Allah'a dua ediyorsunuz."⁹⁷

İşitme ve görmenin ilme zâid olduğunu biliyoruz. Diri olan Allah'ın işitmeyle nitelenmesi doğrudur. İşiten ve gören işitmeyen ve görmeyenden daha iyi olduğu belirtilmiştir.⁹⁸

Allah'ın gizli-açık her şeyi işitmesini ifade eden semi' (işitme) sıfatı, mahiyeti ve işleyişi bakımından insanlık tecrübesinin dışında bulunur. Çünkü Allah'ın zatını ve mahiyetini kavramak bakımından da biz insanların durumu aynıdır. Bu konuda kullara düşen görev, Kur'an-ı Kerim'de çeşitli münasebetlerle pek çok yerde zikredilmiş bulunan ve semi' kelimesiyle ifade edilmiş olan Allah'ın bir sıfatı olarak Allah'ın her şeyi işittiğine inanmaktır. Bu sebeple, bu sıfat İslam din bilginlerince Allah'a sübuti zarurî bulunmuş ve isbatı için aklî delil getirmeye bile gerek görülmemiştir.⁹⁹

Allah'ın semi' sıfatına sahip olduğu her ne kadar ayet ve hadislerle ispatlanıyor ve başka delile gerek duyulmuyorsa da, kelâm kitaplarında aklî deliller getirilmiştir. Nitekim yarattıklarında bile işitmenin, işitmemeye göre bir kemal ve üstünlük taşıdığı bilinirken; en yüce kemal sahibi olan Allah-û teâlâ için bu sıfatı kabul etmek gerektiği ortadadır. Başka yönden ilim bir kemal sıfatıdır. İşitme ise ilmin şartı ve üstünlüğünü açıkça ortaya koyar.

1.2.4. BASAR

Allah'ın her şeyi görmesi demektir. O her türlü vasıta, organ ve bağıntılar olmaksızın her şeyi görür. O'nun görmesi, göz gibi bir organa, ışığa, uzaklığa ve yakınlığa bağlı değildir. Allah'ın görme sıfatı da ezeli, sonradan olma değildir. Bu sıfat da bütün mevcudata, görmek şanından olan her şeye tealluk eder. O'nun görmesinin dışında kalan hiç bir mahlûk yoktur. İnsanın görmesi sınırlıdır, görme organından mahrum olanlar göremezler. Ayrıca aydınlık, karanlık, uzaklık, yakınlık

⁹⁶ İzmirli, *a.g.e.*, 104,111-112.

⁹⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhari, *El-Camiu's-Sahih*, İstanbul, 1315, VIII, 168.

⁹⁸ Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürânî, *Şerhul Mevâkıf*, Kum, 1991, II, 359. Bakara, 2/ 233.

⁹⁹ Fahreddin er-Razî, el-Muhassal; Kelâma Giriş, (Çev. Hüseyin Atay), Ankara, 1978, 165.

ve daha dünyadaki nice olay, görmeye veya görmemeye etki etmektedir. Allah'ın görmesi hiçbir şeyden etkilenmez. Bu sıfatla ilgili Kur'an-ı Kerim'de, birçok ayet yer almaktadır. Bir ayet mealen şöyle son bulmaktadır: " ... Biliniz ki, Allah, şüphesiz yaptıklarınızı görür. "¹⁰⁰

Kur'an-ı Kerim'de görmek anlamına gelen basîr' sözcüğü 36 ayette geçmektedir. Ayetlerin çoğunda basîr sözcüğü, "a-m-l" fiilî ile birlikte "Allah yaptıklarınızı görür, Allah onların yaptıklarını görüyor" biçiminde değişik şekillerde geçmektedir.¹⁰¹ Bazı ayetlerde basîr sözcüğü, kul anlamına gelen ibad sözcüğü ile birlikte "Allah kullarını görür, görmektedir" biçiminde geçmektedir.¹⁰² Bazı ayetlerde basîr sözcüğü, işitmek anlamına gelen semi sözcüğü ile birlikte geçmektedir.¹⁰³ Bazı ayetlerde basîr sözcüğü, kör anlamına gelen âmâ sözcüğüyle birlikte geçmektedir.¹⁰⁴ Hûd suresinde basîr sözcüğü, âmâ sözcüğüyle sağır anlamına gelen 'esamm' sözcüğü ile birlikte geçmektedir.¹⁰⁵ Mülk suresinde Allah'ın her şeyi gördüğü bildirilmekte, Fâtır suresi ile Şûra suresinde basîr sözcüğü, haber alan veya haberdar olan anlamına gelen habîr sözcüğüyle birlikte geçmektedir.¹⁰⁶

Görüldüğü gibi her ne kadar aynı kelimeler kullanılsa da "basar"ın farklı içeriği ve anlamları gözler önündedir. Allah'ın sıfatlarından biridir. Işık, renk, şekil, miktar ve her türlü davranışın, güzellik ve yanlışlıkların idrak edildiği duyudur. "...Şüphesiz Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir. " ¹⁰⁷ buyurmaktadır.

Allah her şeyi görür. O'nun görmesi her şeyi ve her tarafı kuşatır. Hiçbir şey onun görmesine engel olamaz. Hiçbir şey de onun görmesinden gizli kalmaz. Bazı şeyleri görüp, bazılarını görmemesi mümkün değildir. Gizlilik, kapalılık, aydınlık, karanlık O'nun için söz konusu değildir.

Nakil, Allah'ın işiten ve gören olduğuna delalet eder. Akıl da bu iki sıfatın kemal sıfatlardan olduğuna işaret eder. Allah'ın kemal sıfatı ile vasıflanması gerekir.¹⁰⁸ Yüce Allah için görmeme düşünülemez bu Allah'ın zaafiyet taşıması anlamına gelir ki böyle bir şey tanrıya yakışmaz.

Yüce Allah'ın her şeyi görmesi anlamına gelen basar sıfatı, her türlü bağıntı ve vasıttan uzak her şeyi görmesidir. O'nun görmesi dışında kalan hiçbir şey yoktur. Genellikle işitme sıfatıyla kullanılan bu sıfat aynı anda her şeyi görmeyi ifade eder.¹⁰⁹

Allah'ın görmesiyle, kulların görmesi arasında bir kıyas yapılamaz. Zira Allah'ın görmesi yaratıklarda olduğu gibi göz aracılığıyla değildir. Allah her türlü maddilikten uzaktır, mahlûklara benzemekten münezzehtir. Allah'ın her şeyi görme sıfatına sahip olduğuna iman etmek gerekir. Allah-û teâlâ gizli ve açık herkesin ne

¹⁰⁰ Bakara, 2/ 233.Bkz., 17/1, 42/11, 42/27, 57/4, 67/19.

¹⁰¹ Bakara, 2/96, 110, 233, 237; Âl-i İmrân, 3/156, 163; Mâide, 5/71; Enfâl, 8/39; Sebe', 34/11; Fussilet, 41/40; Hucurât, 49/18; Hadîd, 57/4; Mümtehhine, 60/3; Teğabun, 64/2.

¹⁰² Âl-i İmrân 3/15, 20; Mü'min, 40/44.

¹⁰³ İsrâ, 17/1; Hacc, 22/61, 75; Lokman, 31/28; Mü' min, 40/20, 56; Şûra, 42/11; Mücadele, 58/1.

¹⁰⁴ En'am, 6/50; Ra'd, 13/16; Fâtır, 35/19; Mü'min, 40/58.

¹⁰⁵ Hûd, 11/24.

¹⁰⁶ Mülk, 67/19;Fâtır, 35/31; Şûra, 42/27.

¹⁰⁷ Bakara, 2/20.

¹⁰⁸ Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî *el-Metalibü'l-Âliyye Mine'l-İlmi'l-İlahi*, Beyrut, 1987, III, 193-195.

¹⁰⁹ Karacabey, a.g.e., 7.

yaptığını ve ne yapacağını görür, Mesafe, zaman ve karanlıklar Cenab-ı Allah'ın görmesine asla engel değildir.

1.2.5. İRADE

İrade: İstemek, dilemek, meyletmek, arzulamak anlamlarına gelmektedir. Kelâm ilminde Allah'ın bir sıfatı ve aynı zamanda insanın bir özeliği olarak ele alınmıştır.

Allah'ın dilediğinin olup dilemediğinin olmamasıdır. Olmayan bir şeyi Allah dilememiş, olanı da dilemiştir.¹¹⁰

Allah'ın herhangi bir şey hakkında ezeli takdir ve iradesi ile ezeli ilminde kulların kendi isteğiyle birtakım iyi ve kötü işleri yapmaya çalışmaları üzerine, o işlerin ilahi iradeyle meydana gelmesi hep birlikte mevcuttur.¹¹¹

Allah'ın sıfatı olarak irade; O'nu diğer sıfatlarıyla beraber tavsif eder. Allah nasıl her şeyin kusursuz ve mükemmeline sahipse ve her konuda mutlak kemal O'na nispet edilmek gerekiyorsa; irade hususunda da Allah mutlak irade sahibidir. Yani Allah'ın iradesini kısıtlayan, onu tahdit eden herhangi bir başka irade söz konusu olamaz. Öyleyse Allah'ın iradesi bütün yaratıklar üzerinde mutlak surette geçerlidir.

Allah-û tealanın mürit olması yani istediğini dilemesi, istediğini dilememesi, tercih ve ihtiyar sahibi olmasıdır.

“Yüce Allah dilediğini istediğini bizzat yapandır.”¹¹²

"Rabbin şüphesiz irade ettiği şeyi kolaylıkla yapabilen ve yerine getirebilendir." ¹¹³

Bu konudaki diğer Kur'an ayetleri şöyledir:

"Allah bir şeyi dilediği zaman, onun buyruğu sadece o şeye "ol " demektir; o da hemen olur." ¹¹⁴

"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer." ¹¹⁵

"Şüphe yok ki Allah dilediğine hükmeder." ¹¹⁶

Allah'ın iradesi bütün yaratılmışlar, yani bütün varlıklar üzerinde geçerli ise, nasıl oluyor da insanın da bir iradeye sahip olduğu söylenebiliyor? Bu noktada İslâm tarihinin çok erken dönemlerinden itibaren meydana gelen tartışmalar, iki-üç asır devam etmiş ve nihayet hicrî üçüncü asırdan itibaren belli bir kararlılık bulmuştur. Ehl-i Sünnet kelâmcılarına göre; Allah mutlak irade sahibidir. Bu irade fark gözetmeksizin bütün varlıklar üzerinde egemendir. Ama insanın da dünyada imtihan edilebilmesi için belirli bir kudrete sahip olması gereklidir ki, yaptıklarından sorumlu

¹¹⁰ Yüceer, *a.g.e.*, 226.

¹¹¹ Mustafa Sabri, *a.g.e.*, 128-129.

¹¹² Karacabey, *a.g.e.*, 7.

¹¹³ Hûd, 11/107.

¹¹⁴ Yasin, 36/82.

¹¹⁵ Kasas, 28/68.

¹¹⁶ Mâide, 5/1.

tutulabilsin. Şu halde insan belirli bir fiili yapmaya niyetlendiği zaman ilâhî iradenin kulun fiillerini halk etmesi esnasında İrade-i Külliyyeye katılır, yani onu kesb eder. İşte insan bu kesbi dolayısıyla sorumluluğu üzerine almaktadır. Bu sorumluluğu yüklenip iradesini kullanmaya da ihtiyar denilir.¹¹⁷

İslâm akaidindeki belli başlı konulardan biri de irade-i külliye meselesidir. Kavramın Kelâm ilmindeki ıstılahı anlamı; bütün yaratılmışların üzerinde tek ve mutlak bir iradenin, yani Allah'ın iradesinin bulunduğuudur. Bütün yaratıklar (ister canlı ister cansız olsun) bu ilahî iradeye boyun eğlerler. İslâm akaidinde tevhit, bütün inanç sisteminin merkezidir.

Eş'arilere, Ebu Ali ve Haşim'e göre irade; ilim sıfatı üzerine zaid bir sıfattır.¹¹⁸ Bilen kişi irade etmeye de muktedirdir. Her şey tek bir ilahî kaynaktan vücut bulmuştur. Bütün kâinatın Allah karşısında pasif olduğu düşünülürse, her fiilin Allah tarafından "halk" edilmiş olması da tabiidir. Fakat insanoğlunun yaratılma hikmeti, onun bu dünyada bir imtihana tabi tutulması olduğu için, kullara da bir çeşit irade verilmiştir. İşte buna kelâmda; "İrade-i Cüz'iyeye" denilmektedir. Burada İslâm tarihinde, çokça tartışılmış bir konuya geliyoruz. İlk kelâm tartışmalarını başlatan Mu'tezile ekolü, insanın kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu savunmuş ve ilahî iradenin (irade-i külliyye) insanı bu dünyadaki fiillerinde serbest bıraktığını söylemiştir (Mu'tezile'ye Kaderiyye de denilmektedir). Buna karşılık bir diğer ekol olan Cebriyye, insanın hiçbir iradeye sahip bulunmadığını, onun bütün yapıp ettiklerinin irade-i külliyyeye ait olduğunu iddia etmektedir. Her ikisinden de ayrılan Ehl-i Sünnet akaidi ise, orta yolu tutarak şunları ileri sürmüştür. Her ne kadar Allah, bütün fiillerin yaratıcısı ise de, kullarını birtakım ödevlerle yükümlü tutmuş olduğundan. Bunları yerine getirmeleri için onlara bir irade de vermiştir. İnsan iyiyi de kötüyü de seçmekte serbesttir. Dilerse Allah'ın razı olmadığı bir iş yapar; dilerse onun arzuladığı bir işi yapar. Şu kadar ki; ne zaman kendi iradesini bir fiili yapmaya yöneltirse o zaman Allah fiili yaratır. Bu durumda, o fiili Allah'ın kudreti yaratmıştır. Fakat insanın iradesi de o fiili isteme suretiyle fiile ortak olmuştur. İşte buna, yani irade-i cüz'iyenin ilâhî fiile katılışına "kesb" denilir. Aksi takdirde, kişinin bu fiilde hiçbir katkısı olmaması (Cebriyenin görüşü), zulmü iktiza eder ki bu Allah'a noksanlık izafe etmek manasına gelir.

Mu'tezile'nin ileri sürdüğü ve fiillerini yalnız insanın yarattığı görüşü ise, İrade-i külliyye haricinde ona denk bir başka irade kabul etmek demektir ki bu da şirk anlamına gelir. Şu halde Ehl-i sünnetin görüşü bu ikisinden de ayrılır. İnsan irade sahibidir; ama aynı zamanda daha küllî bir irade tarafından kuşatılmıştır. Bu sebeple yerine getirdiği fiiller, kendisinin seçmesi, Hak teâlânın halk etmesi ve bu ikisinin neticesinde kulun bu halk edilen fiili kesp etmesi şeklinde vuku' bulur.¹¹⁹

Kur'an-ı Kerim'den anlaşıldığına göre; Allah'ın irade sıfatı iki şekilde olur: Tekvini İrade: yaratma iradesi olarak anlaşılmalıdır. Bir şeye taalluk edince hemen vuku bulur. Aşağıda sıralayacağımız ayetler bunun misalidir.

“Allah dilediğine hükmeder.”¹²⁰

¹¹⁷ Nureddin es-Sâbûnî, *Maturidiyye Akaidi*, (Çev.: Bekir Topaloğlu), Ankara, 1978, 105–106.

¹¹⁸ Razi, *Kitabu'l-Erbain*, 208.

¹¹⁹ Sâbûnî, *a.g.e.*, 105–106.

¹²⁰ Mâide, 5/1.

“Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şâni yücedir.”¹²¹

“Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı "Ol" demekten ibarettir. Hemen oluverir.”¹²²

Teşriî irade: muhabbet ve rızayı ifade eder. Bu, Allah'ın muhabbet ve rızası demektir. Bu manada Allah'ın irade etmiş olduğu şeyin meydana gelmesi vacip değildir.¹²³ "Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez."¹²⁴ ayeti bu türdendir.

Kur'an'ın ifadesine göre ilâhî kudret erkek ve dişinin yaradılışında tek etkindir. Öyleyse başka ilâhlara veya çocuk sahibi olmak için başkasının gücüne, iradesine sığınmaya gerek yoktur. Kur'an şöyle der:

"Yahut onları, hem erkek hem de kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir."¹²⁵

Allah-û teâla, bu manadaki iradesini ilâhi bir lûtuflar olarak kullarının iradesine bağlamıştır. Kul neyi dilerse Allah onu irade edip kulun isteğine uygun olarak yaratır. Kul da yaptığı şeyleri kendi hür iradesiyle yaptığı için sorumlu olur.

Şunu unutmamak gerekir insanlar irade sahibi olsalar da Allah dilmedikçe bir şey dileyemezler.¹²⁶ Zira Ayeti Kerim'e de "Allah'ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz"¹²⁷

Allah Teâlâ, kulun isteğine ve çalışmasına göre hayra da irade eder, şerre de. Fakat hayra rızası var iken; şerre rızası yoktur.¹²⁸

Allah'ın sıfatlarından olan iradeyi; insan iradesi gibi muhtelif aksiyonlar arasında seyreden “seçme ve imkân kudreti, tercih kabiliyeti” şeklinde anlamak şüphesiz yanlış olacaktır.

1.2.6. KUDRET

Kudret: Kuvvet, güç, takat anlamlarına gelir. Canlının irade ile bir şeyi yapmaya ve yapmamaya muktedir olduğunu gösteren bir özellik. Terim anlamı ise; Allah'ın subûti sıfatlarından biri. Allah'ın her şeyde etki ve tasarrufa kadir olması. Kudret bu manaya göre gücü yetmek demektir. Yaratıklarla ilgili olduğu zaman tesir eden ezeli bir sıfattır. Bunun anlamı şudur: Şüphesiz Allah-û teâlâ ezeli ve ebedî olan hayatı ile yaşamaktadır ve kudret sıfatı ile her istediğini yapmaya muktedirdir. Kudret, Allah'ın ezeli bir sıfatıdır ki mümkinâta taalluk ettiği zaman onlara da etki eder. Allah'ın kudretinin en büyük kanıtı, kâinattır.

¹²¹ Kasas, 28/68.

¹²² Yasin, 36/82

¹²³ İzmirli, *a.g.e.*, II, 108.

¹²⁴ Bakara, 2/ 185.

¹²⁵ Şura, 42/50.

¹²⁶ Mustafa Sabri, *İnsan ve Kader*, 43.

¹²⁷ Tekvir, 81/29.

¹²⁸ Sabûnî, *a.g.e.*, 105–106.

Evren ve evrenin kapsadığı bütün canlı ve cansız varlıklar ilâhî kudretin eseridir. Allah, sonsuz kudretiyle bütün varlıkları yoktan var etmiştir. İlâhî kudret evrenin her tarafını kuşatmıştır. İlâhî kudreti hiçbir şey aciz bırakamaz, hiçbir şey onu engelleyemez.¹²⁹

Kudret; Cenâb-Hakk'ın kâinatta tesir ve tasarruf etmesini sağlayan bir sıfatı celîledir.¹³⁰

Kur'an da kudreti şöyle anlatır:

"Mutlak hükümlanlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter. " ¹³¹

Bunun sebebi şudur: "Çünkü Allah hakkın ta kendisidir; O, ölüleri diriltir; yine O, her şeye hakkıyla kadirdir. " ¹³²

Allah'ın âlemin yaratılmasındaki tesiri zorunlulukla değil kudret ve iradeyledir. Müessire muhtaç bir kâinat varken Allah'ı nasıl kudretsiz görebiliriz.¹³³

Allah'ın kudreti sınırsızdır. Beşerin kudreti ise sınırlıdır. Bütün beşeriyet bir araya gelse Allah'ın en basit yaratıklarından biri olan bir sineği yaratmaya kudreti yetmez. Sonsuz olan ilâhî kudret ile son derece sınırlı olan beşeri kudret arasındaki farkı Kur'an şöyle tasvir ediyor:

"Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de! " ¹³⁴

İlahî kudretin eserleri hiç bir sınır tanımayan bir güce, bir enerjiye delâlet eder. İlâhî kudret, insanın hayatıyla iç içedir. Ondan ayrılması asla düşünülemez. Öyleyse arzu edilen bir şeyi elde etmek veya arzu edilmeyen bir şeyden sakınmak için ilâhî kudretten başka hiç bir sığınak yoktur. Allah şöyle buyurur:

"Eğer Allah seni bir zarara uğratırsa, onu kendisinden başka giderecek yoktur. Ve eğer sana bir hayır verirse, (bunu da geri alacak yoktur). Şüphesiz O her şeye kadirdir. O, kullarının üstünde her türlü tasarrufa sahiptir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır." ¹³⁵

İlâhî kudret, milletlerin aziz veya zelil oluşlarında yegâne nüfuz ve etki sahibidir: "(Resûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsın ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsın. " ¹³⁶

¹²⁹ Taftazânî, *a.g.e.*, 89.

¹³⁰ İzmirli, İsmail Hakkı, *a.g.e.*, 108

¹³¹ Mülk, 67/1.

¹³² Hacc, 22/6.

¹³³ Razi *a.g.e.*, 182–183.

¹³⁴ Hacc, 22/73.

¹³⁵ En'am, 6/17–18.

¹³⁶ Âl-i İmran, 3/26.

Kudret; Allah'ın her şeye gücünün yetmesidir. O'nun aciz, dilediğini yapamaz şeklinde düşünülmesi imkânsızdır. Cenab-ı Hakk'ın kâinata tesir ve tasarruf etmesini sağlayan bir sıfat-ı celiledir.¹³⁷

Fertlerin ve toplumların hayatlarının var olmalarını devam ettiren ve onları etkileyen, yönlendiren yegâne etki, ilâhî kudrettir.

1.2.7. KELÂM

Allah'ın harf, ses, hece ve yazı gibi mahlûkâta mahsus olan vasıtalarla ihtiyaç duymadan konuşmasıdır. O dilsiz değil konuşandır, mütekellimdir.¹³⁸

Kelam, Allah'ın söylemesi ve konuşması demektir. O, harf ve seslere muhtaç olmadan konuşur ve söyler. Allah'ın "Kelâm" sıfatı, ezeli ve ebedîdir; yüce zâtı için vâcib olan sıfattır. O'nun dilsiz olması, konuşamaması düşünülemez. İşte yüce Rab'imiz bu sıfatıyla peygamberlerine söylemiş, emirler vermiştir. Kitaplarını ve şeriatını bu kadim kelâmıyla bildirmiştir. O, kelâmını dilediği zaman, kendi zâtına ve şanına layık bir şekilde meleklerine bildirir; işittirir ve anlatır. Bunu yaparken harflere, seslere, hecelere ve kitâbete (yazıya) muhtaç değildir. Yüce Allah'ın dilediği şeyleri, emir ve yasaklarını peygamberlerine ya Cebrail vasıtasıyla veyahut doğrudan doğruya vahiy ve ilham etmiş olması da bu "kelâm" sıfatının bir tecellisidir. Cenab-ı Hakk'ın, peygamberleriyle tekellüm ettiğini (konuştuğunu) gösteren ayetler vardır. Meselâ: Cenab-ı Allah mealen şöyle buyurmaktadır: "Allah Musa'ya hitâp etti."¹³⁹

Ayrıca başka bir ayette şöyle buyrulmuştur:

"O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir..."¹⁴⁰

Konuşma, Allah'ın sübûtî sıfatlarından, Allah'ta bulunması zorunlu olan konuşma niteliğini belirtir. Allah bu sıfatı ile peygamberler aracılığıyla emreder, yasaklar koyar ve haberler verir. Ancak konuşmasının mahiyeti bilinemez.

Allah teala, ezelde ve ebedde konuşucudur. Bu kelâm O'nun zâtî ile kâim olup O'ndan ne ayrı bulunur ne de zâil olur. Allah'ın kelâm sıfatı harflerden ve seslerden müteşekkil olmadığı gibi onun parçalara ve kısımlara ayrılması da mümkün değildir.¹⁴¹

Kur'an'da Allah'ın konuşma niteliğine sahip olduğunu gösteren çok sayıda ayet vardır:

"Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca "Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!" dedi..."¹⁴²

¹³⁷ Yurdagür, *a.g.e.*, 153.

¹³⁸ Karacabey, *a.g.e.*, 8.

¹³⁹ Nisâ, 4/164.

¹⁴⁰ Bakara, 2/ 253.

¹⁴¹ Sabûnî, *a.g.e.*, 73.

¹⁴² A'raf, 7/143.

"De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir."¹⁴³

"Ve eğer müşriklerden biri senden aman dilerse, Allah'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver..."¹⁴⁴

"Kıyamet günü Allah ne kendileriyle konuşur ve ne de onları temize çıkarır..."¹⁴⁵

Kelâmcılara göre, Allah'ın Kelâm sıfatı ile nitelenmesinin zorunlu olduğu akıl yürütme yoluyla da kanıtlanabilir. Kelâm bir olgunluk, kemâl niteliğidir. Bu nedenle Allah'ın Kelâm sıfatı ile nitelenmesi zorunludur. Allah bunun tersi olan konuşmama ve dilsizlik niteliğinden münezzehtir. Diri olan varlık, konuşma niteliğine sahip değilse, konuşmama ve dilsizlik gibi âfetlerle nitelenmesi gerekir. Oysa Allah tüm eksik ve kusurlardan uzaktır.¹⁴⁶ Tüm peygamberler Allah'ın kelâmını insanlara aktarmış; O'nun emir, yasak ve haberlerini bildirmişlerdir. Bu, bütün peygamberlerden mütevatir olarak gelmiştir. Peygamberlerin elçilik görevi de ancak Allah'ın kelâm sıfatı ile mümkündür. Allah'ın konuşma niteliğine sahip olmaması durumunda risâlet görevinden de söz edilemez. Peygamberlerin varlığı ve bildirdikleri Allah kelâmı, Allah'ın konuşma niteliğine sahip olduğunun kanıtıdır.

Allah, peygamberlerle konuşur; ancak bu konuşma iki insanın karşılıklı konuşmalarına benzetilemez. Bu konuşmanın biçimi Kur'an'da şöyle belirtilir:

"Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir."¹⁴⁷

Allah'ın "perde arkasından" konuşması, Hz. Musa (a.s) ile olduğu gibi bir ağaç ya da benzeri bir nesne aracılığı ile konuşmasıdır. Bir elçi göndermesi de kelâmını bir melek (Cebrail) vasıtasıyla vahyetmesidir.

Kelâmullah ve Kelâm-ı Kadîm deyimleri Kur'an'ı ifade eder. Allah'ın mütekellim (konuşan) ve Kur'an'ın da Allah'ın kelâmı olduğunda tüm İslam mezhepleri görüş birliği içindedirler. Ancak Kur'an'ın kelâm sıfatı gibi kadim (ezeli) mi, yoksa mahlûk (yaratılmış) ve hâdis (sonradan olma) mı olduğu konusunda çok farklı görüşler öne sürülmüş, çok şiddetli tartışmalar yürütülmüştür. Bu konudaki belli başlı görüşler:

Selefe göre Kur'an Allah'ın kelâmıdır ve mahlûk değildir. Allah'la kaimdir ve O'ndan ayrı değildir. Kur'an ne yalnız anlam ne de yalnız harflerden ibarettir; her ikisinin toplamından oluşur. Allah harflerle konuşur, harfler de mahlûk değildir. Kulun okuyuşu, sesi ve okuma fiili yaratılmıştır; Allah ile kaim değildir; fakat dinlenen Kur'an mahlûk değildir, Allah ile kaimdir. Allah'ın kelâmı Cibril vasıtasıyla inzâl olunan anlamın hikâyesi değil, ibaresidir.¹⁴⁸

Selef'in benimsediği anlayışın tam karşısında Mu'tezile'nin görüşleri yer alır. Mu'tezile'ye göre Kur'an ses, harf, ayet, sure vb.lerinden oluşmakta; telif, tanzim,

¹⁴³ Kehf, 18/109.

¹⁴⁴ Tevbe, 9/6.

¹⁴⁵ Bakara, 2/ 174.

¹⁴⁶ Karacabey, *a.g.e.*, 12.

¹⁴⁷ Şûrâ, 42/51.

¹⁴⁸ Taftazani, *a.g.e.*, 170.

tenzil, inzâl gibi hudûs (sonradan olma) nitelikleri taşımaktadır. Bu nedenle kadim değil, mahlûktur. Allah'ın konuşması, mütekellim olması, kelâmı belli bir mahalde, örneğin Cebrail'de, peygamberlerde, Levh-i Mâhfuz'da, insanın okuyuşunda yaratmasıdır. Kur'an'ın kadim (ezeli) olması, Allah'ın zatı ile birlikte ikinci bir kadimin daha bulunması demektir. Bu da tevhide ters düşer. Allah'ın kelâmı dillerde okunan, mushafta bulunan harfler ve seslerden ibarettir. Bunların tümü de yaratılmıştır.¹⁴⁹

Kur'an insanların ağzından çıktığı şekliyle hadis olduğunu, yoksa kelâm-ı ilâhî'nin hadis olmadığını âlimlerin çoğu dile getirmekteler.¹⁵⁰ Allah'ın kelâm sıfatı harflerden ve seslerden müteşekkil olmadığı gibi onun parçalara ve kısımlara ayrılması da mümkün değildir.¹⁵¹

Eş'ârî ve Maturidî kelimciler Selef ile Mu'tezile arasında bir yol izlediler. Bunlar kelâmı "nefsi" ve "lâfzî" olmak üzere ikiye ayırdılar. Nefsi kelâm (kelâm-ı nefsi), Allah'ın zâtı ile kâim, mahiyetini anlayamayacağımız ezeli bir sıfattır. Lâfzî kelâm (kelâm-ı lâfzî) ise nefsi kelâma delâlet eden ses ve harflerden oluşan Kur'an'ın lâfzıdır. Bu lâfzî kelâm hudûs (sonradan olma) nitelikleri taşıdığı için ezeli değildir, mahlûktur. Eş'ârî ve Maturidîler nefsi kelâmın işitilip işitilmemesi konusunda ayrılmışlardır. Eş'ârîlere göre nefsi kelim işitilebilir. Çünkü var olan bir şeyin işitilmesi de mümkündür. Maturidîler ise nefsi kelâmın işitilemeyeceğini savunurlar.

Maturidî Allah'ın kelâm sıfatının gerekli aklî ve naklî deliller ile sâbit olduğunu belirtir. Ve Allah'ın kelâmının hadis olmadığını söyler.¹⁵² Konuşma sadece kalptedir, dil sadece kalpte olana delil kılınmıştır.¹⁵³

1.2.8. TEKVİN

Allah'ın bilfiil yaratması, yoktan var etmesi demektir. Allah'ın bu sıfatı ezeldir. Tekvin sıfatı da diğer sıfatları gibi, O'nun yüce zâtıyla kâim ve O'nun hakkında vâcib olan sübutî sıfatlarından biridir. Tekvin sıfatı, irade sıfatının muktezasına göre, mümkünâta tesir eder, yaratır ve icâd eder. Nitekim Allah şöyle buyurur:

"Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu, sadece o şeye "Ol!" demektir ve o hemen olur" ¹⁵⁴

İşte bütün bu kâinatın ve içindeki varlıkların yaratıcı, icâd edeni, yüce Allah'tır. Bunları var edip etmemeye muktedir olan (gücü yeten) Allah, "İrade" sıfatıyla ezeli ilmine uygun olarak var olmasını, icâd edilmesini irade buyurmuş (dilemiş) ve tekvin sıfatıyla yaratıp icâd eylemiştir. Tekvin sıfatına verilmek istenen

¹⁴⁹ Taftazani, *a.g.e.*, 171.

¹⁵⁰ M.Sabri, *Dini Müceddidler*, 44.

¹⁵¹ Sabuni, *a.g.e.*, 73.

¹⁵² Maturidî, *a.g.e.*, 73.

¹⁵³ Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *el-Mesailü'l-Hamsun fî Usulî'd-Din*, (Thk.: Ahmed Hicazi Saka), Kahire, 1989, 53.

¹⁵⁴ Yasin, 36/82.

rol yaratmaktır. Hâlbuki kudret sıfatına iradenin inzılamı ile aynı netice hâsıl olmakta ve başka bir sıfata lüzum göstermemektedir.¹⁵⁵

Allah'ın âlemleri yaratmak, rızık vermek, nimetler ihsan etmek, yaşatmak, öldürmek, diriltmek, azâb etmek, mükâfatlandırmak gibi bütün fiilleri tekvin sıfatına râcidir; yani tekvin sıfatının taalluklarının başka başka olmasıyla bu isimleri alır. İşte tekvin sıfatının bütün bu taalluklarına "sıfat-ı fiiliye" de denir.

Tekvin sıfatı Allah'ın yüce zâtına mahsustur. O'nun yüce zâtı için vâcib olan sıfatların hepsi, görüldüğü gibi ayetlerle sabit olduğundan, bütün İslâm âlimleri arasında bu konuda ittifak vardır. O'nun bu sıfatlarla ezelde muttasıf olduğunda şüphe yoktur. Nitekim Maturidî, zatî ve fiilî sıfatların mahiyetinin eninde sonunda birleşen bir noktaya döndüğünü, Allah'a nitelendirme açısından ayırım yapmanın mantıkî bir temelini bulunmadığı belirtir.¹⁵⁶

Yüce Allah'ın yaratma sıfatıyla muttasıf olması demektir. O her şeyi yaratan yoktan var edendir.¹⁵⁷ Allah'ın, zatiyla kaim, bilfiil yaratmak ve icat etmek şanından olan sübûtî ve hakîki sıfatlarından biri. Allah bu sıfatıyla dilediği her mümkünü yokken varlık sahasına çıkarır. Tekvin ile murâd edilen bir eserin vücûda gelmesine bilfiil müessir olan mebd-i tekvindir. Yoksa mükevvin (yaratıcı) ile mükevven (yaratılan) arasındaki ilişki değildir. Bu ilişki izâfî bir durum olduğu için hâdistir. Tekvinin (yaratmanın) menşei ise bir eserin vücûd bulmasında doğrudan doğruya müessir olan Allah'ın zâtıyla kaim bir sıfattır. Tekvine, halk, icâd ve te'sir de denilir.

Eş'arîlere göre yaratmanın mebd-i ve illeti kudret ve irade sıfatlarıdır. Onlara ise, madrubsuz (dövülsüz) darbın (dövmenin) husulü tasavvur olunamayacağı gibi mükevvensiz (yaratılsız) tekvin de düşünülemez. Tekvin kadîm olsa mükevvenâtın da kıdemi lâzım gelir. Razi tekvinin hadis olduğunu ve kudret sıfatının taalluku olduğunu belirtir.¹⁵⁸

Yine Eş'arîlere göre, kudret sıfatının iki çeşit taalluk ve te'siri vardır: Ezeli ve layezâli (hâdis olan) taalluklar. Ezeli olan taalluk, mümkünatın fâilden (Allah'tan) sudûr etmesini sâlih ve sahih kılar ki, bilfiil sonsuzdur. Kudret sıfatının "taalluk-ı layezâlisi" (hadis ve sonradan olan taalluku) ise ezeli irade sıfatının mümkünün varlık ve yokluğundan birini tercihiine göre, hâdis olan taallukudur. İşte bu kudret sıfatının ikinci ve hâdis olan taallukuna tekvin derler. Bu tekvin hâdistir, Allah'ın zatiyla kaim değildir. Allah'ın zatiyla kaim olan kudret ve iradedir. Allah teâlâ'ya hâlik (yaratıcı) denilmesi, ayrıca O'na bu iki sıfatın dışında hakîki bir tekvin sıfatının isnâd edilmesini gerektirmez. Kudretin bu hâdis taalluku bilfiil sonlu, bilkuvve sonsuzdur.

Mutezile'ye göre, Allah'ın eşyayı yaratmada ayrıca hakiki bir tekvin sıfatına ihtiyacı yoktur. Dilediği her şeyi yaratmada O'nun zâtı kâfidir.

Matürîdlere göre tekvin, Allah'ın bütün âlemleri ve bunlarda bulunan her bir şeyi ve cüz'ü ezelde değil, ilim ve iradesine göre var olacakları vakitte yaratması

¹⁵⁵ Sabuni, *a.g.e.*, 91-92.

¹⁵⁶ Maturidî, *Kitabu't-Tevhid Tercümesi*, 65-66.

¹⁵⁷ A.Karacabey, *a.g.e.*, 13.

¹⁵⁸ Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi, *Tefsir-i Kebir = Mefatihü'l-Gayb*, (Ed. Ahmet Hikmet Ünalımsı; Çev.: Suad Yıldırım ve Arkadaşları), Ankara, 1988, I, 188-189.

demektir. Tekvîn (yaratma) yaratılışından (mükevvenenden) başkadır. Tekvîn, ezelde ve ebedde Cenab-ı Hakk'ın zatıyla kaim, zatından ayrılmayan ve bâki bir sıfattır. Mükevven (mahlûk) ise, tekvin sıfatının taallukunun hudûsüyle hâdistir. Mebde-i tekvîn bir eserin varlığına müessir olan bir sıfat-ı sübhâniyedir.¹⁵⁹

Yüce Allah, zâtında, sıfatlarında, işlerinde, fiillerinde bir tekdir; O'nun eşi, ortağı ve benzeri yoktur. O'nun sıfatları ve işleri de yüce zâtına mahsustur. O'nun yüce zâtı ve varlığı kabul edilip tasdik edilmeden, yukarıda sayılıp açıklanan sıfatlardan ve O'nun güzel isimlerinden söz etmek de mümkün olamaz. Zira bu sıfatlar ve isimler, O'nun yüce zâtının ve varlığının zorunlu bir gereğidir. Ne bu zât, bu sıfatlar olmadan; ne de bu sıfatlar, bu zâtsız olur. Yine dikkat edilecek olursa, bu sıfatların her biri açık seçik olarak Kur'ân ayetlerine dayanmaktadır. Yani, bizzat yüce Allah, kendisini bu sıfatlarla vasıflandırmıştır. Böylece O'na olan inancımız daha da kuvvetlenmektedir. Çünkü bu sıfatlarıyla O'nu daha iyi anlayabiliyoruz. Yoksa O'nu herhangi bir şeye hâşâ benzetmek gibi bir gâye için asla değildir. Bütün bu sıfatlar O'nun yüce zâtına yaraşır bir tarzdadır. Biz bütün bu sıfatların asıllarına iman ederiz; fakat keyfiyetlerine, nasıl ve nice olduklarına dair herhangi bir şekilde söz söylemeyiz. Bu konuda söz etmeye de bilgilerimiz yeterli değildir.

1.3. HABERİ SIFATLAR

1.3.1.YED

"Yed": Allah'ın eli; kuvvet ve kudreti, otoritesi anlamlarını taşır. Bu kelime "yed" ve "Allah" kelimelerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış bir terkidir. Zâhirî mânâsı, "Allah'ın eli" demektir. Fakat hiçbir şeye benzemeyen ve her türlü noksan sıfatlardan, eksiklik ifade eden özelliklerden uzak (münezzeh) olan ve her türlü kemâl sıfatlarla, kemâliyet, yetkinlik ifade eden özelliklerle nitelenebilecek olan yüce Allah'ın, insanın eline benzer bir eli olması muhaldir. Bu itibarla İslâmiyet'e göre Allah'ın eli olmaz; ancak bu "el" kelimesini, mecâzî mânâda kudretten kinâyeye olarak "Yüce Allah'ın kuvvet ve kudreti" olarak anlamak daha doğru olacaktır. Nitekim Türkçemizde de mecâz ve kinaye olarak kullanılan deyimler vardır. Meselâ; "şu kişinin eli açıktır" denildiği zaman, pekâlâ bilinir ki, burada "el" kelimesinin müfret ve müşahhas olarak anlaşılan mânâsı kastedilmemiştir; aksine "eli açık" deyimleriyle onun cömert, yardım sever bir kişi olduğu, ihsân edip vermeyi alışkanlık haline getirdiği, cimri, pinti olmadığı kastedilmiştir. Yoksa böyle bir kimsenin elini uzatıp açmakta olduğu ve herkesin onun bu açık elinden alacağını almakta olduğu düşünülmez.

"El" kelimesi mecâzî mânâda sadece Türkçede değil, diğer dillerde özellikle Arapça ve Farsçada kullanılmaktadır. Meselâ; Arap şâiri Lebîd, kışın esen poyraz rüzgârının şiddetli soğuğunu ve etkisini anlatmak maksadıyla yazdığı şiirinde:

¹⁵⁹ İzmirli, *a.g.e.*, II, 121.

"Soğuşun yularını poyrazın elinde gördüğü rüzgâra" bile "el" isnâd ederek, teşhîs sanatını kullanarak ifadeyi daha da güçlendirmeye çalışmıştır.

Bütün insanlığa hitap eden Kur'an'da böyle mecâzî ifadelere yer verilmiş, yüce Allah insanlara anlayacakları tarzda ve kullandıkları şekiller içerisinde zâtına mahsus olan özelliklerini, kudret ve azâmetini beyân buyurmuştur. Böylece insanlar Kur'an'ı daha kolay ve kendi dillerinde kullandıkları şekiller ve sanatlar içerisinde yadırgamadan anlayabilmişlerdir.

Arap dilinde "yed = el" kelimesi aşağıdaki mânâlarda kullanılmaktadır:

1) Bilindiği gibi "el" kelimesi insanların bir uzvu veya organı olup çoğu kez bileğe kadar olan kısma "el" denildiği gibi, bazen de koltuk altına kadar olan kısma "el" adı verilir.

2) Nimet anlamında kullanılır ki, bu durumda çoğulu; "eyâdî" olarak gelir. Bu mânâ Türkçemizde pek bilinmemekle beraber; "Efendim, elinizin altında yaşayayım." şeklinde bir cümle kurarsak, "nimetiniz ve inâyetiniz sayesinde hayatımı devam ettireyim" anlamında bir istek olmuş olur.

3) Kuvvet kudret manasına gelir. Meselâ: "Ulû'l-eydî ve'l-ebâr" ifadesi "Kuvvet ve akıl sahibi" diye açıklanmıştır. Dilimizde de "El elden üstündür, tâ arşa varıncaya kadar" denilir; yani kudret, kudretten üstündür; ancak Allah'ın kudretinin üstünde hiç bir kudret yoktur anlamına gelir.

Nitekim Allah: "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir."¹⁶⁰ Ancak Allah'ın eli onların ellerinden üstündür." buyurmaktadır ki, "Allah'ın kudreti ve kuvveti onların güç ve kuvvetinden üstündür." demektir.

4) Mülk mânâsında, "tasarrufunda, elinin altında" anlamında kullanılır. Meselâ: "Şu büyük arazi falancının yedindedir."; yani "onun mülküdür veya tasarrufundadır, sahibi odur veya onun elinin altındadır" demektir. Nitekim Allah teâlâ: "Mutlak hükümlanlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter."¹⁶¹ buyurmuştur.

5) Pek güçlü inâyet ve ihtisas anlamına gelir. Meselâ: "Ben bunu elimle yaptım." demek, "Kendim yaptım" demek olduğu gibi; "Fazlaca özen gösterdim, pek özel bir şekilde önem verdim, bence pek büyük bir kıymeti vardır." anlamlarını ifade eder. Nitekim Allah İblis'e: "Allah! Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni meneden nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden misin? dedi."¹⁶² buyurdu.

İşte bütün bu manalardan anlaşılıyor ki: "Yedullâh" tabiri, Allah'ın nimet ve ihsânı, kudret ve kuvveti, mülkü, tasarrufu ve hükümlanlığı, inâyet ve ihtisâsı anlamlarına gelmektedir; yoksa birinci maddede gösterilen "el" veya "kol" mânâsına değildir. Zirâ hiç bir yaratığa, hiç bir şeye benzemeyen yüce Allah'ın insanlar gibi müşahhas bir elinin olması düşünülemez.

Bununla beraber kültür tarihi içerisinde "Müşebbihe" ve "Mücessime" diye bilinen bu iki düşünce mensuplarından çoğu "Yedullâh" tabirini "insanın eli" gibi

¹⁶⁰ Fetih, 48/10

¹⁶¹ Mülk, 67/1.

¹⁶² Sad, 38/75.

tasavvur etmişlerdir. Mezhebler tarihi içerisinde yer almış olan bu iki fırka İslâm dininin dışında kalan fırkalardan olup çok kısa ömürlü olmuşlardır. Hâlbuki ehl-i sünnet mütekellimlerinden bir kısmı "Yedullâh"ı Allah'ın sıfatlarından saymışlar. Kelâm tarihi içinde "Yedullâh" ve benzeri tabirlere "Haberî sıfatlar" adı verilmiştir. Ehl-i sünnet âlimlerinden pek çoğu da "Yedullâh"ı, Allah'ın kudreti diye açıklamışlardır. Zira yüce Allah, kudretiyle kâdirdir.

Selef âlimleri bu haberî sıfatlara iman etmiş, bunları zâhirleri üzere bırakmış, te'vile ve açıklamaya kalkışmamışlardır. Bununla beraber benzetmeye ve cisimleştirmeye de yeltenmemişlerdir. Onlara göre, mademki, yüce Allah kendisine "el, yüz, göz..." gibi özellikleri nisbet etmiştir, öyleyse bunlar öylece kabul edilmelidir. Bunların mahiyetini ve hakikatini ancak Cenab-ı Hak bilir. Bunların hiçbirini bizim elimize, yüzümüze, gözümüze benzemez.

İlk mütekellimler de hemen hemen Selef gibi düşünmüşlerse de, sonraki mütekellimler ise, bu haberî sıfatların yüce Allah'ın zâtına ve şanına uygun bir tarzda te'vil edip açıklanması yolunu tutmuşlar; ancak te'vil yapıp açıklarken, yapılan bu te'vil ve açıklamaların Allah'ın muradı ve O'nun kastettiği mânâ olduğuna kesinlikle hükmetmemek gerekir, demişlerdir.

1.3.2. VECH

Vech: Yüz, çehre, surat, tarz, uslûb gibi anlamlara gelmektedir. Allah için kullanılan "Allah'ın Vechi" ise kudret ve kuvvet sıfatının açığa çıkmasıdır.

"Vechullah" demek, yâni "Allah'ın vechi" demek, Allah'ın isimlerinin mânâları demektir. "Yüz"den murad, ilâhî isimlerin mânâlarıdır. Yani, Allah'ta mevcut bulunan mânâları müşahade etmek demektir; Esmâ-ül Hüsnâ'da bildirilen isimler veya bunun dışında, ismi o listede, o sıralamada sayılmamış olan isimler kuvveden fiile çıktığı anda, "Vechullah" adıyla anılır.

"Ne yana dönersen Allah'ın vechini görürsün."¹⁶³ Allah'ın "vechinden" başka bir şey yoktur! Yani Allah'ın çeşitli isimlerinin mânâları, aslında tek mânâdır. Allah'ın isimlerinin olması varlığın var olmasından sonradır.

"Vech"i, Allah'ın rızası olarak tarif edebilirken, ondan öte rızayı da içine alan daha soyut manalara da tercüme edebiliriz. Kimi ayetlerde nefsimizden çok vechimize değinilmesi üzerinde ayrıca düşünmek gereklidir. Vechimizi İslâm'a yöneltmek yaratıcının bizden istediği emirlerdendir.

"...sîmâhüm fî vücûhihim min eser'is-sücûd..." "...Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir..."¹⁶⁴

Hiç bir şey O'nun bilgi ve iradesi dışında değildir. İnsanlara nimetler vermesi, peygamberler göndermesi, hep Allah'ın fazl ve keremindendir. Ayrıca itaat edenlere mükâfat, isyan edenlere ceza vermek de Allah'a mahsustur. Allah'ın bütün fiilleri bir hikmete, bir sebebe bağlı olarak tecelli etmektedir.

¹⁶³ Bakara, 2/115.

¹⁶⁴ Fetih, 48/29.

1.3.3. AYN

Ayn: Aslı, kendisi, bir şeyin eşi, tıpkısı; göz, kaynak, pınar manalarına gelir. Arapça bir kelime olup, çoğulu âyân ve uyûn gelir. Dış âlemde var olan maddî şeyler. Geniş anlamda ayn; nakit paradan başka edinilebilen maddî servet unsurları demektir. Ayn; muayyen ve müşahhas olan şey anlamına da gelir. Meselâ; bir ev, bir at, bir sandalye, meydanda mevcut olan bir yığın buğday ve bir miktar para gibi.

Ayrıca kelâm ilminde ayn, kendi başına boşlukta yer tutan ve arazları taşıyan şey olarak tanımlanır. Cisimlerin rengi, şekli, hareket ve hareketsizliği birer arazdır. Bunları taşıyan madde ise ayndır. Ayn, arazın mukabili olup hem cevher ve hem de cisim için kullanılan bir terimdir.

1.3.4. İSTİVA

İstiva; Allah'ın haber-i sıfatlarından olup üzerinde farklı yorumların yapıldığı haberî bir terim.

Kur'ân-ı Kerîm'de "istivâ" sözcüğü dokuz yerde kullanılmaktadır. Bu kullanışların hepsinde fiil olarak "istevâ: istivâ etti" şeklindedir. Bunlardan ikisi, "ilâ:...e doğru" edatı ile kullanılmıştır. Söz konusu ayetler şöyledir: "O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı, sonra göğe yöneldi (istevâ), onları yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi bilir"¹⁶⁵; "Sonra duman halinde olan göğe yöneldi (istevâ)..."¹⁶⁶.

Allah Teâlâ hakkında "istivâ" söz konusu edilirken, bu iki ayetteki kullanılış pek bir problem teşkil etmemektedir.

Diğer yedi yerde ise, "istivâ" sözcüğü "alâ: üzerine, üzerinde" edatıyla kullanılmıştır. Bunların altısında "sümmâstevâ ale'l-Arş" şeklinde kullanılmıştır¹⁶⁷. Bir yerde de "er-Rahmanu ale'l-Arşi istevâ: O Rahman Arş'a istivâ etti."¹⁶⁸ şeklinde kullanılmıştır.

"İstivâ" denildiğinde bu yedi yerdeki kullanılış kastedilir. Allah'ın haberi sıfatları konusunda farklı görüşlerin en çok ileri sürüldüğü meselelerin başında, "istivâ" meselesi gelir. İstiva ile ilgili olarak görüş ileri süren âlimleri önce iki gruba ayırmak mümkündür.

a)Te'vil yolunu seçenler.

b)Te'vil yoluna sapmayıp sözü zâhiri üzere kabul edenler.

¹⁶⁵ Bakara, 2/29.

¹⁶⁶ Fussilet, 41/11.

¹⁶⁷ A'râf, 7/54; Yunus, 10/3; Ra'd, 13/2; Furkân, 25/59; Secde, 32/4; Hadîd, 57/4.

¹⁶⁸ Tâhâ, 20/5.

İslâm tarihinde Allah'ın sıfatları konusunda te'vil çıkırını başlatanlar, Mu'tezile âlimleridir. Onlara göre "istivâ", istilâ ve hâkimiyeti altına alma anlamındadır.¹⁶⁹ Mu'tezile, Allah-û teâlânın kullarını vasıflandığı sıfatlarla nitelenmesinin caiz olmayacağını, bunların kabulünün teşbihi gerektireceğini söylemiştir. Bu çıkırını ilk başlatan Ca'd b. Dirhem (118/736) dır. Ondan Cehm b. Safvân (128/745) bu görüşü almıştır.¹⁷⁰

Niçin te'vil yoluna gittiklerini de şöyle izah ederler: "İstivâ sözünü zahirine hamledersek, Allah hakkında mekân ve yön tayin etmiş oluruz ki, bu, ancak cisimler için söz konusudur." Bu sebeple de bu âyetleri te'vil etmeyenleri Mücessime ve Müşebbihe olmakla itham ederler. Onlara göre Allah bir yerde değil, her yerdedir. Mu'tezile te'vilin gerektiğini ileri sürerek Allah'ın bu sıfatlarını nefyetmiş olacağından, onları haberi sıfatları nefyedenler olarak tespit etmek de mümkündür.¹⁷¹

Te'vile sapmayıp "istivâ" lâfzını zâhiri üzere anlayanları da iki gruba ayırmak mümkündür:

a) Allah'ın cisim olduğunu söyleyenler.

b) Allah'ı yaratıklarına benzetmeyenler.

Allah'ın cisim olduğunu söyleyenler, söz konusu ayetleri, insanın kürsüye oturması gibi Allah'ın Arş'a oturduğunu; insanlarda olduğu gibi Allah'ın da et, kemik ve kandan olup el, ayak, baş ve gövdesinin bulunduğunu söylerler. Bu sebeptir ki bunlara "Mücessime ve Müşebbihe" ismi verilmiştir.

Allah'ı yaratıklarına benzetmeyi reddederek "İstivâ"yı kabul edenlere gelince, Ehl-i Sünnet ve ümmetin selefinin görüşü budur. Eş'arî (ö. 324/935) meşhur "Makalâtü'l-İslâmiyyin" isimli eserinde bu konudaki fırkaların görüşlerini serdedenken şöyle demektedir: "Ehl-i Sünnet ve hadis ehli dedi ki: Allah cisim değildir ve yaratıklara benzemez. O, Arş'ın üzerindedir. Nitekim: "O Rahman, Arş'a istivâ etti" buyrulmuştur. Allah'ın söylediğinden öteye gitmeyiz, söz söylemeyiz. Aksine, keyfiyetsiz olarak istivâ etmiştir, deriz."¹⁷²

Eş'arî, bu sözleriyle Allah'ın, Arş'ın yukarısında olduğunu, bunun nasıllığının tarafımızdan bilinemeyeceğini, istivâyı te'vil etmenin ve Allah'ı yaratıklara benzetmenin yanlış olduğunu söylemek istemektedir. Nitekim "el-İbâne an Usûlil-Diyâne" isimli eserinde meseleyi daha geniş bir şekilde şöyle izah eder: "Biri çıkıp: İstivâ hakkında ne dersiniz? Diyecek olursa, ona deriz ki: Allah, Arş'ı üzerine istivâ etmiştir. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır: "O Rahman Arş'a istivâ etti."¹⁷³ "Güzel söz O'na çıkar."¹⁷⁴ "Hayır, Allah onu (İsâ'yı) kendisine yükseltti."¹⁷⁵ "(Allah, yaratma) işi (ni) gökten yere düzenler."¹⁷⁶ Allah, Firavun'dan nakille şöyle buyuruyor: "Firavun dedi: Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap ki o sebeplere (yollara) erişeyim, (yani göklerin yollarına erişeyim de Musa'nın Tanrı'sına çıkıp

¹⁶⁹ Ebü'l-Hasan İbn Ebû Bîşr Ali b. İsmail b. İshak Eş'arî, *Makalatü'l-İslâmiyyin ve İhtilafü'l-Musallin* (Thk.: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid) Kahire, 1969, I, 285.

¹⁷⁰ İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, V, 236.

¹⁷¹ Yurdağır, *a.g.e.*, 239 .

¹⁷² Eş'arî, *a.g.e.*, I, 285.

¹⁷³ Tâhâ, 20/5.

¹⁷⁴ Fâtır, 35/105.

¹⁷⁵ Nisâ, 4/158.

¹⁷⁶ Secde, 32/5.

bakayım."¹⁷⁷ Bu sözleriyle Firavun, Musa (a.s.)'ın, Allah'ın göklerin yukarısında olduğu şeklindeki sözünü yalanlamaktadır. Allah-û teâlâ yine şöyle buyurmaktadır: "Gökte olanın, sizi yere batırmayacağından emin misiniz?"¹⁷⁸ Göklerin yukarısında Arş vardır. Arş, göklerin yukarısında olunca "Gökte olandan emin misiniz?" buyurmuştur. Çünkü Allah, göklerin üzerindeki Arş'a istivâ etmiştir. Her yukarıda olan, göktür. Arş, göklerin en yukarısidir"¹⁷⁹. Eş'arî bu konuya devam ederek, dua esnasında insanların ellerini Arş'a doğru kaldırdıklarını, Mu'tezile, Cehmiyye ve Hâriciyye mezheplerine müntesib olanların, istivâyı istilâ, mülk ve kahr gibi şeylerle te'vil ederek Allah'ın her yerde olduğunu söylediklerini, Hak ehlinin görüşü olan Allah'ın Arş'ın üzerinde olduğu görüşüne karşı çıktıklarını anlatır ve bu konuda daha pek çok delil sıralar.

Maturidîler istiva ve diğer haberî sıfatları te'vil etmemişlerdir¹⁸⁰ İmam Maturudî (333/944) Kitabut-Tevhîd'de, "İstivâ" ayeti ile ilgili muhtemel birçok te'villeri (mülk, ulûvv, arşı ta'zim ve teşrif, istilâ, kasd vb.) sıralayıp, teşbihe kaçan anlayışları reddedikten sonra şöyle demektedir:

"Bu mevzuda bize göre asıl olan şudur ki, Allah; "Hiçbir şey O'nun benzeri olamaz" buyurmak suretiyle kendini mahlukatına benzetmekten tenzih etmiştir. Nitekim biz de O'nun fiillerinde ve sıfatlarında benzeri bulunmadığını, benzerlerinden münezzeh olduğunu yukarıda beyan etmiştik. Bundan ötürü, "Rahman'ın Arş üzerine istivâsını " vahyin getirdiği ve akılda sabit olduğu gibi kabul etmemiz gerekir. Artık biz bu ayetin belli bir anlam ile kesin te'viline hükmedemeyiz. Çünkü zikrettiğimiz te'villerden herhangi birine ihtimali olduğu kadar; henüz bize ulaşmamış, teşbih şâibesi taşımayan başka bir manaya gelmesi de muhtemeldir. Biz ancak bu ayette Allah'ın o tabirle muradı ne ise, ona iman ederiz. Vahiy ile sabit olan ru'yetullah vb. diğer meselelerde de inancımız böyledir. Bu hususlarda teşbihi nefyederek, hiç bir yorum yapmadan murâd-ı ilâhî her ne ise ona iman gereklidir.¹⁸¹ Hanefî mezhebinin imamı Ebû Hanîfe (öl. 150/766) de aynı görüştedir. O şöyle demektedir: "Bilmiyorum, Rabbim gökte midir, yerde midir" diyen kâfir olur. "Allah Arş'ın üzerindedir ama Arş gökte midir, yoksa yerde midir, onu bilmiyorum" diyen de kâfir olur. Allah'a dua ederken yukarıya yöneliniz, aşağıya değil. Çünkü aşağının rubûbiyet ve ulûhiyyet vasfıyla hiçbir ilgisi yoktur. Nitekim Ebû Hanîfe'nin talebesi Ebû Yusuf, Allah'ın gökte (yukarıda) olduğunu reddeden Bîşr el-Merîsî'yi bu görüşünden dolayı hesaba çekmiş ve tövbe etmesini istemiştir.¹⁸²

Görülüyor ki, kelâm metodunu büyük çapta benimseyen imamlarımızdan Eş'arî'de müşahade edilen haberî sıfatların ve (müteşabihatın) te'vili konusunda muhafazakârlık, İmam Maturîdî'de de aynen mevcuttur. Ancak, Ehl-i Sünnetin her iki koluna mensup müteahhir âlimlerin aynı tutumu devam ettirmedikleri, te'vili benimsediklerini de biliyoruz. Müteahhirin'in bu tutumunun sebepleri arasında avâmın yanlış yorumlarla teşbihe düşmelerini önlemek gayesini sayabiliriz. Onlar bu gayeyle Arap dilinin müsaadesi çerçevesinde bu sıfatların mecazi mâhiyette te'vilini

¹⁷⁷ Mü'min, 40/36-37.

¹⁷⁸ Mülk, 67/16.

¹⁷⁹ Ebû'l-Hasan İbn Ebû Bîşr Ali b. İsmail b. İshak Eş'arî, *El-İbane an Usulî'd-Diyane*, Medine, 1975, 30-31.

¹⁸⁰ Taftazani, *a.g.e.*, 50.

¹⁸¹ Maturîdî, *a.g.e.*, 74.

¹⁸² İbnu Ebi'l-İzz el-Hanefî, *Şerhu'l Akîdeti't-Tahâviyye*, Beyrut, 1988, 288.

caiz görmüşler, fakat yapılan bu te'villerin ihtimal dairesinin ötesine geçemediğini ve kesin olmadığını da belirtmeyi ihmâl etmemişlerdir.¹⁸³ İmam Mâlik'e Allah'ın Arş'a nasıl istivâ ettiği sorulduğunda; "O Rahman, kendini vasıfladığı şekilde Arş'a istivâ etmiştir, O'nun hakkında nasıl sorusu sorulmaz" demiştir. Başka bir rivayete göre ise şöyle demiştir: "İstivâ (Arap dilinde anlamı) meçhul değildir. Keyfiyeti akıl ile bilinmez. Buna iman etmek vaciptir ve bu konuda soru sormak bid'attir."¹⁸⁴

Selef hakkında şöyle denebilir: Onlar, nasların sınırlarını aşmamak için bu gibi konularda çok titiz davranır ve fazla ılahatta bulunmaz, teferruata dalmazlardı.

Günümüz insanların bilmesi gereken şey, bu haberi sıfatlar konusunda, ehil olanların te'vil yapabileceği ancak çok titiz davranması, teferruata girmemesi gerekir. Halkı teşbih vadisine düşmekten, Cenab-ı Allah'ı başka şeylere benzetmekten korumak için haber-i sıfatlara Arap dili ve belâğatına uygun olarak Cenab-ı Hakk'ın zatına lâyük bir anlam verilmelidir. Neticede bu haber-i sıfatlardan kesin olarak murat edilenin ne olduğunu yine Allah'a havale etmek gerekir.

¹⁸³ Beyazizade Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-Merâm Min İbârâtü'l-İmâm*, İstanbul, 1996, 186-189; Krş.: Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *El-İktisad fi'l-İ'tikad*, 52-53 .

¹⁸⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali Beyhakî, *El-Esmâ' Ve's-Sıfât*, Mısır, 1358, 408.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İLAHİ SIFATLARA İMANIN SOSYAL HAYATLA İLİŞKİSİ

2.1. MÜ'MİNİN HAYAT TASAVVURU

Allah'ın sıfatlarını verdikten sonra bu sıfatların hayata yansımalarına değineceğiz. Allah'ı gerçek manada tanıyan bireyin kendisine nasıl bir yaşam düşünmesi gerektiği üzerinde duracağız. Çünkü yaratıcısını tanıyan bir manada kendisini de tanımış olacaktır. Kendini tanıyan birey hayatı anlamlandırmada güçlük çekmeyecektir. Her şey ona kendini tüm çıplaklığıyla gösterecektir. Birey, yaratılmış olduğunun farkına varacak; yaratılış amacına uygun yaşam sürecektir. Bu manada ahlaklı olacaktır.

Ahlâk: Arapçada yaratma, yaratılış ve yaratılmış gibi anlamlara gelen “halk” kelimesi ile aynı kökten gelen “hulk” yahut “huluk” kelimesi huy, tabiat, seciye, mertlik, din ve yaratılış anlamlarına gelir. “Huluk” kelimesinin çoğulu, “ahlak”tır. Sözlük anlamıyla ahlak; beden ve ruh bütünlüğü ile alakalı bir kavramdır.¹⁸⁵ Nitekim gözle anlaşılan heyet ve şekiller “halk” diye adlandırılırken; basiretle anlaşılan, seciye ve huylar ‘hulk’ diye; insanın ahlakıyla elde ettiği faziletler ise ‘halâk’ diye adlandırılmıştır.¹⁸⁶ Dilimize de bu kelimenin çoğulu olan ahlak kelimesi kullanılarak ahlakın birkaç davranıştan ibaret olmadığı, davranışlar, huylar bütünü olduğu vurgulanmak istenmiştir. Peygamberimizin (s.a.v.) aynaya bakarken okuduğu söylenen bir hadiste de halk ve huluk kelimeleri birlikte kullanarak hem dış yapı ve hem de iç yapı güzelliğine dikkat çekmiştir. Söz konusu hadislerinde Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: “Allah'ım! Yaratılışımı (halk) güzelleştirdiğin gibi ahlakımı (huluk) da güzelleştir.”¹⁸⁷ Bu hadis de bize, İslam'ın hem madde hem mana; hem şekil hem öz; hem kalıp hem de kalbi birlikte değerlendirdiğini göstermektedir.

Madde ve mânâ olarak birlikte ele alınması gereken insan, Allah'ın sıfatlarından yola çıkarak açıklanmalıdır. İnanan insanın hayata bakışı, inandığı yaratıcısının istediği gibidir. Yüce yaratıcı yarattıklardan farklıdır. Bununla birlikte yarattıklarına kimi özellikler vermiştir. Yaratılan insan kendisine verilen bu yetileri, özellikleri kullanarak yaratıcısını tanımaya çalışmalıdır. Fıtraten inanma duyusuyla yaratılan insan, bir şeylere inanarak hayatını ikame eder. Yaratıcının istediği gibi inanan bir insan, bu anlayışla inandığını yaşamak zorundadır. Zira hayat inanınca

¹⁸⁵ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1996.

¹⁸⁶ Nitekim Kur'ânda ahireti hesaba katmadan yaşayanların ahirette bir paylarının olmayacağı açıklanırken ‘halâk’ kelimesi kullanılmıştır. Bkz. Bakara, 2/ 102, 200; Al-i İmran, 3/77.

¹⁸⁷ (Allahümme kemâ hassente hâlki fehassin hulukî) Ahmed b.Hanbel,*Müsned*, Kahire, 1313, I, 403.

anlam kazanır. Değişik ahlak tanımları yapılmasına rağmen bizce ahlâk; yaratılış amacına uygun yaşamaktır.

Kurtubî, bir davranışın ahlâktan sayılabilmesi için o davranışın sonradan eğitim-öğretim, çalışma ve gayretle elde edilmesi gerektiğini; içgüdüsel ve tabii olarak yapılan güzel davranışların Arapçada “hîm” diye adlandırıldığını söyler.¹⁸⁸ Buna göre ahlak değişebilir.¹⁸⁹ Kemale doğru mesafe kat edebilir. Bu yüzden güzel bir davranış inanılarak yapılırsa ahlâk; inanmadan yapılırsa nifak, bilinçsizce yapılırsa âdet ve gelenek olmaktadır. Yine ahlaklılık, bir bilgi teorisyenliliği olmayıp bilinenlerin hayata geçirilmesidir.¹⁹⁰ Nitekim insan davranışlarını değerlendiren ve insana değer kazandıran Kur'an, bir yandan hakikati net bir şekilde ortaya koyarken, diğer yandan da hakikatin eyleme dönüştürülmesi gereği üzerinde durur. Bu konudaki pek çok Kur'an ayetinden biri şöyledir:

“Kim izzet ve şeref istiyor idiyse, bilsin ki, izzet ve şerefın hepsi Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır. Kötülüklerle tuzak kur'anlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur.”¹⁹¹

Ayette şu cümleler dikkatimizi çekmektedir: Güzel-hoş sözler yalnızca O'na yükselir. O sözleri de yararlı iş yükseltir. Ayetteki bu ifadeyi dört şekilde anlamak mümkündür:

Birbirini tamamlayan bu anlayışların hepsinde iman-amel, inanç-eylem, bilgi-eylem, teori-pratik bütünlüğüne dikkat çekilmekte ve iman, bilgi ve teorinin ancak eyleme dönüşmesiyle bir anlam ifade ettiği, tüm bu sayılanların birlikte insana değer kazandırıp onu yücelttiği ve Allah katında üstün kıldığı vurgulanmaktadır. Bu anlayışı her mü'min kazanmalıdır. Allah'ın sıfatlarının bilinmesi içselleştirilmesi mü'minin vazgeçilmezi olmalıdır. Güzel-hoş söz; kelime-i tevhîd, tesbih, tahmid, tekbir, dua, istiğfar ve diğer zikirlerin hepsini kapsar. Çünkü ayette ‘el-Kelimü't-Tayyib’ (Güzel kelimeler) ifadesi çoğul olarak kullanılmıştır. Diğer bir ayette şöyle buyrulur:

“Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir sözü, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti). (O ağaç), Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün misali, gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkânı olmayan (kötü) bir ağaca benzer.”¹⁹²

Bir görüşe göre, ayette söz konusu edilen ağaç kişidir. O ya mü'mindir ya da kâfirdir. Mü'min, kökü sağlam, her yer ve şartta sürekli meyve veren bir ağaç gibidir. Onun meyveleri mesabesinde olan salih amelleri sürekli semaya yükselir. Kâfir de yerden koparıp atılan bir ağaç gibidir. Kuru ve ölü bir ağaç. Ne gölgesinden istifade

¹⁸⁸ Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, Beyrut, XVIII, 227.

¹⁸⁹ Ahmed, b. Hanbel, *a.g.e.*, VI, 443.

¹⁹⁰ Nitekim Sokrates erdemi, bilinen ve uygulanan hakikat, diye tanımlar. Bkz. İsmail Kılıçoğlu, “Erdem” *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, (Yay. Kur. Mustafa Armağan), İstanbul, 1990, I, 11.

¹⁹¹ Fatır, 35/10.

¹⁹² İbrahim, 14/24–26.

edilir, ne de meyvesinden. Ondan ne güzel bir söz sadır olur ne de salih bir davranış.¹⁹³

Tüm güzel ve hoş sözlerin Allah'ın yüce katına yükselip makbul ve geçerli olabilmesi ise, bunları doğrulayacak salih amellerle birlikte yapılmasına bağlıdır. Salih amel olmazsa, ne kelime-i tevhîdin, ne tesbihin, ne tahmidin, ne duanın, ne istiğfarın, ne de bir başka güzel kelimenin bir anlamı kalır. Çünkü güzel sözleri, Allah katında anlamlı ve geçerli kılan, salih ameldir, onun gereği gibi yaşamaktır. İzzet de ancak bununla elde edilebilir. Yoksa tembellik, miskinlik, şeytanlık ve kötülüklerle izzete erişilmez.¹⁹⁴

Güzel-hoş söz, salih amellerle desteklenirse sahibini yükseltir ve Allah'a yaklaştırır. Kur'an'a göre güzel söz ile salih amel arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Hiçbir amel, salih bir niyete, sağlam bir inanca dayanmıyorsa makbul değildir. Salih amelle doğrulanmayan hiçbir akidenin de Allah katında bir geçerliliği olmaz. Diliyle tevhidi söylediği halde, eylemleriyle Allah'a baş kaldıran kimselerin dilleriyle söylediklerinin bir anlamı yoktur. Tevhidi söylemeyenlerin yaptıkları eylemlerde de bir hayır yoktur. Amel imanın bir parçası değilse de amel imanın alt yapısıdır, göstergesidir, meyvesidir. Nitekim yüce Rabb'imiz, yaptıkları iyi işleri tevhid üzerine bina etmeyenlerin tüm yaptıklarının boşa gittiğini açıkça beyan etmiştir:

“(Bunlar;) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir. İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir ki, biz onlar için kıyamet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız.”¹⁹⁵

Güzel-hoş kelimeler (sözler) yalnızca O'na yükselir. Ayette vurgulanan bir başka husus da şudur: Tevhid sözü sadece Allah'a yükselir, başka bir yere değil. Bu yüzden güzel-hoş sözler sadece O'nun için söylenmeli, O'nun rıza ve hoşnutluğunu kazanmak için söylenmeli. Salih ameller de yalnızca Allah için yapılmalı, bir başkası için değil. Müslüman hiçbir hayır ve iyiliği küçümsemez, onların kimin için yapıldığına bakar. Ayette yalın olarak “sözler” denilmemiş, “güzel-hoş sözler” denmiştir. Buna göre, söylenen her söz Allah'a yükselmez, O'nun tarafından kabul görmez. Ancak güzel-hoş sözler O'na yükselir ve kabul görür. Çirkin-batıl sözler ise, sahibi için bir yük ve vebaldır. Onun aşağılara batmasına sebeptir. Tıpkı denize düşmüş birinin sürekli ağırlıklarını artırıp denizin dibine doğru batması gibi. İşte bu yüzden ayetin sonunda “Kötülüklerle tuzak kur'anlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur.”¹⁹⁶ buyrulmuştur.

Ayette güzel sözün yükselmesi için maddi şeylerin yükselmesi için kullanılan “suud” kökü, Salih amellerin yükseltilmesi için de “raf” kökü kullanılmıştır. Demek ki söz ve niyetlerin Allah katına yükselmesi ile davranışların yükselmesi arasında fark vardır. Buna göre söz ve niyetler eyleme dönüşerek mücessem bir kalıba girdikten sonra Allah'a yükselecektir. Kur'an'da ahlâk (huluk) kelimesi şu iki ayette geçer:

¹⁹³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1982, VI, 3980.

¹⁹⁴ Yazır, *a.g.e.*, VI, 3980.

¹⁹⁵ Kehf, 18/104–105.

¹⁹⁶ İbrahim, 14/26.

“(Onlar) şöyle dediler: Sen öğüt versen de, vermesen de bizce birdir. Bu, öncekilerin geleneğinden (huluk) başka bir şey değildir. Biz azaba uğratılacak da değiliz.”¹⁹⁷

Peygamberlerini yalanlayan Âd kavminin Hz. Hûd (a.s.) peygambere söyledikleri bu cümlelerde huluk kelimesi, öncekilerin geleneği, onların hayat tarzı anlamında kullanılmıştır. Öteki ayette ise, Hz. Peygamberin (s.a.v.) örnek ahlâkına dikkat çekilerek şöyle buyrulmuştur:

“Ve sen elbette yüce bir ahlâk (huluk) üzeresin.”¹⁹⁸

Ayette geçen “huluk” kelimesi, İslam dini, Kur’an ve güzel huy olarak anlaşılmıştır. Ayette isti’lâ anlamını taşıyan ‘alâ’ harfi kullanılarak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ahlâkı kuşattığına ve ona adeta hâkim olduğuna vurgu yapılmış ve dört değişik şekilde cümlenin manası pekiştirilmiştir. Demek ki, iyi bir ahlâk sahibi olabilmek için, ahlâkî değerleri iyice tanımalı, özümsemeli ve bilinçli bir şekilde hayata geçirmeliyiz. Hz. Peygamber’i büyük bir ahlâk üzere olmakla niteleyen Kur’an, onun bu konuda da örneğine dikkat çekmektedir. Çünkü bir başka Kur’an ayetinde O’nun bizler için en güzel model olduğu vurgulanmıştır:

“Andolsun ki, Resulullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.”¹⁹⁹

Onu örnek almak ise, O’nun sahip olduğu ahlâkî özellik ve güzelliği bütünüyle ve benimseyerek kuşanmakla mümkündür. Kur’an’ın bu şekilde övdüğü Hz. Peygamberin ahlakının bütünüyle Kur’an olduğu çeşitli rivayetlerde belirtilmiştir. Kendisine Hz. Peygamberin ahlâkından sorulan Hz. Ayşe:

“Onun ahlâkı bütünüyle Kur’an’dı.” buyurmuştur.²⁰⁰

Bu cümle, O (s.a.v.), Kur’an’ın edeb, emir ve yasaklarına tutunduğu, onun tüm güzelliğini yerine getirdiği, şeklinde anlaşılmıştır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Allah kelâmını en iyi, en doğru biçimde anlayıp gereklerini en güzel şekilde yapan kişi olduğundan şüphe yoktur. Ayetlerin inişindeki ilahî espriyi (Murad-ı ilahî) en iyi kavrayan Hz. Peygamber’di. Kur’an ayetlerindeki Murad-ı İlahîyi tespit edebilmek ise, ancak şu iki şeyle mümkündür: Biri ayetleri bağlamları ve Kur’an bütünlüğü içerisinde doğru bir şekilde anlamak; diğeri ise, anlaşılan o hakikatleri yüce Allah’ın istediği biçimde uygulama sahasına koymaktır. Bunlardan birini eksikliği, Murad-ı ilahiye tam olarak ulaşmaya engel olacaktır. Zira ayetler sadece okunup bilgilenecek için inmemiştir. Aksine okunup doğru bir şekilde anlaşıldıktan sonra hayata geçirilsin diye inmiştir. İşte bu iki rükünü ile ayetlerdeki ilahi espriyi en iyi gerçekleştiren ve bu konuda en güzel örnekleri sunan Hz. Peygamber’di, diyoruz. Kur’an’ın muhtevası incelendiğinde görülür ki, Kur’an hayatın her alanı ile ilgili prensipler belirlemiştir. O, hem dünya hem de ahiret hayatını gözetir. Kur’an’da inançla ilgili açıklamalar olduğu gibi, ibadet ve sosyal hayatla ilgili ölçüler de vardır. Hem de bu ölçüler, birbirinden ayrılmayacak şekilde örgü olarak sunulmuştur. Sözgelimi, pek çok ayette sosyal hayatla ilgili prensipler, Allah ve ahiret hatırlatması ile son bulur. Kur’an’da bir hukuk kitabı gibi şunlar yasaktır, bunlar serbesttir

¹⁹⁷ Şuara, 26/136–138.

¹⁹⁸ Kalem, 68/ 4.

¹⁹⁹ Ahzab, 33/21.

²⁰⁰ Müslim, Ebu’l –Hüseyn b. El –Haccac el-Kuşeyri, *Es- Sahih*, -Salatü’l- Müsafirûn - İstanbul, 139.

şeklinde yalın ve cılız ifadeler yoktur. Mesela zinanın cezası nedir? Gibi. Kur'an'ın prensipleri dünya-ahiret, inanç-eylem, ruh-şekil bütünlüğü içerisinde verilir. İşte bu yüzden Kur'an ahlâkî, bunların hepsidir. Kur'anî ölçülerin hepsi bir sistemi oluşturur. Bu sistemin parçalarından birinin eksikliği, ahlakî bir eksiklikler. Kamil bir ahlak, ancak bütünüyle Kur'an ile mümkün olacaktır. İşte ahlak, bunların hepsidir. Kur'anî ölçülerin birinin eksikliği, ahlakî bir eksiklikler. Kamil bir ahlâk, ancak bütünüyle Kur'an ile mümkün olacaktır.

Kur'an'ın muhatabı olan insan, ahlâk bakımından çift kutuplu bir varlıktır. Onun özünde olumlu şeylere olduğu kadar olumsuz hasletlere de yatkınlık vardır. O sadece şerre, kötülüğe meyilli değil; hayra ve iyiliğe de yatkındır. Nitekim bu konuda Kur'an şu açıklamalarda bulunur:

“Ona iki yolu (doğru ve eğriyi) gösterdik. ”²⁰¹

“Sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim ki, Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir, Onu kötülüklerle gömen de ziyan etmiştir.”²⁰²

“Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör ”²⁰³

“Sizin işleriniz başka başkadır. Artık kim verir ve sakınırsa ve en güzeli de tasdik ederse, Biz de onu en kolayla hazırlarız (onda başarılı kılarız). Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar ve en güzeli de yalanlarsa, Biz de onu en zora hazırlarız.”²⁰⁴

Demek ki insanın özüne, hem olumlu hem de olumsuz özelliklere yatkınlık yerleştirilmiştir. Hatta insanın yaratılıp dünyaya geliş sürecine bakıldığında onun, batıldan önce hak, yanlıştan önce doğru, haramdan önce helal, şerden önce hayır ile tanıştığını söylememiz mümkündür. İnsana verilen akıl, evrendeki bunca kevnî ayet yanında, gönderilen bunca peygamber ve indirilen bunca kitap ile insandan; özündeki olumsuzlukları dizginleyip kontrol altına alması ve özündeki olumlu yönlerle işlerlik kazandırması istenmiştir. Yoksa davranışlara yansımaya hayata geçmeyen, eyleme dönüşmeyen özde gizli olumlu yönlerin de olumsuz yönlerin de sahibine kazandıracağı ve kaybettireceği bir şey yoktur. Bu meyanda Allah'a ve insanlara karşı yapması gereken birtakım görev ve sorumlulukları yerine getirmedeği halde “Benim kalbim temiz, sen kalbime bak.” sözü de havada kalmaktadır. Zira kalp temizliği davası, davranışlara yansıyarak anlam kazanır. Güzel davranışlarla kendi varlığını tescil ettirmeyen kalp temizliği iddiası, kuru bir iddiadan öteye geçmez. Belki böyle bir iddia, davranışlarda sergilenen çirkinlikleri örtbas etmek için geliştirilmiş bir savunma mekanizmasıdır.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Kâmil sıfatlara sahip olan Allah, varlığından bizleri haberdar etmek ve kendini bize tanıtmak istemiş, bunun için Kur'an'ı indirmiştir. Kur'an, Allah'ın pek çok isim ve sıfatlarını açıklayan ayetlerle doludur. Kur'an'ın ilkeleri, Allah'ın isim ve sıfatlarının hayattaki tecellileridir. Kur'an ilkeleri, hayatın bütün yönlerini kuşatan genişlik ve zenginliktedir. Kur'an

²⁰¹ Beled, 90/10.

²⁰² Şems, 91/8-10.

²⁰³ İnsan, 76/3.

²⁰⁴ Leyl, 92/10-14.

ilkelerinin mükemmel şekli olan Hz. Peygamber'in ahlâkı, Kur'an ahlâkı ve sonuçta Allah'ın ahlâkıdır. Allah'ın kul olarak bizden istediği de bu ahlâk ile bütünleşmektir. Biz Kur'an ölçülerine uydukça peygambere benzemiş ve onun ahlâkıyla bütünleşmiş olacağız. İnsan, bu ahlâkı kuşanmaya yatkın ve bunu gerçekleştirebilecek donanıma sahiptir ve bunu yapmalıdır.

Müslümanlık, sadece bir inanç sistemi değil, aynı zamanda inancın gereği olan dinî emirleri ve ibadet görevlerini yerine getirerek inandığını söz ve hareketleriyle göstermektir. Yani İslâm, hayatın bizzat kendisidir. Allah'ın bizden istediği ismen Müslüman olmak değil, müslümanlığımızı ikrar edip buna yakışır bir şekilde hayat sürmektir. Allah'ı gerçek manada bilen, kendisini Müslüman olarak görebilir.

Bunun içinde bir örneğe, bir rehber ihtiyacı hissediyoruz ki O da Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. İslâm dininin tebliğcisi olan Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) 23 sene içerisinde önce ashabına sonra da tüm insanlığa nasıl Müslüman olunması gerektiğini bizzat kendisi yaşayarak öğretmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.), arkadaşlarına söylediği şeyi önce kendisi yapardı ve böylece onlara örnek olurdu. Zaten Kur'an peygamberimizi bize "üşvei hasene" yani, kendisine uyulması gereken "en güzel örnek" olarak takdim ediyor. Dolayısıyla bir Müslüman için en iyi model insan, Hz. Muhammed'dir. Öyleyse Allah'ın istediği şekilde müslümanca bir hayat yaşayabilmek için öncelikle peygamberimizi tanımamız, O'nun nasıl bir hayat yaşadığını iyice öğrenmemiz gerekir. Müslüman sözü ve özü bir olan, yaşadığı çevrede kendisine itimat edilen, aldatmayan ve aldanmayan, örnek insandır. Peygamberimiz (s.a.v.) böyle bir Müslüman görüntüsü çizmiş ve kendisi bizzat yaşayarak bize bunu bir sünnet olarak bırakmıştır.

Maalesef Müslüman olmamıza rağmen yaşantımız, davranışlarımız İslâm'a uymamaktadır. Bu noktada yine örneğimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) olmalıdır. Sözlerimiz ve davranışlarımız İslâm'a uygun olmalıdır. Müslüman aynı zamanda okuyan ve araştıran insandır. Çünkü dinimiz, okumayı ve araştırmayı emretmektedir. Bugün Müslümanlar olarak maalesef okumuyoruz. Okuyup öğrenmediğimiz için de dinimizi doğru yaşayamıyoruz. Yani öncelikle dinin asıl kaynakları olan Kur'an ve sünnetin bilinmesi gerekir. Müslüman, gerçekten İslâm'a teslim olmuş, kafasını ve gönlünü hurafelerden temizlemiş, giyimi ve kuşamı ile Müslüman olduğu bilinen ve münevver bir insan görüntüsü çizabilen, içinde bulunduğu toplumda kendisine güvenilen ve kendisi ile iyi geçinilebilen, kul hakkına riayet eden, insanların temel haklarına saygılı olan bir insandır.

"Amel", kişinin İslâm'ın hükümlerini hayatında uygulaması demektir. İslâm'a göre iman, sadece felsefî bir inanç ve kanaatten ibaret değildir. İmân eden insan, inancının gereği olarak, Allah'ın emir ve yasaklarına, helal, haram, öğüt ve tavsiyelerine uymak ve Kur'an ahlâkına sahip olmak zorundadır. İmân, ibadet etmeyi, ibadet de ahlâklı ve dürüst olmayı gerektirir. Nitekim yüce Allah Kur'an'da;

"(Resûlüm!) Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir. " ²⁰⁵

²⁰⁵ Ankebût, 29/45.

Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı."²⁰⁶ Buyrulmuştur.

Mü'min, imanının gereği günde beş vakit namaz kılmak ve ramazan orucunu tutmak zorundadır. Kıldığı namaz ve tuttuğu orucun da onu her türlü haram ve kötülükten uzaklaştırması umut edilir.

Dolayısıyla imanın gereği olarak oruç tutan ve namaz kılan mümin; yalan, yalancı şahitlik, gıybet, iftira, hile, aldatma, hırsızlık, kumar ve benzeri kötü söz, fiil ve davranışlardan uzak, söz ve eylemlerinde dürüst ve dosdoğru olmak zorundadır. "Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O yaptıklarınızı hakkıyla görür."²⁰⁷

2.2. İNANCIN DAVRANIŞ VE MUAMELEYE YANSIMALARI

Kur'an'a göre hayat, sadece içinde yaşadığımız bu dünyadan ibaret olmayan ve ölümle son bulmayan bir vakıadır. Onun için asıl ve devamlı olan hayat ahiret hayatıdır. Ahiret hayatını kazanmak ise insanın dünyada yaptığı işlerle doğrudan ilgilidir. Bu bakımdan Allah'ın Kur'an'da yapılmasını isteyip müminlere farz kıldığı ibadet ve amelleri yerine getirmenin ve yapılmamasını isteyip haram kıldığı fiillerden uzak kalmanın gereği sıkça vurgulanır. Bütün bunlar hem birey hem de toplum olarak insanın dünya ve ahiret saadetini temin etmeye yöneliktir.

Kısaca Kur'an, "tevhîd" ilkesi temelinde adaletli ve ahlaklı olmayı davranış biçimi haline getirebilmiş sosyal bir birey ve toplum inşa etmeyi hedefler.

Kur'an'da birçok âyette "îman edin"²⁰⁸ emrinin yanında; "konuştuğunuzda doğruyu söyleyin"²⁰⁹, "Yalandan kaçının"²¹⁰; "Tartıyı adaletle tam yapın, teraziye eksik tutmayın"²¹¹; "Allah için adaletle şahitlik edenler olun"²¹²; "Yaptığınız sözleşmeleri yerine getirin"²¹³; "Zinaya yaklaşmayı", "Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın"²¹⁴, "Birbirinizin gizli hallerini ve kusurlarını araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın"²¹⁵, "Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin"²¹⁶, "Sakın anne-babana öf bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle"

²⁰⁶ Bakara, 2/183.

²⁰⁷ Hûd, 11/112.

²⁰⁸ Nisâ, 4/136, Teğabun, 65/18.

²⁰⁹ Ahzâb, 33/70.

²¹⁰ Hac, 22/30.

²¹¹ Rahmân, 55/9.

²¹² Mâide, 5/8.

²¹³ Mâide, 5/1.

²¹⁴ İsrâ, 17/32-33.

²¹⁵ Hucûrât, 49/12.

²¹⁶ Nisâ, 4/29.

²¹⁷ buyurulması, imanın etkisinin, kişinin bütün hayatında görülmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Ayet-i kerimelerde yüce Allah insanlardan, inanıp öğrendiklerini, yaşamalarını istemektedir. Yüce Allah'ın bizden istediği gibi yaşamalıyız ki hayatın ahengini anlayalım. Ezelden beri var olan ahengi, o tek noktayı yakalamak, inandığını yaşamakla bağlantılıdır. Zira bu ahengi yakalamak gerçek huzuru bulmak demektir.

H. Muhammed'in (s.a.v.) tebliğ ettiği İslâm için, söylenecek çok söz vardır. Zira İslâm, hayatı bütün derinliği ve zenginliği ile kucaklar. Hayatın her boyutu için, her zaman insanlığı iyiye, doğruya ve güzele ulaştıracak olan yolu gösterir.

Allah tarafından gönderilen tertemiz sayfalar okuyan Resûl, o tertemiz sayfalara uygun bir hayat yaşamış ve hayatı ile bizlere örnek olmuştur. Hoca Ahmed Yesevi bir hikmetinde ne güzel söyler: "Allah nuru, Allah dostu o Mustafa kimler için geldi Resul bildiniz mi? Allah selâmı, Allah zikri Hakk Mustafa kimler için geldi Resûl bildiniz mi?" ²¹⁸ Bütün güzelliğine rağmen hayat, hiç kimse için kolay değildir. Kur'an-ı Kerim'de; her zorluğun yanında kolaylık olduğuna işaret edilir ve bu durum karşısında nasıl davranmamız gerektiği, İnşirah Sûresinde çok güzel anlatılır. ²¹⁹ İster kolay zamanlarda, isterse zor zamanlarda olsun insan, iç dünyasında yirmi dört saatte bütün mevsimleri yaşar. Ümitler, bahar çiçekleri gibi sevinç saçar; hemen arkasından kaygılar, dondurucu bir kış soğuğu gibi bastırır; öfkeler, tozu dumana katan bir rüzgâr gibi eser; sevinçler, bir yaz yağmuru gibi ferahlık verir. Kişinin kendisine ve çevresine zarar veren olumsuz duygu ve düşüncelerden arınması demek olan manevî ilerleme olmadıkça, paranın yerli yerince kullanılması, gerçek anlamda fayda getirmesi mümkün olamaz. İnsanın hayatında madde (maddiyat) ve mânâ (ruhaniyet) büyük önem taşır.

İnanan insan, inandığına uygun yaşadıkça hayatında lezzet alır yoksa çelişkilerle yaşayan insan maddi olanaklara sahip olsa da hayatının amacına uygun bir yaşam sürmemiş ise zorluk çeker. Maddî ilerlemenin gerçek manada fayda getirebilmesi için maneviyat gereklidir; manevî ilerleme için de asgarî maddî tatmin gereklidir. Aşırı yoksulluk manevî gelişmeyi engellediği için İslâmiyet muhtaç olana yardım edilmesini ister. Zira madde ve mânâ birbirini tamamlar. Kısacası kuş iki kanat ile uçabilir, tek kanatla değil. İslâm'ın beş şartından ikisi doğrudan para ile ilgilidir: Hacca gitmek ve zekât vermek. Bu, Müslümanlara "çalışıp zengin olun ve çevrenize faydalı olun" mesajıdır. Nitekim yardım etme, yardımlaşma ve malından Allah için sarf etme Kur'an'da, mü'minin sık belirtilen vasıflarındandır. İnsanın insana destek olmasını gerektiren bu zor, ama bir o kadar da cazip olan dünya hayatında, kim istemez huzurlu bir hayatı! Hepimizin asıl özlemi bu değil mi? Kim istemez rüzgâr kadar özgür, toprak kadar mütevâzı ve güçlü, yağmur kadar bereketli, güneş kadar aydınlatıcı ve gece kadar dinlendirici bir hayatı ve böyle bir kişi olmayı! Bu şansı ancak sevgili Peygamberimiz H. Muhammed'in (s.a.v.) tebliğ ettiği

²¹⁷ İsrâ, 17/23.

²¹⁸ Hoca Ahmed Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, (Haz.: Dr. Hayati Bice), Ankara, 1993, 57.

²¹⁹ Bkz., İnşirah, 94/5-8.

İslâm'da bulabiliriz. Bir hadiste Hz. Muhammed (s.a.v.) “Güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim.” der.²²⁰

Müslümanlık; huzura, güvene, esenliğe kavuşmak; iyi huylu, güzel ahlâklı ve güçlü olmak; kemalâta ve kurtuluşa ermek demektir. Hayatımızı sanata dönüştürmek istiyorsak bazı soruları kendimize sormamız gerekiyor: Bu dünyada yaşadığımız hayat nedir? Ne için varız? Bu hayatın mânâsı nedir? Özellikleri nelerdir? Hayatın özündeki huzura ulaşabilmem için ne gereklidir? Nasıl yaşamalıyım? Yaşamakta olduğumuz hayat nedir? Sorularına, soru kadar kısa bir cevap verebiliriz: Hayat, insanın önce kendi kendisi, sonra çevresi ile kurduğu iletişimidir, ilişkidir; etki ve tepkidir. Maddî ve manevî bakımdan verimli ve güzel bir hayat, önce insanın kendi kendisi ile kurduğu doğru ve sağlıklı ilişkiler ile başlar; sonra da diğer insanlarla, diğer canlılarla ve fizikî çevre ile kurduğu ilişkilerle tamamlanır.

Dünya hayatının manasını kavrayabilmemize yardımcı olabilecek şu dört özelliğine bir göz atalım:

1)Dünya hayatı, sonsuz ve ebedî olan gerçek hayatın çok kısa bir bölümüdür. Yaşamakta olduğumuz hayat, ebedi hayata göre o kadar kısadır ki, Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadisinde: “Benim dünyadaki durumum; ancak bir ağacın altında gölgelenen yolcunun durumu gibidir.” buyurur.²²¹ Başlangıcı ve sonu bilinmeyen gerçek hayatın kapsadığı dünya hayatının başı ve sonu vardır. Bu yüzden yüzyıllardır gönüllerde taht kurmuş olan mutasavvıf Yunus Emre, dünyayı bir kente ve insan hayatını da bir gün gibi tez bir zamanda kurulup kaldırılan bir pazar yerine benzetmiştir. Türkiye'nin hak âşığı ozanlarından Aşık Veysel ise dünya hayatını, doğum ve ölümü simgeleyen iki kapılı bir han ve insanı da bir kapıdan girip diğerinden çıkan yolcu olarak görmüştür. Sonsuz gerçeklik içinde dünya hayatının başı ve sonu olması, bize beş duyumuzla algılayamadığımız gaybın varlığını da gösterir. Bu, bizim her şeyi bilemeyeceğimiz ve her şeyi hakkı ile bilip gören ve işitenin sadece yüce Allah olduğu manasına gelir. Bu duygu bize her şeyi kudreti, merhameti ve şefkâti ile yaratan ve kuşatan Allah'a sığınmanın güzelliğini yaşatır; ferahlığını verir; güvenini sağlar. Hayatımıza ince ve derin bir güzellik katar.

2)Dünya hayatı, sonsuz olan hayatı kazanmak için bir fırsattır, bir araçtır. Bu dünyada niçin var olduğumuzun cevabını burada bulabiliriz. Ahiret hayatı ve hesap günü bu yüzden vardır. Bu hayatta sahip olduğumuz ve olmak istediğimiz her şey aslında bizim daha iyi kulluk yapabilmemiz için birer araçtır; insanlara, insanlığa Allah için hizmet edebilmemiz için birer fırsattır. Dünya hayatının gerçek anlamı ve tek amacı Allah'a kulluk etmek, yani Allah için insanlara faydalı olmaktır. Bunun dışındaki her şey, bu hizmette kullanacağımız araçlardır. Çoğu zaman mesleği, para kazanmayı, şöhretli olmayı, eşi, çocukları vb. hayatımızın gayesi ediniriz. Oysa niyetimiz, Allah'a kendimizi sevdirmek olduğunda da yine aynı gayretleri gösteririz. Dışarıdan bakıldığında hayatımız diğer hayatlardan farklı görünmez. Meslekte başarılı olmaya çalışırız; para kazanmaya gayret ederiz; iyi bir namımız olsun isteriz; eşimizle güzel bir beraberliğimiz olmasını dileriz; çocuklarımızın başarılı olması ve iyi bir hayat yaşamaları için çabalarız; çevremizdeki insanlarla ilişkilerimiz iyi olsun isteriz. Ne var ki insanın kendisi veya başkaları için çabalaması ile Allah için hizmet

²²⁰ Imam Malik b.Enes, *El-Muvatta*, (Thk.: Muhammed Fuad Abdülbaki), Kahire, 1951, Hüsnü'l-Hulûk, 8.

²²¹ İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhamed B. Zeyit el Kazvini, *Es-Sünen*, (Thk.: Muhammed Fuad Abdülbaki), Kahire, 1952, Zühhd, 3.

etmesi arasında çok önemli bir fark vardır. Allah sevgisi ile hizmet vermeye başladığımızda, diğer hayatlardan farklı görünmeyen hayatımızda, artık farklı olan niyetimiz ve maksadımızdır. Hak için halka hizmet; karşılıksız vermeyi, menfaat gözetmemeyi getirir. Yapılan hizmetin karşılığı âdil, şefkatli ve verici olan Allah'tan gelecektir. Bu anlayış ve kavrayış farkının insanın hayatına neler kattığını, nasıl bir huzur ve ferahlık verdiğini ancak bu niyetle gayret edenler bilebilir. Niyet ve gayretin sarsılmaz beraberliği, hayatı sanata dönüştürmenin püf noktasıdır. Hakk'a hizmet için halka hizmet eden Allah dostları, en zor işlerini bile iç sıkıntısına düşmeden büyük bir ferahlıkla yaparlar. Dünya dostları ise en ufak işlerinde bile kaygı ve stres içinde boğulurlar. Bu iki tercih arasında gelgitler yaşayanlar ise kararsız kalan niyetlerine göre bazen dünyayı taşırlar, bazen de dünya onları taşır. Her şeyi Allah için yapmayı öğrenene kadar bu böyle sürüp gider. Ama bu süre içinde hayatın bir sanata dönüşmesinin tadına varanlar, Allah'a kulluk etmenin mükâfatını bu dünyada da almışlardır. Hayatı sadece kendisi için yaşayan, her şeyi kendi menfaati açısından değerlendirenler ise, sosyal başarıları ne olursa olsun ziyandadırlar. Zıyanları sadece şimdi yaşadıkları stres, kaygı, öfke ve üzüntü değildir; hesap günü de kaybedeceklerdir. Ancak orada iş işten geçmiş olacaktır. Nitekim ayette şöyle buyrulur: “Bırak onları yesinler (içsinler), yararlansınlar; emelleri onları oyalayadursun. İleride (gerçeği) bilecekler.”²²²

3)Hayat karşıt özelliklerin bir bütünüdür. Dünya hayatında hayır-şer, doğru-yanlış, ümit-korku, değişenler-değişmeyenler hepsi birlikte bulunur. İç içedirler, yani biri diğerinin içindedir. Bu yüzden hayır zannettiklerimizde şer; şer zannettiklerimizde hayır olabilir. Bazı noktalarda doğru-yanlış öyle iç içe girmiştir ki bazen ayırt edemeyiz. Hayatta değiştiremeyeceğimiz şeyler vardır, değiştirebileceğimiz şeyler vardır. Söz gelimi, en sevdiğimiz kişilerin ölümlerini engelleyemeyiz. Onları ebedî yolculuklarına uğurlarken gözyaşlarımızın içinde onlarla yaşadığımız mutlu günlerin sevinçleri saklıdır. Aynı şekilde, bir işi başardığımızda duyduğumuz sevincin içinde, verdiğimiz emeğin, karşılaştığımız engellerin sıkıntıları vardır. Hz. Mevlâna, hayatın bu karmaşık görünümünün bir imtihan olduğunu söyler. Ona göre imtihan “İşin dış yüzünde kalanlarla, işin iç yüzünü görenleri ayırt etmek için yapılmıştır” der. Karşıt özelliklerden oluşan dinamik ve ahenkli bir bütün olma özelliğinden dolayı, hayat bize karmaşık ve anlaşılmasız görünür. Bazen bir kaosun içindeymişiz gibi bir duyguya kapılırız. Bu kaos görünümünün arkasındaki âhenge ulaşabilmenin tek şartı yine Kur'an'da verilmiştir: “Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir.”²²³ Burada Allah'tan sakınmak, zalim bir hükümdarın cezasından korkmak mânâsını taşımaz; Allah'tan sakınmak; O'nun yap dediklerini yapmamaktan, yapma dediklerini yapmaktan korkmak ve sakınmak mânâsındadır. İnsan sevdiği ve değer verdiğine, kaybetmekten korktuğuna lâayık olmaya çalışır. Hayatın bütün karmaşasını düzene koyan da bu ilahi sevgidir.

4)Hayatta darlık ve genişlik zamanları vardır. Kur'an'da, “Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden

²²² Hicr, 15/ 3.

²²³ Enfal, 8/ 29.

iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez. ²²⁴ Mealindeki ayet, hayatın bu gerçeğini ifade eder. Herkes, göreceli (izafi) olarak, bazen maddî, bazen psikolojik, bazen de her ikisinin bir arada olduğu darlık veya genişlik zamanlarını yaşar. Kimse bu ayetin dışında bir hayat süremez. Darlık zamanlarında bile gönüllerinde genişlik bulabilen insanlar, yaşama sanatına kavuşmuş olanlardır. Peygamberimizin hayatı bu anlamda da yaşama sanatının en güzel örneğidir. Allah'a sevgi ile güven ile iman etmek ve bu imanın şevki ile hizmet etmek, insana darlıklar içinde bile genişlikler yaşatır.

5) Hayatın bu özellikleri bütün insanlar için geçerlidir. Başka bir hayat yoktur. Hayatın sözünü ettiğimiz özellikleri ve bunlara uygun işleyişler, bütün insanların iç ve dış dünyalarını kuşatmıştır. İnsanların bir kısmı bunu fark eder, bir kısmı fark edemez. Bu yüzden, "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" ²²⁵ Ayetindeki gizli hikmeti bu gerçek için de geçerlidir. Ne var ki bilmek, bilinenlerle amel etmek sorumluluğunu gerektirir. Dünya hayatının bu özelliklerini bilmeyen veya yeterince özümseyemeyen çoğu kimse Kur'an ve Sünnet ile bize vazedilen kuralların insanın hayatını sınırlandırdığını, katı bir çerçeve içine aldığını düşünür. Hayatın gerçek manasını ve maksadını yakalayamayanlar için bu böyledir. Oysa bu sınırlandırmalar bizleri bu dünyada ve ahirette cezalardan korumak, iyilik ve güzellikleri yaşatmak için vardır.

İslâm'ın getirdiği kurallar hayatımızı sınırlandırır; ama katı bir çerçeve içine almaz. Kur'an ve Sünnet'e uygun bir hayat, nefsimize bazı sınırlar koyar ve bizleri kötülüklerden korur. Kur'an'ın pek çok ayetinde bu hikmet açıklanmıştır. Şöyle ki:

"Yahut "Bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk" demeyesiniz diye (Kur'an'ı indirdik). İşte size de Rabbinizden açık bir delil, hidayet ve rahmet geldi. Kim, Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz çevirenden daha zalimdir! Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmelerinden ötürü azabın en kötüsüyle cezalandıracağız." ²²⁶

"(Ey Muhammed!) Biz Kur'an'ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak (Allah'ın azabından) korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik." ²²⁷

İslâm'ın getirdiği kurallar insanı sınırlandırıyor gibi görünse de aslında gerçek özgürlüğü getirir. Ruh, nefsin esaretinden ve nefsin oyuncağı olmaktan kurtararak özgür kılar. Hayatın gerçek manasının tadına varanlar için bu davranış kuralları, sanki bir özsu, hayat iksirini (âb-ı hayatı) koruyan bir kabuk, bir zar gibidir. İşin kabuğunda kalanlarla, kabuğun içindeki özü tadanlar arasındaki fark, hayatı taşımak ve hayatı yaşamak arasındaki fark demektir. İşin kabuğunda kalanlar hayatı taşırlarken kabuğun içindeki özü tadanlar, hayatın belki de daha zor geçen bir hayatın tadına vararak yaşarlar.

Müslüman'ın, Allah sevgisi ve Hz. Muhammed (s.a.v.) sevgisini yüreğinde taşımadan, gerçek anlamda İslâmiyet'i yaşaması mümkün değildir. Geçmiş asırlarda yaşamış ve bugün de yaşamakta olan, bizim adını bildiğimiz veya bilmediğimiz bütün mü'minler ile Allah dostları, Kur'an ahlâkı ile yaşayabilmek için Resûlullah'ın

²²⁴ Âl-i İmran, 3/140.

²²⁵ Zümer, 39/ 9.

²²⁶ En'am, 6/157.

²²⁷ Taha, 20/2.

hayatını gerçek bir sevgi ile kendilerine örnek almışlardır. Yaşamayı sanata dönüştüren sır burada saklıdır.

Kişinin gönlündeki Allah sevgisi, sistemin güneşi gibidir. Nasıl güneş bütün gezegenleri yörüngesine oturtan, onların hareketlerini düzene koyan bir merkez ise Allah sevgisi de insanın bütün duygularını, düşüncelerini, davranışlarını ve ilişkilerini öyle düzene koyar. Kısacası beraberinde Allah'a güvenmeyi ve Allah'tan sakınmayı da getiren bu gerçek sevgi, hayatımızı olağanüstü bir sanata dönüştürür.

2.3. İMAN-KÂİNAT İLİŞKİSİ VE KÂİNATIN GÖZLEMLENMESİ

İnsanın inanma ihtiyacı fitri bir duygudan ileri gelmektedir. Yolunu tam bulmada Allahın rahmeti, peygamberler şeklinde tezahür etmektedir. Müslüman'ın inanması gerekenler, imanın esasları olarak belirlenmiştir. Allah'a inanmak başlı başına bir konudur, inanmamız gereken Allah'ın sıfatlarını, tezimizin ilk bölümünde izah etmiştik. Yeri gelmişken inanmamız gereken rabbin tek ve her şeye gücü yeten olduğunu bir daha söyleyelim. Kudretini anladığımızda, tabiatı da yaratılanlar arasında görmemiz mümkündür. Değişik ayetlerde âlemleri yaratandan bahsedilmektedir.²²⁸

İnsanın vereceği bir karar, eyleme dönüştüğünde eğer onun inancını şu veya bu şekilde etkiliyorsa, daha doğrusu Allah, Peygamber (s.a.v.) ve kitap gibi önemli iman unsurları hakkında insanın iç dünyasında herhangi bir değişikliğe neden oluyorsa bu, gerçekten üzerinde durulması gereken bir mesele demektir.

Dolayısıyla inanmak ile yapmak arasında kesinlikle bir ilgi vardır. Özgür irade ile hareket eden insan, hedefi hayırlı da olsa şerli de olsa amacına inanmış olarak işe başlar. Ancak kişinin eylemiyle ilgili üç önemli nokta vardır:

- 1.Amaç edinmek,
- 2.Amaca inanmak,
- 3.Amacı gerçekleştirmek,

Bunlar; niyetlenmek, azmetmek ve girişimde bulunmak şeklinde de açıklanabilir.

Bu önemli üç noktadan özellikle amaçla eylem arasındaki ilişki, inançla eylem arasındaki ilişkiden çok daha farklı ve daha güçlüdür. Çünkü insanın, amaca ulaşp ulaşmama olasılığı üzerindeki planları, hesapları ve kuşkuları amacının kesin bir parçası ise de, amaçtan biraz daha ötedeki inancının bir parçası olmayabilir. Çok açık olarak bilinmektedir ki insan, bir eylemi mutlaka inandığı için yapmaz. Nice insan vardır ki doğruluğuna ve haklılığına asla inanmadığı bir eyleme, herhangi bir nedenle kalkışmak durumunda kalabilir; böyle bir eyleme özgür iradeyle ve bilinçli olarak girişebilir. Nice insan vardır ki bütün yüreği ile inandığı ve yapmak istediği bir işe girişmekten, yine herhangi bir nedenle cayabilir.

²²⁸ Fatiha, 1/1.

İşte belki de bu ilgiden hareketle Matürîdî fırkası, amelin, yani iş ve eylemin, inancın bir parçası olamayacağı kanaatindedir.²²⁹ Matürîdîlere göre: Bir kimse, imânın esaslarına inanıyor ve bunları bütün içtenliği ile kabul ediyorsa o kimsenin, yaptığı çirkin iş ve eylemler, imânının eksilmesine neden olamayacağı gibi, yaptığı faydalı ve güzel işler de inancını artırmaz.

Şu var ki hayırlı iş ve çalışmalar, kişideki imanın güçlenmesinde, onun Allah'a ve kutsal değerlere bağlı kalmasında etkili olur; kötü ve çirkin davranışlarda bulunmak da aynı şekilde imanın zayıflamasına sebep olabilir. Onun için inanmak ile yapmak arasında hiçbir bağ bulunmadığı izlenimini uyandıran Matürîdîlik'teki görüş eleştirilmiştir.

Eş'arîler'e gelince bunlar, iman-amel ilişkisi konusunda değişik bir kanaate sahiptirler. Onlara göre kişi çirkin fiiller işledikçe onun inancında da bir zayıflama olur; tersine hayırlı amellerde bulundukça da imânı güçlenir.²³⁰

Ancak, Eş'arîler'le Matürîdîler arasında bu görüş ve kanaat ayrılığı gibi görünen bu nokta üzerindeki yorumlar arasında -esasına bakılacak olursa - pek de büyük bir fark yoktur. Belki de farklı anlatım üslûplarıyla aynı gerçeği ifade etmişlerdir. Nitekim insan, bir şeyi gerçek bildiği ve ona bütün içtenliği ile inandığı halde o gerçeği açık şekilde yalanlamadığı sürece ilkelerine aykırı davranması o inancın ortadan kalktığı anlamına gelmez.

Örneğin; ateşin yakıcılığına kesin şekilde inanan, doğuştan âmâ bir kimse, elini bilinçli olarak alevlere tutsa bile yanacağı konusundaki kesin inancında onun hiçbir kuşkusu olamaz. Binaenâleyh onun, böyle tehlikeli ve çirkin bir fiili işlemekle ateş hakkındaki kanaati değişmez. Yani elini ateşe doğru uzatmakla ateşin onu yakacağı gerçeğini inkâr etmez, çünkü edemez; meğer ki bunu diliyle açıkça söylemiş olsun. Keza yemeğin, ateşe konmakla pişeceğine, madenin ateşte kızdırılarak şekillendirilebileceğine inanan insan da bu inanç doğrultusunda hayırlı ve güzel olan birtakım üretimlerde bulunsa bu suretle onun da ateşle ilgili inancı artmaz. Bu inanç, ateşe perva etmeyen insanda da, ondan yararlanan insanda da aynıdır. Ancak kişi, ateşi faydalı amaçlarla sık kullandığı oranda onun ne kadar yararlı bir araç olduğunu düşünmek durumunda kalacak, dolayısıyla kişideki bu inanç âdeta pekişecektir. Buna karşın ateşi olumsuz işlerde ve kötü niyetle kullanan insan ise onun yakıcılığına ilişkin inançtan çok, yaptığı işlerin sonuçları üzerinde tek taraflı olarak düşünmek durumunda kalacak, bu nedenle ateşin hayırlı amaçlarla da kullanılabileceğini bile belki zamanla artık düşünemeyecektir.

Zararlı fiillerin, kalp kararttığı ve sevapların silinmesine neden olduğu hakkında âlimlerin sahip bulunduğu kanaati burada aramak doğru olur.

Netice itibariyle, âmelin imândan bir parça olup olmadığı ve imânın azalıp çoğalmasında (ya da zayıflayıp güçlenmesinde) bir etkisi bulunup bulunmadığı meselesinde, Kitap ve Sünnete bağlı Müslümanlar arasında görüş ayrılığı dene-

²²⁹ Muhammed bin Süleyman el-Halebî, *Nukhbetu'l-Leâli li Şerhi Bedi'l-Emâlî*, İstanbul, 1997, 95.

²³⁰ Muhammed Emin el-Kurdî el-Erbilî, *Tenviru'l-Kulûb*, Mısır, 1384, 83.

meyecek kadar birbirine yakın kanaatler vardır. Bu kanaatler farklı izah tarzlarının doğal birer sonucudur.²³¹

İslâm âlimlerinden çoğunun, özellikle ameli, imanın bir parçası olarak görmemeleri, onların, bir bakıma sahip oldukları derin feraset ve dirayeti göstermektedir. Nitekim kötü amel işleyen bir mü'minin bu yüzden imansızlıkla suçlanması ve gelişebilecek fitne ve anarşinin süreklilik kazanması bu suretle önlenmiştir. Bu görüş Kur'anî hikmete uygundur. Ancak şirk amacıyla yapılan eylemleri bunun dışında tutmak gerekir. Toplumda özellikle, –Kimliklerinde İslâm yazılı- bazı solcular, lâikçi mürtedler ve kökten putçular gibi açıkça Allah'a ortak koşan, ya da sözleri ve davranış biçimleriyle bu yoldaki inançlarını bir yandan ortaya sererlerken öbür yandan sözde mü'min olduklarını ileri süren kimselerin eylemlerini yorumlamak ve hâlâ mü'min olduklarına inanmak ise safdillik olur!

2.4. MÜ'MİNİN HAYATA BAKIŞI

2.4.1. KİBİRDEN UZAKLAŞMA TEVAZU

Kibir: Büyüklenmek, büyüklük taslamak, ululuk iddia etmek, kendini başkalarından yüksek görerek onları aşağılamak anlamlarına gelmektedir.

Şeytan'a ait bir özellik olan kibir, onun Hz. Âdem'e secde etmesini engellemiştir. Allah bunu Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatmaktadır:

"Hani meleklerle, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu."²³²

Küfür ve inkârın en önemli sebebi kibirdir. Bunu Hz. Âdem (a.s)'ın kıssasında görmek mümkündür. Nitekim şeytanın kibrinden dolayı isyanından sonra, inkâr ve isyan edenlerin çoğu kibir nedeniyle isyan etmişlerdir. Dolayısıyla bir mü'min kibirden uzaklaşmalıdır. Hz. Musa'nın apaçık delilleri karşısında firavun kibrinden dolayı O'nu inkâr etmişti. "Sonra bunların ardından Firavun ile ileri gelenlerine de Mûsâ ve Hârûn'u mucizelerimizle gönderdik. Ama büyüklük tasladılar ve suçlu bir toplum oldular."²³³ Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde inkâr eden zengin ve ileri gelen insanlar, kibir neticesinde inkâr etmişlerdir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır:

"Sonra arkasını döndü ve büyüklük taslayıp şöyle dedi: "Bu ancak nakledile gelen bir sihirdir."²³⁴ Zenginlik, ululuk ve makam sahibi olmakla kibrin yakın alakası, Allah'ın şeytana hitabında da görülmektedir:

²³¹ Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebî'l-İz Ed-Dımişkîy, *El-Akidatu't-Tahaviyya Şerhi* Beyrut, 1988, I, 70.

²³² Bakara, 2/34.

²³³ Yûnus, 10/75.

²³⁴ Müddesir, 74/23-24.

"Allah, "Ey İblis! "Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoydu? Büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun?" dedi."²³⁵

Kibir inkârda önemli bir rol oynadığından Allah Kur'an'da kibirden ve bu kelimenin türevleri olan istikbâr, müstekbir ve kibriya'dan sık sık bahsetmektedir. Bununla beraber peygamber hadislerinde de kibirlenmeye açıkça karşı çıkmıştır.

Hız. Nuh (a.s.) oğluna vasiyet ederken: "İki şeyden seni menederim, biri şirk diğeri kibirdir." buyurmuştur.²³⁶

Ebu Reyhâne (r.a.) Hız. Peygamber (s.a.v.)'den şöyle rivayet etmiştir: "Cennete kibirden hiçbir şey giremez. Orada bulunanlardan biri şöyle dedi: Ey Allah'ın Resûlü! Ben, kamçımın şaklaması ve ayakkabımın sağlamlığı ile güzel görünmekten hoşlanırım, bu kibir midir? Hız. Peygamber (s.a.v.) Hayır bu kibir değildir. Allah güzeldir güzeli sever. Kibir hakkı küçük görmek, başı gözü ile insanlarla alay etmektir."²³⁷ Buyurdu.

Bu hadis-i şerif hakk karşısındaki alaycılık ve inkârın kibir olduğunu anlatmakla birlikte, insanlarla alay etmenin kibirden kaynaklandığına işaret etmektedir. Hız. Peygamber yanında sol eli ile yemek yiyen bir adama: "Sağınla ye." demiştir. Adam: "Sağınla yiyemiyorum." deyince Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yiyemez ol; Bu adamın sağıyla yemek yiyemiyorum demesi yalnızca kibrindendir."²³⁸

Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan hiçbir kimse cehenneme girmez; kalbinde hardal tanesi kadar tekebbür bulunan hiçbir kimse de cennete girmez."²³⁹

Bu hadis-i şerifin Müslim'in es-Sahih'indeki bab başlığı, "kibrin haram olması ve bunun açıklanması" şeklindedir. Buradan da anlaşılacağı gibi kibir haram olan kötü huylardan birisidir. Hadisteki ifade, kibirli insanın cennete giremeyeceğini anlatmaktadır. Ancak buradaki kibir, Allah'a ve Peygamber'e (s.a.v.) karşı olan kibirdir. Ahlâkî bir özellik olarak kibir, başkalarını küçük görmek ve onlarla alay etmek anlamıyla düşünülürse bu özellik insanı dinden çıkaran bir özellik değildir. Ancak haramdır, insanı dinden çıkarabilecek fiiller işlenmesine sebep olabilir. Böyle bir özellik sahibi de cehennemde kibrinin cezasını çektikten sonra Allah'ın af ve mağfiretiyle cennete girecektir, Nitekim bir ayette Allah: "Biz onların kalplerindeki kini söküp attık. Artık onlar sedirler üzerinde, kardeşler olarak karşılıklı otururlar."²⁴⁰ buyurarak, cennete giren insanların kalbinden dünyadaki ahlâkî kusurlarının temizleneceğini anlatmaktadır.

Bu konudaki bir başka hadis-i şerif şöyledir:

"Kendini büyük gören yahut kibirli kibirli yürüyen kimse Allah'ın huzuruna, Allah kendisine gazaplanmış olarak çıkar."²⁴¹ Bu hadis kibirlinin âhiretteki

²³⁵ Sâd, 38/75.

²³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 170.

²³⁷ Müslim, İman, 47; Ahmed b Hanbel, IV, 133-134.

²³⁸ Müslim, Eşribe, 107.

²³⁹ Müslim, İman, 147, 148, 149; Ebû Dâvud, Libâs, 26; Tirmizi, Birr, 610; İbn Mâce Mukaddime, 9; Zühed, 16.

²⁴⁰ Hicr, 15/47.

²⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 118.

durumunu gözler önüne sermektedir. Bu tür bir gazab-ı ilâhiye sebep olarak Hz. Peygamber (s.a.v.), insanın elbisesini sürüterek çalım satmasını ve kibirlenmesini de göstermiş ve: "Elbisesini kibirle yerde sürüten kimseye Allah merhamet nazarı ile bakmaz."²⁴² buyurmuştur. Bu hadis-i şerifler ahlâkî bir kusur olan kibrin Allah nezdinde ne derece kötü kabul edildiğini anlatmaktadır. Bir başka kibir şekli olan Hakk'a karşı büyüklenmek ise kâfirlikle bir kabul edilmiş ve lanetlenmiştir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: "Mütekebbirler kıyamet gününde, insan şeklinde küçük karıncalar gibi haşredilir. Bütün taraflarından zillet onları kuşatır..."²⁴³ Hiz. Peygamber (s.a.v.) kibri zemmettiği gibi, kibrin müspet karşıtı olan tevâzuuyu da övmüştür. Bir hutbelerinde Hiz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah azze ve celle bana şöyle vahyetti: Mütevâzî olun, öyle mütevâzî olun ki, biriniz diğereine karşı övünmede bile bulunmasın."²⁴⁴

Bu konuda Kutsî bir hadis-i şerifte Allah şöyle buyurmaktadır: "Kibriyâ ridam, azâmet izârımdır. Kim bu ikisinden herhangi birinde benimle çekişirse onu cehenneme atarım."²⁴⁵

İslâm bir ahlâkî kusur olan kibri yasaklamıştır. Böyle bir kibir haramdır. Allah'ın rahmetinden kovulma sebebidir. Ancak bir kibir daha vardır ki Kur'an bunu "Müstekbir" ifadesiyle ifade etmiştir. Müstekbirler, Allah'ın arzında bizzat kendi güzelliğini tesis etmek için gayret gösteren azgınlar ve zorbalardır. Bunlar Allah'ın kullarını kendi köleleri yapmak için Allah'ın dinine karşı büyüklenirler. Allah bu çeşit insanlar için şöyle buyurmaktadır: "İşte ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır."²⁴⁶ Hiz, Peygamber(s.a.v.), kibirlilerin cehenneme gireceğini şöyle anlatmıştır: Cennet ile cehennem münakaşa ettiler. Cehennem şöyle dedi: Bana zâlimlerle kibirliler girecek Cennet onu şöyle cevapladı. Bana zayıflarla yoksullar girecek Bunun üzerine Allah (c.c.) berikine Sen benim azabımsın seninle dilediğime azab ederim buyurdu. Ötekine de Sen benim rahmetimsin, seninle dilediğime rahmet ederim sizin her biriniz için çokça insanlar var."²⁴⁷ Buyurdu.

İslâm ahlâkî kusur olan kibri yasaklamıştır. Böyle bir kibir haramdır, Allah'ın rahmetinden kovulma sebebidir. Tevazu ise övülen ve müslamanın kuşanması gereken bir özellik olarak övülmektedir.

2.4.2 NEFİSLERİMİZİ TEMİZLEME VE KORUMA

Nefs: Cahiliye dönemi Arap şiirinde daha çok bir şeyin özünü, kendisini belirten zamir olarak kullanılan nefis kelimesi, zamanla yirmiyi aşkın anlamı dile getirecek biçimde kullanılmaya başlandı. Ruh, can, kan, benlik, kalb, iç, kimse, büyüklük, yücelik, cevher, nefret, irade, kem göz, nefis kelimesinin dile getirdiği

²⁴² Müslim, Libâs, 42.

²⁴³ Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b.İsa, *Es-Sünen*, (Thk. : Ahmet Muhammed Şakir), Kahire, 1937, Kıyâme, 47, Ahmed b Hanbel, *Müsned*, II, 179.

²⁴⁴ İbn Mâce, Zühd, 16.

²⁴⁵ Ebu Davud, Libas, 25.

²⁴⁶ Kasas, 28/83.

²⁴⁷ Müslim, Cennet, 34, 35, 36.

başlıca anlamlar arasındadır. Kur'an'da zamir biçiminden başka, ruh, can, iç ve kalp anlamlarında kullanıldığı da görülür. Felsefi düşüncenin yaygınlaşmaya başlamasından sonra kelime daha çok ruh karşılığında kullanılmaya başlandı; kelâmî, tasavvufî ve felsefî nazariyelerin konusu durumuna geldi.

Kur'an'da nefis kelimesi, çoğulu olan enfüs ve nüfûs biçimleriyle birlikte genellikle çeşitli varlıkların kendilerini belirtmek üzere kullanılır. Ama zaman zaman hayat ilkesi anlamında ruh, kalp ve iç anlamlarında kullanıldığı da görülür.

Biz daha çok hayatı yönlendirirken bizi kötüye meylettiren güçten bahsedeceğiz. İnsan düşünceleri, kimi zaman kelimelerle kimi zaman gördüğü kötü görüntülerle kimi zaman da duyduğu yalan yanlış bilgilerle kirlenir. Müslümana düşen görev, Allah'ın kendisine emanet olarak verdiği uzuvları Allah'ın istediği gibi kullanmaktır. Müslüman böyle davranarak nefsinin kötülüklerden korur.

Nefsi, farklı guruplara ayırarak tanımlamaya çalışan fikir adamları olmuştur. Ancak bizim değineceğimiz daha çok doğru yaşama konusunda bireyin iradesine düşeni yapmak olacaktır. İnsan kendisine verilen cüz'i iradeyle yine kendisinde var olan kötü düşüncelerle mücadele etmek zorundadır. Bu mücadeleyi kazananlar imtihan esprisine uygun yaşam sürenlerdir. Her insan kendi mizaç ve karakterine uygun bir yaşam sürerken; aynı zamanda nefisle mücadelede Kur'an'dan güç alabilir. Kendi zaaflarını bilen bir mü'min kendi eksikliklerini Kur'an'dan ve hadislerden karşılar. Değişik manalara gelebilecek şekilde Kur'an'da yer alan nefis kelimesini, biz daha çok insanı kötülüğe yönelten manalarında kullanacağız Bu konuda ki Kur'an ayetlerini temel alacağız."kötülüğü emreden" (emmâre),²⁴⁸ "kınayan" (levvame)²⁴⁹ dir. Müslüman kişi, iman ederken rabbine teslimiyeti seçmiş, her şeye bakışta huzur ve dengeyi yakalamış, kendinde var olan bu huzur ve dengeyi de etrafına doğal olarak yansıtmış olacaktır. Dolayısıyla onun bulunduğu ortamda, huzur, sükûn, güven tesis edilmiş olacaktır. Her sözünde, her davranışında, Rabbinin kendisini nasıl karşılayacağını bildiği için, başkalarına nice önemli gelen şeyler mümin için basit gelebilecek, o her zaman merhametli, kanaatkâr, hoşgörülü, yardımsever, saygı ve sevgiye dikkat eden birisi olarak anılacaktır. Çünkü insanlara verilen ve onlarda var olan nice nimetler onun için Rabbinin hediyesi olup, kıskanmak yerine, sahip olduğuna şükredici olacaktır. Şükreden mü'min nefsinin temizlemiş olacaktır.

2.4.3. ADALET

Adalet: Düzenli ve dengeli davranma, her şeyin ve herkesin hakkını verme, haksızlıklardan uzaklaşarak orta yolu tutma, bir şeyi yerli yerine koyma, insaf ve eşitlik anlamında bir terimdir. Geniş kapsamlı bir kavram olan adâletin zıttı zulüm, gadr ve insafsızlıktır.

İslâm'da adâlet, hukuk önünde herkese eşit davranmak, kültür, bilgi ve mevki farklılıklarından dolayı insanlara başka başka davranmamak demektir. İslâm bu anlamda her ferdin ve her toplumun karşılıklı olarak işlerinde değişmez bir ölçü

²⁴⁸ Yûsuf, 12/53.

²⁴⁹ Kiyamet, 75/2.

şeklinde yerini almış, istek ve heveslere yer vermemiş, sevgi ve nefretlere uymamış, akrabalık ve yakınlık bağlarına göre ayarlanmamış, zengin-fakir ayırımı gözetmemiş, kuvvetli ve zayıf farkını göz önüne almamış bir adalet anlayışı getirmiştir. Bunun için İslâm, toplum içinde yaşayan bütün kesimlerin birliğini sağlayan prensipler koymuş, ümmetin güvenliğini garanti altına alan bir düzen kurmuştur.

"Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."²⁵⁰

Yeryüzündeki beşerî sistemlerin hiçbirisinin düşmanlara ve nefret edilen insanlara karşı, İslâm'ın kefil olduğu mutlak adaleti tekeffül edebilmesine imkân yoktur. İslâm, kendisine inananları bu konuda sadece Allah için hareket etmelerini, aralarındaki münasebetlerini Allah'ın rızasına uygun bir şekilde ayarlamalarını ve yine Allah için doğru şahitler olmasını emretmektedir. Bu esaslar bu dinin bütün insanlık için son din ve mükemmel bir nizam olduğunu, adaletinden, inanan ve inanmayan bütün insanların yararlanmasını tekeffül eden üstün bir hukuk ve yönetim biçimi olduğunu ifadeye yeterlidir. Bu adaleti gerçekleştirme görevi Müslümanlara yüklenmiş bir görevdir. İslâm ümmeti bu ilahî emri yerine getirdiği dönemlerde yeryüzü adaletle dolup taşmıştır.

"Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."²⁵¹

İslâm'ın emrettiği adalet doğrultusunda kâinatın düzeninin ayakta durması tabîî bir hadisedir. Adalet mülk'ün temelidir. Adaletin olmadığı yerde zulüm hâkimdir. Allah ve onun koyduğu bütün hükümler zulmün her çeşidinden uzaktır. Allah'ın emirlerinin uygulandığı bir ortamda hiçbir kimseye zerre kadar zulüm yapılmaz. Bu Kur'an-ı Kerim'de sık sık tekrarlanan ayetlerle dile getirilmektedir:

"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."²⁵²

"Hükmettiğin zaman onlar arasında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah adil davrananları sever."²⁵³

Hz. Peygamber (s.a.v.) de adalet ve adaletle hükmedenler hakkında birçok hadis buyurmuşlardır:

"Hükümünde, yönetimi ve velâyeti altındakiler hakkında adîl davrananlar, Allah katında nurdan minberler üzerinde olacaklardır."²⁵⁴

²⁵⁰ Nisâ, 4/135.

²⁵¹ Mâide, 5/8.

²⁵² Nisâ, 4/58.

²⁵³ Mâide, 5/42; ayrıca Bkz. Hucurât, 49/9.

²⁵⁴ Müslim, İmâre, 18.

"Adil devlet başkanı ve idareciler mahşer yerinde Allah'ın yüce lûtfuna ve himâyesine mazhar olacakların öncüleridir." ²⁵⁵

Bu ayet ve hadislerde yer alan adalet kavramı, geniş anlamıyla ele alınmış hukuki, sosyal ve ahlâkî adaleti kapsamaktadır.

Adaletin İslâm toplumunda, yönetimde, muhakemelerde ve insanlar arası ilişkilerde tam anlamıyla uygulanması önemli bir hedeftir. İslâm devletinde uygulanan ekonomik prensiplere göre mülk Allah'ındır. Bu ölçü içinde sosyal adaletin sağlanması önemli bir denge unsurunun kurulması demektir. Mü'minlerin kardeş ilân edilmeleri, yığılan kişisel servetlerde fakir ve muhtaçların hak sahibi olmaları, İslâm'da ki adalet anlayışının tezâhürleridir.

Ayrıca kaza işlerinde, muhakemelerde ve yönetimde Allah'ın indirdikleri ile hüküm vermek adaletin ta kendisidir. Bundan uzaklaşıldığı takdirde adaletin gerçekleşmeyeceği ifade edilmiş ve bunu uygulamayanların kâfir, zalim ve fâsık oldukları ilân edilmiştir. ²⁵⁶ Bundan dolayı da Hz. Peygamber (s.a.v.):

"Kıyamet gününde insanların Allah-û telâya en sevgili olanı ve Allah'a en yakın bulunanı adil devlet başkanıdır. ²⁵⁷ buyurmuşlardır.

Hz. Peygamber'in(s.a.v.) İslâm'ı tebliğ etmekle görevlendirildiği dönemin başlangıcında câhiliye devri Arapları boğaz boğaza, bıçak bıçağa gelmiş durumdaydılar. Adaletsizliğin, zulmün kol gezdiği bir dönemde İslâm gelmiş ve yepyeni bir toplum ortaya çıkmıştı. Zengin-fakir, efendi-köle ayırımının yapılmadığı, haktan asla ayrılmanın söz konusu olmadığı bir toplum oluşmuştu.

Yeri gelmişken Hz. Muhammed'in(s.a.v.) uygulamalarının birinden de söz edelim. Bir gün Mahzumoğulları kabilesine mensup eşraftan Fâtıma adında bir kadının hırsızlık yaptığı söylenerek Peygamberimiz (s.a.v.)'in huzuruna getirilmişti. Kadının elinin kesilmesine hükmedildi. Fakat daha önceki gelenek ve alışkanlıklara göre Kureyş'ten olan asil bir kadın hakkında suç işlemiş olsa dahî böyle bir hüküm verilemezdi. Hükümün infazının durdurulması için Kureyş'in ileri gelenleri Hz. Peygamber'in(s.a.v.) çok sevdiği Üsâme b. Zeyd'i araya koyarak bu kadının affedilmesini istediler. Üsâme'nin böyle bir şefaatte bulunması Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çok ağır geldi. Hemen ashabını mescit de toplayıp bu konuda onlara şöyle hitap etti:

"Ey insanlar! Sizden evvel yaşamış toplumların neden dolayı yollarını şaşırıp saptıklarını biliyor musunuz? Asilzadeleri bir hırsızlık yaptığı zaman onu affeder, zayıf ve kimsesizleri bir şey çalarsa onları cezalandırırlardı. Allah'a yemin ederim ki, böylesine kötü bir hırsızlığı Mahzum kabilesine mensup Fâtıma değil, kendi kızım Fâtıma yapmış olsaydı, kesinlikle onun elini kestirirdim. ²⁵⁸

Bugünkü beşerî sistemlerde hâkim zümre ve belirli sınıflar için dokunulmazlıklar söz konusu olduğu halde İslâm hukuku önünde hiç kimsenin bir ayrıcalığı ve imtiyaz hakkı yoktur.

²⁵⁵ Buhârî, Edep, 36.

²⁵⁶ Mâide, 5/44, 45, 47.

²⁵⁷ Tirmizî, Ahkâm, 4.

²⁵⁸ Müslim, Hudûd, 2.

Adil Halife Hz. Ömer, hilâfeti döneminde ashaptan Übey b. Ka'b ile aralarında bir konuda anlaşmazlık meydana gelmiş ve bu anlaşmazlığı çözmek üzere o dönemin Medine kadısı olan Zeyd b. Sâbit'e gitmişlerdi. Kadı olan Zeyd hemen devlet başkanı olan Hz. Ömer'e karşı saygılı davranıp ona oturması için yere bir minder sermişti. Fakat adil insan Hz. Ömer bu davranış karşısında şöyle demişti:

"İşte bu davranışın, şimdi vereceğin hükümde yaptığın ilk adaletsizliktir. Ben davacımla beraber aynı yerde oturacağım."

Sonra davacı Übey b. Ka'b davasını ileri sürünce Hz. Ömer bu iddiayı kabul etmedi. Bu durum karşısında Hz. Ömer'in yemin etmesi gerekiyordu. Kadı Zeyd İbn Sâbit, Übey'e şöyle dedi:

"Gel Halife'yi yemin ettirme, onu bundan muaf tut. Davacı olduğun kişi bir başkası olsaydı sana böyle bir feragatten söz etmezdim." Bu teklifi duyan Hz. Ömer son derece kızarak böyle bir ayrıcalığı kabul etmeyip derhal yemin etti. Sonra da Zeyd b. Sâbit hakkında şöyle dedi:

"Halife ile herhangi bir Müslüman hakkında eşit davranmasını öğrenmedikçe ona dava götürülmemelidir."²⁵⁹

Ayrıca mahkemelerde şahitlik yapacakların da adalet sahibi olarak tanınan kimseler olması şart koşulmuştur.

İslâm'da adaleti gerçekleştirmek için çeşitli müesseseler kurulmuştur. Resulullah (s.a.v.) davalara bizzat kendisi bakmıştır. Bu durum ikinci halife Ebu Bekir zamanında da böyle devam etmiş, Hz. Ömer zamanında ise İslâm toprakları oldukça genişlediğinden bazı sahabeler kaza işleriyle görevlendirilmiş ve birer kadı olarak vazife görmüşlerdi. Hicretin 17. senesinde Halife Hazreti Ömer, ziyaretçi çokluğundan dolayı Resulullah'ın mescidini genişletmek istemişti. Bunun için Türbe-i Saadet'in etrafındaki arsaları istimlâk edip mescide katması gerekiyordu. Çevredeki arsa ve ev sahiplerine tekliflerde bulundu:

Evinizi, arsanızı Resulullah'ın mescidini genişletmek için satın almak istiyorum. Kimse malına değerinden aşağısını vereceğimi sanmasın. Herkes kıymetini söylesin, gönlünden geçirdiği fiyatı bildirsin. Resulullah'ın mescidine zorla alınmış arsa ilave etmeyi düşünmüyorum. Herkes arsa ve evinin değerini söyler; binalar, arsalar satın alınır. Resulullah'ın mescidi genişletilmeye müsait duruma gelir. Ancak bir pürüz vardır. Onu da halletmek gerekiyor.

Peygamberimiz'in amcası Hz. Abbas, arsasını satmak istemiyor. Mescide de olsa devletçe satışa zorlanmayı kabul etmiyor. Halife bizzat meşgul olur, tekliflerini tekrar eder: Ya Abbas, arsanın değerinden aşağısını vermeyi düşünmüyoruz. Resulullah'ın mescidine böyle zorla alınmış bir arsa ilave etmeyi de uygun bulmuyoruz. Şayet verilen fiyat az geliyorsa emsallerinden de fazla fiyat vereyim, arsanı ver de bu iş bitsin. Mescid-i Nebi ziyaretçileri içine alacak genişliğe ulaşmış olsun, ihtiyacı karşılayacak hale gelsin. Hayret! Abbas'tan beklenmeyen tavır: Hayır, mülk benimse fazla fiyat verseniz de devlete satmıyorum. Zorla alacaksanız o başka!

²⁵⁹ M.Yûsuf Kandehlevî, *Hayatü's-Sahabe*, (Trc.: Yşar Erol, A.Ömer Tekin, Ahmet M. Büyükçınar), Cümle Yayıncılık, İstanbul, 1990,2,684.

İçinden çıkılmaz bir durum söz konusu olunca Halife olayı mahkemeye intikal ettirir. Hâkim meşhur hukukçu Übey bin Kab.

Taraflar huzurdalar. Devletin iddiası:

–Biz yönetim olarak Abbas’a değerinden fazla fiyat verdik, artık directmemeli, arsasını vermeli ki, Resulullah’ın mescidi ihtiyacı karşılayacak şekilde genişleme imkânı bulsun. Abbas’ın cevabı:

–Arsa benimse, mülküne ben sahipsem, değerinden fazla da verseler emr-i vaki ile mülkiyet hakkımdan vazgeçmek istemiyorum. Ne para zoruyla, ne de mescide ilave etmek iddiasıyla mülkümü elimden kimse alamaz. Mahkemenin kararı:

–İslam hukukunun gereği, kimse başkasının mülkünü ve arazisini isterse para olsun, zorla alamaz. Mescit için de olsa mal sahibine emr-i vaki yapamaz. Abbas’ın mülkü Abbas’ta kalacak, hükümet istimlâk için zorlayamayacaktır.

Mahkemenin tartışma götürmez bu kararı kesinleştikten sonra taraflar kalkıp gitmek üzere kapıya yönelmişken bir ses iştilir. Bu ses Abbas’tan başkasının sesi değildir. Bakın ne diyor Abbas:

–Ya Übey, mahkeme bitmiş, karar kesinleşmiştir değil mi?

–Evet, mahkeme bitmiş, karar kesinleşmiştir. Kimse senin arsanı, fazla fiyat vererek de olsa rızan hilafına zorla alamaz.

–Öyle ise, der Abbas, şimdi beni dinleyin. Mahkemenize açıkça ifade ediyorum. Arsamı şu andan itibaren Resulullah’ın mescidine ilhak edilmek üzere hibe ediyorum. Hem de tek kuruş almadan, hiçbir maddi menfaat beklemeden. Hepiniz şahit olun, parayla alınamayan arsam, hiçbir karşılık beklenilmeden Resulullah’ın mescidine hibe edilmiştir ve dava konusu mülk bu andan itibaren devletin tasarrufuna girmiştir. Übey bin Kab’ın sorusu:

–Ey Abbas, neden böyle bir tutumu tercih ettin? Önce aşırı fiyatla da olsa vermedin, şimdi ise parasız hibe ediyorsun? Abbas’ın kitaplık çapta cevabı tek cümleden ibaret:

–İslam’da, halktan biriyle Halife Ömer’in adalet önünde eşit olduğunu göstermek için sahibinin rızası olmadan cami için de olsa mülkü elinden alınamayacağını insanlığa ilan etmek için!..²⁶⁰

Ne dersiniz? Bugün ulaşmış mıyız bu anlayışa? Yoksa büyüklerin dokunulmazlığı mı var hâlâ? Değeri verilmeden de istimlâk yapılıyor, gözünün yaşına bakılmadan da mülkü elinden alınabiliyor mu?

²⁶⁰ Ahmet Şahin, *İslam Adaleti*, İstanbul, 2002, 50-60.

Müslüman birey adaleti en yakınından başlayarak gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Adaleti yerine getirirken şunu unutmamalıdır. Asıl adil olan Allah'tır ve adaleti kendisinden isteyen, mutlak adil olan, yaratıcının kendisidir. İşte imanın yaşantımızdaki durumu, yukarıda açıkladığımız sahabelerin ortaya koymuş olduğu anlayış çerçevesinde olmalıdır.

2.4.4. İLİM ÖĞRENME

“İlim, kesin olsun veya olmasın kavram (tasavvur) veya hüküm olarak mutlak manasıyla idrak etmektir. İlim; düşünme, fahmetme ve hayal etme manalarına da gelir.”²⁶¹

İlim kavramının yanında çoğu zaman kullanılan marifet kavramı, daha hususi bir anlam taşır ve daha ziyade vasıtasız bilgiyi, sezgiyi, kalbî bilgiyi ifade etmek için kullanılır. İlim ahiret yolunu dosdoğru gösteren (kılavuz) bilgiler topluluğudur.

İnsanda ilmin ilk doğuşu; düşünmeden (basitçe), bir yol göstericiye başvurmadan elde edilir. İnsan, yaşı ilerledikçe sebeplere başvurarak, düşünerek, bir delille ilim elde etme yollarının var olduğunu anlar. Toplu olarak söylersek; birisi vasıtasız yolla doğrudan elde edilen ilim, diğeri vasıta ile elde edilen ilim vardır.

a)Vasıtasız ilim: Her insan kendi hususiyetleri ile kendi cinsleri arasında farklı ve ayrı yanlarıyla yaratılır. Tabii olarak var olan hususiyetleri bilmek, fertlere doğrudan, vasıtasız verilen bilgidir (ilimdir). İnsan; açlık, susuzluk, keder, neşe, korku vb. duyguları; çocuk, süt emmeyi; kuş, uçmaya; balık, yüzmeyi doğrudan öğrenir. Siyah ve beyazın diğerk renklerle aynı olmadığı ve birçok şeyin mevcudiyeti vasıtasız olarak bilinir. Bu yolla genelde maddi şeyler görerek öğrenilir.

b)Vasıtalı ilim: Bu çeşit ilim ise genel olarak akıl ve his aracılığı ile öğrenilen ilimdir. Vasıtalı ilimler ise, maddi olmayan veya mevcut olup dışta maddi şekli bulunmayan, fizik ötesi dediğimiz gayb âleminden fikir ve zihin yoluyla öğrenilir. İnsanda bulunan beş duyu (görme, işitme, koklama, tat alma ve dokunma) ile maddi şeyler hakkında (duyular vasıtasıyla) bilgi edinilir. Bir şey görünce şekil; bir ses işitince ses; bir şey koklayınca koku; ağzımıza yiyecek alınca o şeyin tadı; bir şeye dokununca onun yumuşak ve sert oluşu vs. hakkında vasıtalı bilgiler ediniriz. Ancak hastalık halinde tatlı, acı gibi gelir. Tren ve başka araçla giderken yol geriye gidiyor sanırız. Bu gibi bazı istisnalar dışında, duyular aracılığıyla, düşünerek, zihni bilgiler ediniriz. Ayrıca inceleme ve araştırma yoluyla da şüpheleri gideren doğru bilgilere ulaşırız. İlimleri değişik tasnifler ile sınıflandıranlar olmuştur. Ancak bizim değineceğimiz konu daha çok ilim öğrenme adına halis bir mü'minin yapması gerekenlerdir.

İslâm dini ilme, okumaya ve bilgiye büyük önem vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e inen ilk vahiyde okumaktan, kaleminden, eğitim ve öğretimden bahsedilir: "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak" dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir."²⁶²

²⁶¹ Tahanevi, *a.g.e.*, II, 1055.

²⁶² Alak, 96/1-5.

İslâm, insanın yaratılışına uygun bir din olduğu için bütün Müslümanlara ilmi farz kılmıştır. Her Müslüman'ın dinî görevlerini yerine getirecek, helâl ile haramı, hak ile batılı birbirinden ayırt edecek kadar bilgi sahibi olması farzdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v): "İlim tahsil etmek Müslüman her erkek ve kadına farzdır."²⁶³ Buyurmuştur.

Hikmetli sözü duyup başkasına nakletmek, hikmetin mü'minin yitik malı olduğu, nerede bulursa alması gerektiği hadislerden de anlaşılmaktadır.²⁶⁴ Tıp, hesap ve teknik gibi cemiyet için gerekli olan her türlü bilgiyi öğrenmek farz-ı kifayedir. Bu tür ilimler cemiyetin bazı fertleri tarafından öğrenilirse bu farz yerine getirilmiş olur. Fakat kimse öğrenmezse toplumun bütün fertleri Allah katında sorumlu olurlar.

Övünmek ve başkalarına karşı üstünlük taslamak için ilim öğrenmek ise mekruhtur.

İslâm kadar ilme önem veren başka bir din yoktur. Kur'an'da sadece ilim kelimesi yüz beş defa zikredilir. Bu kökten gelen diğer kelimelerle birlikte bu sayı sekiz yüz elli dokuzu bulur. Ayrıca "akıl, fikir, zikir" gibi kelimeler Kur'an'da çokça zikredilir.

İslâm'a göre ilim ve hikmet mü'minin kaybolmuş malıdır; mü'min, yerine ve söyleyene bakmaksızın onu nerede bulursa alır. Her fenalığın, hatta küfür ve şirkin de başı bilgisizlik ve cehalettir. Küfrün ne demek olduğunu bilen bir kimse kafir olmaz. Şirkin ne demek olduğunu bilen, başkalarını Allah'a ortak koşmaz, Allah'tan başkasına ibadet etmez. Bunun içindir ki Kur'an'da: "Sakin ha cahillerden olma."²⁶⁵ Buyrulmuştur. Kur'an'ın açıkça ifade ettiğine göre "Kulları içerisinde Allah'tan ancak âlimler korkar."²⁶⁶

Kur'an'da ilmin her çeşidi övülmüş, zümer süresi dokuzuncu ayette bilenlerle bilmeyenlerin bir olamayacağı açıkça belirtilmiştir: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"²⁶⁷

Peygamber efendimiz (s.a.v.) de hâdis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "İlim tahsil etmek maksadıyla bir yola giden kimseye Allah-û teâlâ cennet yollarından açar. Melekler, ilim tahsil edene karşı memnuniyetleri ve tevâzûleri sebebiyle kanatlarını yere sererler. Göklerde ve yerde olan her şey, hatta su içindeki balıklar, âlim için Allah'tan rahmet diler. Âlimin, bilmeden ibadet eden kimseye üstünlüğü, on dördündeki ayın, görünen diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin varisleridir. Peygamberler ne altın ne de gümüş bırakmışlardır, onlar miras olarak sadece ilmi bırakmışlardır. Kim ilmi almışsa büyük ve değerli bir şey almış demektir."²⁶⁸

"Kim ilim tahsil etmek için (evinden veya yurdundan) çıkarsa geri dönünceye kadar Allah yolundadır."²⁶⁹

²⁶³ İbn Mace, *Mukaddime*, 17.

²⁶⁴ Yüceer, *Kelam Hikmet İlişkisi*, 122.

²⁶⁵ En'âm, 5/35.

²⁶⁶ Fâtır, 35/28.

²⁶⁷ Zümer, 39/ 9.

²⁶⁸ Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *Es-Sünen*, (Neşr.: M.M.Abdulhamid), Kahire, 1952, Kitabu'l İlm, 1.

²⁶⁹ Tirmizî, *Es-Sünen*, Kitabu'l İlm, 2.

"Âlimler yeryüzünün kandilleri, peygamberlerin halifeleridir. Onlar benim ve diğer peygamberlerin vârisleridir."²⁷⁰

İslâm'da ilim, Allah'ın rızasını kazanmak ve amel etmek için öğrenilir. Peygamber efendimiz (s.a.v.), dualarında; "Allah'ım, bana öğrettiklerinle beni faydalandır; bana fayda sağlayacak ilim öğret, ilmimi artır."²⁷¹ ; "Faydasız ilimden Allah'a sığınırım."²⁷² Buyururdu.

Görülüyor ki, dünya ve ahiret saadetine anahtarı ilimdir. İlim amellerin en faziletlisidir. Yukarıdaki emir ve sözlerin ışığında İslâmiyet'le ilim birbirinden ayrılmaz iki şeydir demek daha doğru olur.

Dünya, ahiretin tarlası ve Allah'a giden yolun başlangıcıdır. Dünya düzenini ayakta tutmak için bildirilen bir takım desturlar vardır. İşte bu dünyada insanların ekonomik, sosyal, dinî ve dünyevî bütün durumlarını düzenleyici ve insanları birleştirci kuvvet sadece ilim yoluyla kazanılır.

İlim, nefisleri helâk edici ahlaksızlıklardan temizler; insanları aydınlatarak güzel ahlâka kavuşturur ve ahiret yolunun aydınlanmasını öğretir. İlim, Allah'ın kemal sıfatıdır. Peygamberlerin ve meleklerin şerefi ilimden gelmektedir. Allah'ın huzuruna ilimle gidilir. İlim tek başına faziletin de kendisidir.

Âlim ise, bilmeyen kalabalığa gerçek ve doğru yolu gösterici olması bakımından "Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez."²⁷³ İlâhi emrine muhatap olan peygamberin izindedir.

Âlim olan Allah, insana ilminden bahşetmiştir. İnsandan bu bilgiyi insanlığın yararına kullanmasını istemiştir. Bu bilgiyi gizlemek inanan bir mü'mine yakışmaz. Müslüman, bildiklerini başkasına tebliğ etmekle görevlidir.

2.5. İNKÂRCININ HAYATA BAKIŞI

2.5.1. CEHALET

Cehalet: Lügatta, bilgisizlik manasına gelir, ilmin zıddıdır. Beyinsizliği ve hamâkati de içine alır. Istılah olarak: Allah'ın indirdiği hükümleri ve bilgileri kabul etmeyip bunların yerine insanlar tarafından konulan hükümlere, düşüncelere ve sistemlere inanmaktır.

²⁷⁰ Acluni, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l Hafa ve Muzilu'l İlbas Amma İstehera Mine'l Ehadisi ala El-Sineti'n-Nas*, Beyrut, 1988, I, 65(1751) .

²⁷¹ Tirmizî, Daavât, 128.

²⁷² Tirmizî, Daavât, 68.

²⁷³ Mâide, 5/67.

Kur'an'da genellikle bu anlamda yer almıştır. Nitekim: “Yoksa onlar (İslâm öncesi) cahiliye idaresini mi arıyorlar? İyi anlayan bir topluma göre, hükümlerini Allah'tan daha güzel kim vardır?”²⁷⁴ Buyrulmuştur. Dikkat edilirse bu ayette iki hüküm ve bu hükümlerin mahiyetleri ifade edilmektedir. İnsanlar ya câhiliye hükmüne; ya da Allah'ın hükmüne boyun eğeceklerdir. Bu iki hükmün dışında, herhangi bir hükümden söz etmek imkânsızdır. Helal ve haram hudutlarını önemsemeyen bütün ekonomik kuruluşlar, câhilî sermayeye dayanmak durumundadır. İnsanları Allah'ın dinine göre eğitmeyen bütün eğitim sistemleri de câhilî eğitim durumundadır. Câhiliye kavramı, hakka ve hakikate dayanmayan her türlü itikadî ve amelî unsurları içine alan bir kavramdır. Cehalet Allah'ın koyduğu kanunların dışındakine göre inanma, ona göre yaşamadır. Çünkü hiçbir yaratık kendisini yaratandan daha bilgili olamaz.

Cehalet, bilgisiz olmayla eş anlamlı görünmüş olsa da, temelde bir düşünme biçimi, bir sistem, bir yaşantı şeklidir. Kur'an'ın İslâm dışı toplumların ve kişilerin tutum, davranış, yaşantı ve kurdukları sistemi tanımlamak için kullandığı bir kavramdır. Değer yargılarını, ahlâk kurallarını, inanç, düşünme ve davranış biçimlerini bünyesinde toplayan ve kendine bağlı insanların yaşayışlarına yön veren iki sistemden biri İslâm; diğeri hangi ad altında olursa olsun “cehalettir”tir.

Câhiliyye, bilgisiz olmaktır, esas bilinmesi gerekeni bilmemek, yanlış bilgi sahibi olup bilmediğini de bilmemek ve zanna uymaktır. Esas bilinmesi gereken Hakk'ı hak olarak bilmemektir.

Cehalet, belli bir döneme ait bir olgu değil; insan hayatında sürekli var olan dinamik ve yaşayan bir olgudur. Cehalette Allah'a dayanmayan inanç sistemi, yaşayış biçimi, ahlâk anlayışı ve devlet görüşü vardır.

1)Câhilî inanç sistemi, Allah hakkındaki zannı; vahye / ilme dayanan bir inanç değil; zanna ve cehâlete dayanan bir inanç, câhiliyyenin özelliğidir.

2)Câhilî yaşayış biçimi, câhiliyye taassubu ve barbarlığı: “O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi...”²⁷⁵ Dolayısıyla câhiliyyenin kendine has, İslâm dışı bir hayat tarzı, dünya görüşü söz konusudur.

3)Câhilî ahlâk anlayışı / ahlâksızlığı: “(Ey peygamber hanımları!) evlerinizde vakarınızla oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. ”²⁷⁶ İslâm ahlâkıyla bağdaşmayan modern bazı tavır ve kıyafet / kıyafetsizliğin eski câhiliyyenin devamı olduğu anlaşılmaktadır.

4)Câhilî hüküm, yönetim ve devlet anlayışı: “Yoksa onlar câhiliyye idaresini mi istiyorlar? İyi anlayan bir topluma göre, hüküm/hükümlerini Allah'tan daha güzel kim vardır?”²⁷⁷ Bu demektir ki, Allah'ın hükmüne dayanmayan câhiliyye yönetimi, İslâm öncesi câhilî yönetimin hortlatılmasından başka bir şey değildir.

Dolayısıyla Müslüman bir birey ile inkârcı bir bireyin hayata bakışları, hayatı değerlendirişleri aynı değildir. Kâfir insan yaşarken Allah mefhûmundan uzaktır. İnkârın en büyüğü kendini inkârdır. Nasıl var olduğunu bilmemektir.

²⁷⁴ Mâide, 5/ 50.

²⁷⁵ Fetih, 48/26.

²⁷⁶ Ahzâb, 33/33.

²⁷⁷ Mâide, 5/ 50.

Cehalet, cahilin içinde bulunduğu hâldir. Ayrıca cehâlet, ilmin karşısında olmak, bilmemek mânâsını taşır. İlim, bilmek, her şeyin en iyisi, en hayırlısı olduğu gibi; cehâlet de onun zıddı, her şeyin en fenâsıdır. İlim sahibi faziletli, yüce kişi sayılırken; cahil insanlar da bilgiye karşı daima aşağılanan kişiler olarak bilinir.

Kur'an, inkârcı kâfirleri: "Onlar koyu bir cehalet içerisinde kalmış gafillerdir." ²⁷⁸ diye tarif eder. Yine Kur'an'da cahillerden sakınmak için: "(Resûlüm!) Sen afyolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir." ²⁷⁹ buyrulur. Bilgisiz insanlar körler gibidir: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" ²⁸⁰ Aynen görenle görmeyenin bir olmadığı gibi cahil kişiler, faziletli, doğru ve ilmi kendine önder seçmiş, akıllı kişilerden kaçarlardı. Çünkü kendini olduğundan büyük görme hastalığına tutulan cahiller, tevazu sahibi bilginlerden hiçbir şey anlayamazlar. Cahil, her şeyin dış yüzünü görür, kabukta kalır. Her şeyi bildiğini sanır, boş iddialarda bulunur. Ancak görünenin arkasında bir de hissedilenin var olduğunu bilemez. Her şeyi yaratan, yaşatan ve şekillendirenin Allah olduğunu idrak edemez. Yani, mutlak ve niteliksiz olarak soyut "bilgi", ne olursa olsun bilinip öğrenme, hiçbir zaman övülmemiş, mutlak surette belli nitelikleri olan muayyen, yani hayırlı ve faydalı bir ilim tavsiye edilmiştir. Allah katında değerli olan ilim, insanın yakın derecesinde bir imana sahip olmasını sağlayacak ilimdir.

2.5.2. SAPIKLİK

Sapmak, önceden belirlenmiş, tespit edilmiş görüş, düşünüş, amaç veya davranıştan ayrılmak anlamlarına gelmektedir. Sapıklık sapmaktan türetilmiş bir kavramdır. Allah'ın belirlediği yoldan ayrılmayı ifade eder. Doğruluktan ayrılmak anlamlarında da kullanılmaktadır.

Vahiy ile getirilen, insanı kemale erdirerek sulh ve barışı sağlamaya yönelik ayetleri inkâr etmek veya bu ayetlere uygun yaşamamak sapıklık olarak ifade edilir. Allah'ın koyduğu sistemin dışında ne olursa olsun yanlıştır bu ister putunuz, ister nefsiniz, evlat ve ayalınız, mülkleşme tutkunuz olabilir. Asıl dayanılması gereken Allah iken, O'nun dışında ve fani olan bir şeye sevgimizi bağlamak, aşk derecesinde tutkuyla bağlanmak. Allah dışında bir şeye sığınmakla müşrik, sevmekle putperest, nimeti zimmette tutmakla nankörlük, haksızlık yapmakla zalim olunur. İşte böyle bir anlayış, İslam dışı hayat yorumlama felsefesine dayanır.

Sapıklık: Kâfir olmak, Allah dâhil, hakka ilişkin değerleri yok saymak anlamlarına gelir. Bunun meşhur ismi tanrı tanımazlıktır.

Allah isimlerini ve sıfatlarını Allah'ın istediği şekilde diğer varlıklar için kullanırız. Allah'ın ilahlık (koruyup gözetin) ismine ortaklar uydurmak, Allah'ın Rabb ismine ortaklar icat etmek ve beyinde icat ettiği şeylere uygun yaşamak insanı mü'min olmaktan alıkoyar.

"İnsanlar arasında, Allah'ı bırakıp, O'na koştukları eşleri ilah olarak benimseyenler ve onları, Allah'ı severcesine sevenler vardır. Mü'minlerin Allah'ı

²⁷⁸ Zâriyât, 51/11.

²⁷⁹ A'râf, 7/199.

²⁸⁰ Zümer, 39/9.

sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir. Zalimler azabı gördükleri zaman, bütün kuvvetin Allah'a ait bulunacağını ve Allah'ın azabının şiddetli olduğunu keşke bilselerdi.²⁸¹

Kâfir veya müşrik ise, sevdiği ve tutkun olduğu şeyler, nefsinin hevası olduğu ve bunu bildiği halde, ihdas ettiği isimlerde sembolleştirdiği şeyi sever. Nefis bencildir. İstese de kendinden başkasını sevemez, ilah yerine koyduğuna sevgi, işte böyle bir dolaylı sevgidir. Amacı ise, sorumluluk yüklenmekten kaçıştır. İlahlaştırdığına yapışırken, ona değil nefsinin hevasına yapışmaktadır. Sevmek eylemi beraberinde getirir. Dolayısıyla eylem olarak tağutun yolunu tutan, mü'minin yaşam tarzını sergilemez.

“De ki: Ey kitap ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşturmak, Allah'ı bırakıp birbirimizi Rab olarak benimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim Müslüman olduğumuza şahit olun.” deyin.²⁸²

Kulluğu yalnız Allah'a yapmamak, Rab olarak yalnız Allah'ı bilmemek, onun dışında bazı din adamlarını, bazı mistik şefleri (aziz, şeyh, efendi, hazret) “Rabbi” diye hitap edip, Allah kelamına değil onların öğretisine kulak kabartmak, ilme değil; safsataya, kehanete kıymet vermek; sadece rableştirmekle kalınmamış, ibadet dairesine girecek şekilde sınırı aşmak inkârcıyı bize tarif eder.

İnkârcı insan, hakikaten sapmıştır. Saptıklarından bile gafildir. Bunlara yardım etmek, onları Allah'ın belirlediği yola çağırmaaktır. Yukarıdaki ayette tarif edilenler şu anlamda küfrederek zalim olmuşlardır. Küfürleri, yalnız Allah'a özgü olan isim ve sıfatları, yalnız Allah'a özgü kılmaları gerekirken, bunu gizleyip inkâr ederek sapıttıkları; hak etmeyenlere vererek müşrik oldukları; diğer tür nankörlükleri ise; iyilik Allah'tan olmasına rağmen, rızkı ağadan, patrandan bilmek ve istemekle nimete nankörlük etmeleridir. Bu konudaki hükümlere kulak tıkamak “Allah'ın ayetlerini inkâr” anlamında küfürdür.

“(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (hıristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesîh'i (İsa'yı) rabler edindiler. Hâlbuki onlara ancak tek ilâha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştıkları şeylerden uzaktır.”²⁸³

“Gel gör ki haksızlık edenler, bilgisizce kötü arzularına uydular. Allah'ın saptırdığını kim doğru yola eristirebilir? Onlar için herhangi bir yardımcı yoktur.”²⁸⁴

Görüldüğü üzere sağlam inanca dayanmayan hiçbir davranış bizi doğruya yaklaştırmaz. Aksine bizi daha da saptırır. Kötü arzuların, şeytani istekler olduğunu; bunun da sapanların eylemi olduğunun bilincinde olmalıyız.

“İçlerinde bir takım ümmîler vardır ki, Kitab'ı (Tevrat'ı) bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeylerdir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunuyorlar.”²⁸⁵

Bunlar kitab-î bilgiden ziyade, kulaktan dolma bilgilere inanırlar. Kitaptan bizzat sorumlu olmalarına rağmen, bunu umursamazlar bile. Dolayısıyla sapanların

²⁸¹ Bakara, 2/165.

²⁸² Ali-İmran, 3/64.

²⁸³ Tevbe, 9/31.

²⁸⁴ Rum, 30/29.

²⁸⁵ Bakara, 2/78.

bir kısmının düşünmeden bilgiye dayanmadan zan ile hareket ettikleri olduğu ayetten anlaşılmaktadır.

Oysa Allah, hidayet bulmaya çalışan ve azimete sarılan her insana, hidayet eder. Hidayetten uzaklaştırılanlar, hâl ve hakikate kulaklarını tıkayanlar, küfürde ve zulümde ısrar edenlerdir. Bunlar lanetlendikleri için anlamayan insanlar olmuşlardır.

“Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dışı saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir”.²⁸⁶

Sapmak delile dayanmadan konuşmayı da kapsar. İnkârcı, Allah'ın inanmamızı istediği gibi değil; nefsinin istediği gibi inanmayı tercih eder. Melekleri nefsanî arzularına göre tarif eder. Delilsiz ve zanlarına göre söz söylemek ve hareket etmek sorumlu tutulacak işlerdendir.

Zan yalandır. İnkârcı kesimler, gerçeği de söylemezler. Oysa onların Allah dışındaki kişi ve maddi şeylere kulluk yapmaları, dünyevî çıkar beklentisindendir. İnsan, akıllı olduğu için sorumludur aklını doğru kullanmakla mükelleftir.

2.5.3. ZULÜM

Müslüman insan, Allah'ın istediği şekilde inanmalı ve inancına uygun yaşmalıdır. Bu yaşam inancın gereği olmalıdır. Allah'a inanmayan insanlar beyinlerinde oluşturduğu tağuta yer verirler. Bunların yaşamları İslamî olmadığı için bunlardan Müslüman'ın davranışları beklenmemelidir.

Zulüm: Herhangi bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymak, ziya, ıskı ile nurun aksı. Dinî anlamdaki mânâsı ise, hak yemek, eziyet, işkence ve baskı kullanmak, adaletsizlik yapmak, haddi aşmak söz ve fiilde aşırı gitmek demektir.

Zulüm, Arapça bir kelimedir. "Zlm" fiilinin mastarıdır. Aynı kökten türemiş bir isim olarak da kullanılır. Aslı “zulm” olup Türkçe'de zulüm diye kullanılır. Çoğulu zulümatır.

Kelime olarak zulüm, azgınlık, gadr, karanlık, azâb ve ezâ ile eş anlamlıdır. Zıddı ise, nur, aydınlık ve adalettir.

Kur'an'ın üzerinde en çok durduğu kavramlardan biri şüphesiz zulümdür. Aynı kökten gelen kelimelerle birlikte, Kur'an'da üç yüze yakın yerde geçmektedir.

İnsanın Allah'a karşı işlediği zulüm, şirk ve küfürdür. "İmân edip de imânlarına zulüm karıştırmayanlar (var ya) işte korkudan emin olmak onların hakkıdır ve doğru yolu bulanlar da onlardır." ²⁸⁷ âyeti inince, bu âyetin ifâde ettiği, imânâ zulüm karıştırma meselesi ahabın nefsine ağır geldi ve "Hangimiz nefislerine zulmetmez?" dediler: Bunun üzerine yüce Allah: "Şüphesiz ki, şirk büyük bir zulümdür." ²⁸⁸ Ayetini indirdi.

²⁸⁶ Zuhurf, 43/19.

²⁸⁷ En'âm, 6/82.

²⁸⁸ Lokman, 31/13.

Böylece yukarıdaki ayette söz konusu olan zulüm kelimesinden şirk kastedildiği anlaşılmıştır.²⁸⁹ Ayetteki "Şirk büyük bir zülumdür" ifadesi ile de, şirke düşen insanların hikmet ve akıl yönünden ne kadar zavallı olduklarına ve ahmaklık içinde bulunduklarına işaret edilerek, şirkin çirkinliği dile getirilmiştir.²⁹⁰ Yüce Allah'ın varlığını, birliğini inkâr etmek zulüm olduğu gibi, iman esaslarından herhangi birini inkâr etmek de zulüm ve küfürdür. Bütün bu hususlarda ilgili çeşitli âyetler vardır: "Onlardan her kim, (Allah'ın ilâhlığını inkâr ederek) "İlâh o değil, benim!" derse, biz onu cehennemle cezalandırırız. İşte biz, zalimlere böyle ceza veririz!"²⁹¹ bu âyette, yüce Allah'ın ilâhlığını inkâr ederek, ilâhlık iddiasında bulunanların durumu dile getirilmiştir.

Nemrûd'un Allah'ın varlığını inkâr etmenin neticesinde, düştüğü küfür ve zulmünü haber veren bir âyetin meâli de şöyledir: "Allah; kendisine hükümdarlık verdi diye (şımararak) Rabbi hakkında İbrâhim'le tartışanı görmedin mi? İşte o zaman İbrâhim: Rabbim dirilti, yaşatan ve öldürenidir" deyince, "Ben de yaşatır ve öldürürüm!" dedi. Bunun üzerine İbrâhim, Bil ki Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir." dedi. İnkâr eden o adam şaşırıp kaldı (söyleyecek söz bulamadı, dili tutuldu). Allah, zalim kimseleri doğru yola iletmez."²⁹²

İsrâiloğullarının, Musa (a.s.)'ın sözünü dinlemeyerek buzağıya tapmalarının zulüm olduğu hususunda da, yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Musa ile kırk gece için sözleşmiştik, sonra siz onun ardından buzağıyı ilâh edinmiştiniz. (kendinize böylece) zulmediyordunuz."²⁹³ "Andolsun Musa, size açık delillerle gelmişti. Sonra onun ardından tuttunuz buzağıya taptınız. Siz öyle zalimlersiniz işte!"²⁹⁴

Kur'an'da, Allah'ın ayetlerini inkâr etmek ve Allah'ın daha önce indirdiği vahiyleri değiştirmek de zulüm olarak haber verilmiştir. Ayette insanlar zulümlerini kendilerinin istedikleri beyan edilmektedir. Çünkü kendilerine verilen akli doğru kullanmamak zulümdür. İnkârcı da bu şekilde zulüm etmiş olur. Yeryüzündeki fesat, Allah'ın koyduğu kanunlara uyulmamasından kaynaklanmaktadır. İnanmayan insanlar hem kendilerine hem de insanlığa zulüm ederler.

"Ayetlerimizi yalanlayanlar ve kendilerine de zulmeden topluluğun durumu ne kötüdür!"²⁹⁵ "İçlerinden zulmedenler, (söylediğimiz) sözü, kendilerine söylenmeyen bir sözle değiştirdiler. Biz de haksızlık ettiklerinden dolayı üzerlerine gökten bir azap gönderdik."²⁹⁶ Ayetlerinde yeryüzünü bozguna uğratanların durumunun nasıl olacağından söz edilmektedir. Gökten azabın gelmesinin de zalimlerin zulümlerine bağlanması ayrıca dikkat çekicidir.

"Nuh kavmi de peygamberleri yalanladıkları vakit onları da boğduk ve onları insanlara bir ibret yaptık. Zalimlere acı bir azap hazırladık."²⁹⁷ Allah'a hem de imânın şartlarından herhangi birine inanmamak zulüm olarak nitelendirilmiş.

²⁸⁹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l- Azim*, Beyrut, 1969, II, 153.

²⁹⁰ Muhammed Ali es-Sabunî, *Safvetu't-Tefâsîr*, İstanbul, 1987, II, 491.

²⁹¹ Enbiya, 21/ 29.

²⁹² Bakara, 2/258.

²⁹³ Bakara, 2/51.

²⁹⁴ Bakara, 2/92.

²⁹⁵ A'raf, 7/ 77.

²⁹⁶ A'raf, 7/ 162.

²⁹⁷ Furkan, 25/37.

Allah'ın varlığına, birliğine, gerektiği gibi sıfatlarına ve diğer iman esaslarına inanma hususunda, Allah'ın emirlerine ters hareket eden insanların, zulüm içinde bulundukları ve küfre girdikleri gerçeğidir.

İnsanlar arasındaki zulüm: Bu da, insanların kendi hemcinslerine karşı işledikleri suçlar, günahlar ve haksızlıklardır. Bilindiği gibi zulüm kavramı, Kur'an'da çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. İnsanla insan arasındaki zulüm de, bu geniş alanda büyük bir paya sahip bulunmaktadır. Zaten zulüm denince ilk olarak akla insanların birbirlerine karşı olan hareketlerindeki yanlış, kötü ve zararlı davranışları gelir ve bu davranışlar Kur'an'da zulüm olarak tanıtılmış, bunların işlenmemesi istenmiş ve işleyenler tenkid edilmiştir. Bu çirkin hareketlerden bahseden ve onların olumsuzluğunu bildiren âyet meallerinden bir kısmı şöyledir:

Adam öldürmek: "Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden); Ând olsun seni öldüreceğim dedi. Diğer de, Âllah ancak sakınanlardan kabul eder. Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile), ben sana öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben istiyorum ki sen, hem benim günahımı, hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın. Zalimlerin cezası işte budur." dedi.²⁹⁸

Hırsızlık yapmak: "Onun (hırsızlık yapmanın) cezası, kayıp eşya, yükünde bulunan kimseye verilir. İşte ona el koymak, onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız, dediler."²⁹⁹

Erkeklerin erkeklerle temasta bulunması (homoseksüellik) ve yol kesip kötülükte bulunmak: Lût'u da (gönderdik), kavmine dedi ki: "Siz, sizden önce âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı bir fuhşa gidiyorsunuz. Siz (kadınları bırakıp) erkeklere gidiyorsunuz, yol kesiyorsunuz ve toplantılarınızda edepsizce şeyler yapıyorsunuz ha? Kavminin cevabı, sadece; "Eğer doğrulardan isen, haydi Allah'ın azabını getir! demeleri oldu. (Lût): Rabb'im, şu bozguncu kavme karşı bana yardım et, dedi."³⁰⁰

Zina yapmak: "Yûsuf'un, evinde kaldığı kadın, onun nefsinden murad almak istedi ve kapıları kilitleyip haydi gelsene. ! dedi. (Yusuf); Allah'a sığınırım. Efendim bana güzel baktı (Ben nasıl onun iyiliğine karşı hıyânet ederim.) Zalimler iflâh olmazlar, dedi."³⁰¹

Suçlu insanları bırakıp suçsuzları cezalandırmak: Dediler ki: "Ey Vezir, onun büyük bir ihtiyar babası var! (Onun alıkonduğuna çok üzülür). Onun yerine (bizden) birimizi al. Zira biz seni iyilik edenlerden görüyoruz (Vezir): Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah'a sığınırız. Yoksa biz zulmedenlerden oluruz, dedi."³⁰²

²⁹⁸ Mâide, 5/27- 28-29.

²⁹⁹ Yûsuf, 12/75.

³⁰⁰ Ankebût, 29/30.

³⁰¹ Yûsuf, 12/23.

³⁰² Yûsuf, 12/78, 79.

Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmemek: "Ve kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte zalimler onlardır."³⁰³ Bundan önceki âyette de yüce Allah, Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenlerin kâfirler olduğunu bildirmiştir: Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte kâfirler onlardır."³⁰⁴

Hiz. Muhammed (s.a.v.) de, insanın insana zulmetmesini yasaklamış ve İslâm dininde zulmün yerinin olmadığını belirtmiştir. "Mazlumun bedduasından sakınınız. Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur."³⁰⁵ Diyerek, zulmün ne kadar kötü ve zararlı bir şey olduğuna işaret etmiştir. Resûlullah (s.a.v.) veda hutbesinde sık sık zulümden sakınmayı emretmiştir. Diğer bir hadiste de: "Müslüman, diğer Müslümanların onun elinden ve dilinden emin oldukları kimsedir."³⁰⁶ Diyerek zulmün nasıl bir afet olduğunu ifade etmiştir.

Zulmün âhiretteki azabını bildiren bir hadis de şöyledir: "Zulümden sakınınız. Zira zulüm, kıyâmet günü (sahibini saran) karanlıklar (olacak)dır." ³⁰⁷ Ebû Musa (r.a)'dan nakledildiğine göre, Hiz. Muhammed (s.a.s.); Allah, zalime (bir müddet) mühlet verir. Onu bir defa yakaladığı vakit de, felâh vermez. Ondan sonra da: "İşte Rabb'in, zulmeden şehirlerin (halkını) yakaladığı zaman, böyle yakalar. Çünkü O'nun yakalaması çok acı ve çok çetindir" ³⁰⁸ (meâlindeki) âyeti okunmuştur. ³⁰⁹ Bir de Resûlullah (s.a.v.) dünya hayatında insanlara zulmetmenin, ahirette, zulmeden kişiyi iflasa götüreceğini bildirmiştir. Ebû Hureyre (r.a)'ın naklettiğine göre, (bir gün); "Müflis kimdir, biliyor musunuz? diye sormuştur. (Hazır bulunan) ashâb: Müflis bizim aramızda, parası olmayan ve malı bulunmayandır deyince, o şöyle devam etmiştir: Ümmetimden müflis, kıyâmet günü namaz, oruç ve zekât sevabı ile, (ve amel defterine) şuna sövdü, buna zina iftirası yaptı, şunun malını yedi, bunun kanını döktü, şunu dövdü (diye yazılmış olarak) gelen kimsedir. Onun hasenatının sevâbından (hak sahibi olan) şuna, buna verilir. Eğer üzerindeki borç ödenmeden önce ibâdet ve iyiliklerinin sevabı tükenirse, alacaklıların günahlarından alınıp onun üzerine yüklenir. Sonra (onların günahları ile birlikte) cehenneme atılır."³¹⁰

Zulmün bir çeşidi de, insanın kendi kendine zulmetmesidir. Bu hususta da çeşitli âyetler vardır. Bu âyetlerden bazılarının meâli şöyledir:

"Biz hiçbir peygamberi, Allah'ın izniyle itâat edilmekten başka bir amaçla göndermedik. Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler, Allah'tan günahlarını bağışlamasını isteseler ve Resûl de onların bağışlanmasını dileseydi, elbette Allah'ı affedici, merhametli bulurlardı."³¹¹ "(İnkâr edenler), ille kendilerine meleklerin gelmesini yahut Rabb'inin (azab) emrinin gelmesini mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de öyle yapmıştı. Allah onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı."³¹² "Sonra Kitabı kullarımız arasında seçtiklerimize

³⁰³ Mâide, 5/45.

³⁰⁴ Mâide, 5/44.

³⁰⁵ Buhârî, Cihâd, 180.

³⁰⁶ Buhârî, İmân, 4, 5, Rikâk, 26; Müslim, İmân, 64, 65; Ebû Dâvud, Cihâd, 3; Tirmizî, Kıyâme, 53, İmân, 13.

³⁰⁷ Buhârî, Mezâlim, 8; Tirmizî, Birr, 83.

³⁰⁸ Hud, 11/102.

³⁰⁹ Müslim, Birr, 62; İbn Mâce, Fiten, 22.

³¹⁰ Müslim, Birr, 60; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 303, 324, 372.

³¹¹ Nisâ, 4/64.

³¹² Nahl, 16/33.

miras verdik. Onlardan kimi nefesine zulmedendir, kimi orta gidendir, kimi de Allah'ın izniyle hayırda öne geçendir. İşte büyük lütuf budur."³¹³

Yukarıda sayılan çeşitlerden hangisi olursa olsun, zulüm, yaratılış düzeninde bozukluk ve sapmalara sebep olmaktadır. İnsanın dışındaki bütün varlıklar, yaratılış düzenini bozmamakta, nasıl yaratılmışlarsa, öyle hareket etmektedirler. Allah'ın emir ve yasaklarını dinlemeyen, zulüm yollarına düşen insanlar ise, insanın yaratılış gayesinin dışına çıkmaktadırlar. Bu halleriyle de, varlıklar arasında en büyük zalimlerden olma durumuna düşmektedirler. Onun için Allah ve Resûlü genel olarak zulmü yasaklamışlardır. Bir de, bütün peygamberler insanları Allah'a inanmaya ve O'nun emir ve yasaklarına uygun hareket etmeye çağırmışlardır. Bu davete kulak vererek imâna gelen ve ibadete sarılanlar huzur, saadet, mutluluk ve başarı elde etmişlerdir. Bu davete kulak vermeyerek peygamberlerin yoluna muhâlefet edenler ise, zalimlerden olmuşlar ve onların başlarına büyük musibetler gelmiştir. Kur'ân'da, peygamberlerin emrini dinlemeyen nice toplulukların başına gelen felâket ve musibetler haber vermiştir. Bu bilgiler, zulüm işleyen zalimlerin sonu açısından son derece ibret vericidir.

2.6. İMAN İLE KÜFÜR ARASINDAKİ SINIR

İlk insan ile beraber inanç da ortaya çıkmıştır. Çünkü yaratılan insan, inanma ihtiyacıyla yaratılmıştır. Bu ihtiyacını yaratıcının istediği gibi gidermeyen birey nefesine uymak zorunda kalır. Birey ya nefisini doğru yola çağırır ya da nefsi tarafından batıl olana itilir.

Âdem'den (a.s) Muhammed'e (s.a.v.) kadar gelen tüm peygamberler tevhit inancını ve bunun gereklerini insanlığa anlatmaya çalışmışlardır. İmtihan için yaratılan insanın bu süreçte rehberi, kutsal kitaplar ve peygamberler olmuştur. İnanmanın halis olması için inandığına uygun hareket etmek de gereklidir. Hz. Âdem'in oğullarının hikâyesini ilk örnek olarak karşımıza çıkarmaktadır.

"Onlara, Âdem'in iki oğlunun kıssasını hakkıyla oku. Hani ikisi birer kurban takdim etmişlerdi de, birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. Kurbanı kendisinden kabul edilmeyen kardeş: Andolsun seni öldürecekim deyince kardeşi: Allah ancak muttakilerin takdim etmesini kabul eder demişti. Beni öldürmek için elini uzatırsan, ben seni öldürmek için el uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben, hem kendi günahını hem de benim günahımı yüklenip cehennemliklerden olmanı dilerim. Zalimlerin cezası budur."³¹⁴

Dikkat edilirse burada isim verilmemekle beraber aslında inanan ile inanmayan kişilik yapılarının karşılaştırılması yapılmaktadır. Kızan, öldürmekten bahs eden inkârcı bir kişiliğe karşı: "Ben rabbimden korkarım" diyen inanan bir kişilik, aslında bize yaşam rehberliği açısından iyi bir misaldir.

³¹³ Fâtır, 35/32.

³¹⁴ Mâide, 5/27-29.

"Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü: bu yüzden de kaybedenlerden oldu."³¹⁵ Denilerek inkârcının aslında yaptığı şeyin ne kadar yanlış olduğunu bir müddet sonra kendisinin de yanlışını gördüğünden söz edilmiştir.

"Allah, kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek üzere, ona yeri eşleyen bir karga gönderdi. Bana yazıklar olsun! Kardeşimin ölüsünü gömmek için bu karga kadar bile olamadım dedi de yaptığına pişman olanlardan oldu."³¹⁶

Hak- batıl mücadelesi şeklinde dünya yaşamını sürmekteyiz. Bu mücadele hem nefis- akıl ile insanın kendi şahsında hem de yaşamın diğer bireylerle olan ilişkisinde görülmektedir. Tüm peygamberler küfre karşı mücadele etmişler. Her peygamberin hayatı aslında iman- küfür mücadelesini göstermektedir. Küfür değişik zamanlarda değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır. Allah'ın koyduğu kurallara uymayan herkes küfür işlemiş olmaktadır. Dolayısıyla mümine düşen görev Allah'a Allah'ın istediği gibi inanmasıdır. İncanın gereği, Allah'ın istediği gibi yaşamaktır.

2.6.1. KİMLERİN TEKFİR EDİLEBİLECEĞİ

İnsanı günah işlemeye sürükleyen bir takım etkenler vardır. Günah işlemenin sebebi, küfür olabileceği gibi hevâ ve şehvî arzular da olabilir. Kişi, şehvî arzularını tatmin için günah işler. İşlediği günah büyük de olabilir. Bu nedenle ehl-i sünnet, günah işlemiş olmasından dolayı kişiyi tekfir etmez. Ama sırf Allah'ın emirlerine karşı gelmek için günah işliyorsa, elbette ki böyle biri mü'min değil, kâfirdir. Bununla birlikte amelî iman ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Selef, kalp ile tasdik ve dil ile ikrarı imânın temel direği, taatleri 'Allah'ın emirlerini yerine getirme ve yasaklarından sakınmayı' da dalları olarak değerlendirmişlerdir. İman ağacı ancak temel direk ve dallardan meydana gelir. Hiç dalı bulunmayan bir ağaç düşünölemeyeceği gibi, birkaç dalı eksik olan ağaç da ağaç olmaktan çıkmaz. Eksik bir ağaçtır. Selef, iman eksilir ve artar derken dallar mesabesinde olan taatlerin eksilip artabileceğini kastederler. Böylece taatleri de imândan sayarlar. Yani amel, imânın bir cüz'üdür. Ancak bu cüz'den bir şeylerin eksilmesiyle iman ortadan kalkmaz. İmam Eş'arî (ö. 324/936) Ehlisünnet âlimlerinin, imanın eksilme ve artmayı kabul ettiği görüşünde olduklarını belirtir.³¹⁷

Din ehlinde, amel etme ruhu zayıflarsa amelleri söze dönüşür. Amel etmekte tembellik gösterirler, bunun için ilk Müslüman fırkaların amelle imanın tarifinde büyük bir pay ayırdıklarını görürüz. Bazılarına göre amel imânın hepsidir.³¹⁸

Kalp ile tasdik ve dil ile ikrar kişiyi küfürden çıkarıp iman dairesine sokar. Buradaki iman, küfrün karşıtı olan imândır, kâmil bir iman değildir. Kâmil iman, Allah'ın emirlerine riayet ve yasaklarından sakınmakla gerçekleşir. Küfür nasıl kademe kademe ise iman da öyledir. Her ne kadar bu derecelerin tamamı tek isim altında, iman ismi altında toplanıyorsa da dereceler birbirlerinden farklıdır.

³¹⁵ Mâide, 5/30.

³¹⁶ Mâide, 5/31.

³¹⁷ Bkz. Enfâl, 8/2, Tevbe, 9/124; Fetih, 48/4.

³¹⁸ İsa Yüceer, *İtkadi Mezhepler Tarihi*, I.Baskı, Van, 1995, 224.

Günah işleyen kimsenin küfre girmeyeceği ayetlerle de sabittir. Adam öldürmek büyük günahlardandır. Bununla birlikte yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler, adam öldürmek hadiselerinde üzerinize kısas farz kılındı."³¹⁹ Ayetin devamında da şöyle buyrulmaktadır: "Ancak kim kardeşi tarafından affedilirse, o zaman kısas düşer." Görüldüğü gibi ayet katili, öldürülenin velisinin kardeşi olarak nitelemektedir ki, buradaki kardeşlik ile iman kardeşliğinin kastedildiği apaçıktır. Yüce Allah, yine şöyle buyurmaktadır: "Mü'minlerden iki gurup birbirleriyle savaşırlarsa, aralarını bulunuz."³²⁰ Bu ayette de birbirleriyle savaşan iki gurubu da mü'min olarak nitelemektedir.

Ehl-i kıbleden olup da büyük günah işledikleri kesin olarak bilinen kimselerin tövbe etmeden ölmeleri halinde cenaze namazlarının kılınacağı, onlar için dua edilerek affedilmelerinin istenebileceği konusunda, Peygamber (s.a.v.)'in asrından çağımıza kadar olan zaman içinde ümmetin kesintisiz icması vardır. Hâlbuki bu gibi şeylerin mü'minden başkası için caiz olmadığı meselesinde ümmet yine ittifak halindedir.³²¹

Ehl-i sünnet, Mutezile tarafından delil olarak ileri sürülen ayetlerde kastedilenlerin, mü'min oldukları halde o günahları işleyen ve böylece küfre girenler olmayıp daha önce de kâfir olanlar olduklarını söylemektedir.

Allah'ın varlığını inkâr etmek, ulûhiyetinde ve rubûbiyetinde O'na ortak koşmak, Kur'an'da zikredilen isim ve sıfatlarını inkâr etmek insanı küfre düşürür. Mu'tezile ve ehlisünnet kelimcilerinin, bazı sıfatları te'vil etmeleri her ne kadar sağlıklı bir yol değilse de küfre sebep değildir. Allah'a, sıfatlarının zıddını isnat etmek, meselâ, âciz olduğunu söylemek ya da eksiklik ifade eden sıfatlarla O'nu nitelemek, eşyaya hulûl ettiğini iddia etmek yine küfürdür.

Peygamber ve peygamberlik müessesesi konusunda küfre götüren hususların belli başlı olanları ise şunlardır: Peygamberlik müessesesini inkâr etmek, Kur'an'da ismi geçen peygamberlerden birini veya bazısını inkâr etmek, peygamberlerden birine ulûhiyet isnad etmek, peygamberleri veya onlardan birini tahkir ederek onlarla alay etmek, evliyanın peygamberlerden üstün olduklarını iddia etmek küfürdür.

Kur'an-ı Kerim'in tamamını veya bir kısmını inkâr etmek, Kur'an'da zikredilen şeylerin varlığına inanmamak, Kur'an'dan olmayan bir şeyi Kur'an'a ilave etmek küfürdür.

Allah'ın indirdiğinden başkasını ona üstün tutan ya da başka bir düzeni benimseyen, İslâmî emir ve hükümlerinin devrinin geçtiğini savunan kişinin küfre girdiğinde şüphe yoktur. Ehl-i sünnet'in muteber kaynaklarından biri olarak kabul edilen "Şerhu'l-Akaidi't-Tahaviyye" isimli eserde hükümle ilgili olarak şöyle denilmektedir: "İster yönetici olsun ister idare edilen halktan herhangi biri olsun her kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmenin gerekli olmadığını, kişilerin onları uygulayıp uygulamamakta serbest olduklarını iddia eder ya da bu konudaki Allah'ın emirlerini küçümseyecek olursa yine küfre girmiş olur. Ama Allah'ın emirlerinin üstünlüğüne

³¹⁹ Bakara, 2/178.

³²⁰ Hucurat, 49/9.

³²¹ Taftazânî, *a.g.e.*, 264.

ve bu hükümlere uymadığı takdirde ahirette cezaya çarptırılacağına inandığı halde bu emirlere muhalefet ediyorsa küfre girmez."³²²

Allah'a ibadette O'na şirk koşmak: "Kim Allah'a ortak koşarsa, şüphesiz Allah ona cenneti haram kılmıştır ve onun varacağı yer cehennemdir. Zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur."³²³ İbadet türlerinden her hangi birini Allah'tan başkasına yönelterek işlemek, ölümlerden yardım istemek, aracılık ve şefaate dileyerek ilk müşriklerin yaptığı gibi Allah'a şirk koşmak, 'Mekkeli müşrikler ibadet ettikleri ilâhlarının, insanları yarattığına, rızıklandırdığına ve tasarruf yetkisine sahip olduğuna inanmıyorlardı. Onlar, tapındıkları putlarının Allah indinde bir makama sahip olduklarına ve insanlarla Allah arasında aracı ve şefaatchilikte bulunduklarına inanıyorlardı': "Bunlar Allah katında şefaatchilerimizdir, derler."³²⁴

"Şüphesiz, mescitler Allah'a mahsustur. O halde orada Allah ile beraber bir başkasını anmayın"³²⁵ "Doğru dua ancak Allah'a yapılandır. Allah'tan başkasından yardım istenmez. Zira Allah'tan başka diğer varlıklar ise dua edenlerin ve yardım isteyenlerin hiçbir isteğine cevap veremezler. Allah'tan başkasından yardım isteyenlerin durumu ellerini tamamen açarak suya uzatan kimseye benzer. Ağzına su götürmek ister fakat götüremez. Şu halde kâfirlerin duası sapıklıktan başka bir şey değildir."³²⁶ Allah'tan başkasına dua edip bir dilekte bulunanlar, kâfirler olarak adlandırılmaktadır. Bu konu üzerinde ümmetin icma'ı olup, buna muhalif görüş beyan eden hiçbir kimse yoktur.

Allah'ın şeriatından başka kanunlarla veya Allah'ın nizamının dışındaki şirk düzenlerinin kaideleriyle hükmetmek de, Allah'a ibadette ortaklar edinmektir: "Hüküm ancak Allah'ındır. O ancak kendisine ibadet etmenizi emretti."³²⁷ Allah'ın dışında; insan, melâike, cin, taştan heykel vb. adına kurban kesmek veya adak adamak; ayrıca, Allah'a tevekkül eder ve O'na sığınır gibi, bir başka varlığa sığınmak ve ondan medet ummak da irtidadi gerektirecek fiillerdendir.

Kâfirlerin uydukları İslâm dışı ideolojilerinin doğru olduğuna inanmak; anıt, mezar ve ölümlere tapınmak; Yahudilik, Hristiyanlık ve insanların İslâmın dışında kendilerinin geliştirmiş oldukları yönetimlerin hayata bakışları ile her şeyi kabul etmek; şirk düzenlerini doğrulamak, Allah, bunların hepsinin küfür olduğuna hükmetmiştir. Kitap, sünnet ve icma ile sabittir.

Kâfirleri alkışlamak ve mü'minlere karşı onlara yardım etmek Müslüman'a yakışmaz. Zira bilerek böyle davranan kimse tekfir edilebilir: "Sizden kim onları dost edinirse, şüphesiz onlardan olur. Muhakkak ki Allah zâlim kavmi hidayete erdirmez."³²⁸

Üzerine icma vaki olmuş İslâm'ın farzlarından birisi üzerinde tartışmaya girmek veya yine haramlığı icmayla sabit olan bir şeyi helâl saymak küfürdür. İmam Suyûtî, şart koşulan sahihlik şartlarını taşıyan hadisi inkâr edenin İslâm dairesinden

³²² İbnu Ebi'l-İzz a.g.e., 323–324.

³²³ Mâide, 5/72.

³²⁴ Yunus, 10/18.

³²⁵ Cin, 72/18.

³²⁶ Ra'd, 13/14.

³²⁷ Yûsuf, 12/40.

³²⁸ Mâide, 5/51.

çıkıp irtidat etmiş olduğunu ve kıyamet gününde Yahudilerle, Hristiyanlarla veya küfür gruplarından uymayı dilediği kimselerle haşır olacağını söylemektedir.³²⁹

Doğrusu tekfir konusu çok zor meseledir. Zira Resûlullah (s.a.v.); "Bir adam kardeşine "ey kâfir" derse, bu söz ikisinden biri için mutlaka gerçekleşir."³³⁰ "Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun Resulü olduğuna şahadet eden kimseye Allah ateşi haram kılmıştır."³³¹ Buyurmaktadır. Burada tekfir edilmesi caiz olmayan Müslüman muvahhid olup, İslâm'a aykırı olan şeylerden kaçınan kimsedir. O, tevhid üzere olan kişidir. İşte Allah bu gibi kimseler üzerine ateşi; kendisine şirk koşanlara ise cenneti haram kılmıştır. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurmaktadır: "Allah'a inanıp, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayan cennet'e girmiştir. Allah'a inanıp da O'na şirk koşan ise cehenneme girmiştir."³³²

"Üç kişiden hesap sorma kaldırılmıştır: Aklını kaybetmiş kimse akıllanana kadar; uyuyan, uyanana kadar ve çocuk, bulûğa erene kadar. Bu üç zümreden kalem kaldırılmıştır ve yaptıklarından sorumlu tutulmazlar."³³³ Ancak çocuk terbiye ederken dikkatli davranmak gerekir. Ebeveyne düşen görev İslam ahlakına uygun bir tarzda çocuk terbiyesi vermektir.

"Allah, ümmetinden hata, unutma ve zorlanma ile yaptığı şeylerden sorumluluğu kaldırdı."³³⁴ Tekfir sebeplerinde bilerek Kur'an'a aykırı davranmak vardır. Yoksa hadiste belirtilen sebeplere binâen kimse tekfir edilemez.

Kalbi imanla dolu olduğu halde, zorlama (ikrah) ile dinden döndüğünü söyleyen kimse için irtidat vaki olmaz. "Kalbi imanla dolu olduğu halde, inkâr zorlananların dışında her kim imanından sonra Allah'ı inkâr edip de küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı o gibilerin başınadır ve onlar için büyük bir azap vardır."³³⁵ İkrâhın özür sayılmasının bir ölçüsü vardır. Bu ölçüyü en iyi kişinin kendisi bilir. Dolayısıyla kişi şehit olma ile bunun arasında bir karar verir. Bu tamamıyla vicdani bir durumdur.

Tekfir konusunda söz söyleme büyük bir titizlik isteyen konudur. Allah'ın anlamamızı istediği gibi Kur'an'ı anlamaya çalışırsak müteşabih ayetleri yorumlamada hassasiyet gösterilmesi gerektiğini anlarız. Onun için Allah'ın Kur'an'da açıkça ilan ettikleri gurupları sayıp, net olmayan yorumlarda biraz temkinli olacağız.

Tekfire sebep olan hususlar bölümünde açıkladığımız hususlardan bir veya birkaçını inkâr eden, alaya alan kişilerin kâfir olacağı ümmetin üzerinde icma ettiği bir husustur.

"O hiçbir varlığı hükmüne ortak yapmaz."³³⁶ Allah'ın dışında; insan, melâike, cin, taştan heykel vb. adına kurban kesmek veya adak adamak; ayrıca, Allah'a

³²⁹ Recep Arslan, *Suyuti'nin Hadis İlmindeki Yeri*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, (Basılmamış Doktora Tezi), 131-141.

³³⁰ Buhârî, Edep, 73; Müslim, İman, 111.

³³¹ Buhârî, İlim, 49.

³³² Müslim, İmân, 152.

³³³ Ebu Davud, Hudûd, 17; Tirmizi, Hudud, 1; Nesai, Talak, 21; İbn Mâce, Talak, 15.

³³⁴ İbn Mâce, Talâk, 16.

³³⁵ Nahl, 16/106.

³³⁶ Kehf, 18/26.

tevekkül eder ve O'na sığınır gibi, bir başka varlığa sığınmak ve ondan medet ummak da irtidadı gerektirecek fiillerdendir.

Hız. Muhammed (s.a.v.)'in getirdiklerinden bir şeye kızmak ve uygunsuz görmek, onlarla amel ediyor olsa bile durum değişmez. Allah bunu şöyle ifade etmektedir: "Bunun sebebi, onların, Allah'ın indirdiklerini beğenmeyip çirkin bulmalarıdır. Dolayısıyla da Allah, onların amellerini heder etmiştir."³³⁷

Allah'ın dininden tamamıyla veya o olmadan dinin sahih olması mümkün olmayan temel unsurlarının birinden yüz çevirmek: "Fakat kâfirler, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirirler."³³⁸

Bazı insanların, Hız. Muhammed (s.a.v.)'in şeriatini aşip, ona bir şeyler ekleyebileceğine inanması: "İslâm'dan başka bir din arayan kimseden Allah bunu asla kabul etmez. O kimse ahirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır."³³⁹ Bu tür anlayışları benimseyenleri Müslümanlığı kabul etmemiş, onların mürted olduklarına hükmetmiş ve onlarla savaşmıştır. Bir kişi istemediği ve kastetmediği halde hatâen küfrü gerektiren bir söz sarfederse mürted sayılmaz.

2.6.2. TEKFİRİN SAKINCALARI

Müslümanlar arasında, bir Müslüman'ın hangi hâllerde imandan çıkmış olacağı tartışılmış ve tekfir meselesi ortaya çıkmıştır. Peygamber döneminde hiçbir Müslüman, diğer bir Müslüman'ı tekfir etmek ihtiyacı hissetmemiştir. Bu durumun sebebi; Peygamberin varlığı ve tebliğ metodunda ortaya koymuş olduğu engin sevgi ve hoşgörüsüdür.

Ehl-i sünnet kelâmcılarıyla, fukahânın büyük çoğunluğunu tekfir mevzuunda temkinli hareket etmeye, daha doğrusu tekfirden kaçmaya sevk eden şey ne olabilir? Bir defa tekfir, yani bir Müslüman'ın veya Müslüman sanılan bir insanın İslâm dairesinden çıktığını ilân etmek büyük, pek büyük bir hadisedir. Zira İslâm hukukuna göre küfrüne karar verilen kimse (mürted) artık dünya hayatında İslâm cemiyetinin Müslüman'a tanıdığı haklardan, hatta bütün insan haklarından mahrum olur. Mürted, İslâm esaslarının hangi noktasında küfre düşmüşse o noktada tenvir edilir. Şayet vazgeçerse yeniden İslâm cemiyetine dâhil olur. Aksi takdirde öldürülür.

Müslümanken küfre düşen bu insan şayet idam cezası tatbik edilemez de İslâm cemiyeti içinde yaşamasına devam ederse kendisine selâm verilmez, selâmı alınmaz. Müslüman bir kadınla evlenemez, evlenmiş bulunuyor idiyse tatlik edilir. Bu hal üzere ölürse cenazesi yıkanmaz, namazı kılınmaz, İslâm kabristanına defnedilmez, kendisiyle akrabası arasında veraset hükümleri yürütülmez. Böyleleri ahirette ebedî olarak cehennemde kalır... Bu kadar korkunç neticeler doğuracak bir karar vermek, böyle bir hüküm ilân etmek, iman ve vicdan sahibi bir insan için basit olmaması gerek.

³³⁷ Muhammed, 47/9.

³³⁸ Ahkaf, 46/3.

³³⁹ Âl-i İmrân, 3/85.

Sonra, aynı Allah'ı (c.c.) Rab, aynı İslâm'ı din, aynı Muhammed'i (s.a.v.) peygamber ve aynı Kâ'be'yi kible bilen insanların, birbirlerinin kâfir olduğunu ilân etmesi İslâmiyet'e, İslâm cemiyetine ve insanlığa ne kazandırır?

Peygamber (s.a.v.) efendimizin Medine cemiyetinde, münafıkların mevcudiyetine rağmen, tekfirden kaçınmaları ve İslâmlaştırma siyaseti takip etmeleri elbette birçok hikmetlere bağlı bulunuyordu.

Bilgili, geniş görüşlü, insaflı, dünya durdukça İslâm dininin yaşayacağına ve yayılacağına gönül bağlamış İslâm âlimleri, kelime-i şehâdet getirip “Ben Müslümanım!” diyen insanı tekfir etmezken, Rasûlullah'ın (s.a.v.) fiili sünnetlerine ve şu hadislerine tâbi oluyorlardı : “Lâ ilahe illallah diyene kadar insanlarla savaşmaya memur edildim. Bunu söylediler mi hukukî vecibeler müstesna kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. İçyüzlerinin muhasebesi ise Allah'a (c.c.) aittir.”³⁴⁰ “Bizim gibi namaz kılan, kiblemize yönelen ve kestiğimizi yiyen kimse, Allah'ın (c.c.) ve Resûlünün teminatını elde etmiş Müslüman kabul edilir. O halde (böylelerini öldürmek suretiyle) Allah'ın (c.c.) verdiği teminat ve ahdi bozmayın.”³⁴¹

Sahih hadis mecmuaları, mü'mine lanet etmenin, küfürle itham etmenin pek tehlikeli neticelerini haber veren hadisler nakletmektedir. Bazılarını aktaralım:

Sabit b. ed-Dahhâk'ın rivayetine göre Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Mümine lanet etmek onu öldürmek gibidir. Bir mü'mini küfürle itham eden onu öldürmüş gibi olur.”³⁴²

Müslim'in, Ebu Zer rivayetiyle tahrir ettiği hadiste ise şöyle buyrulur: “Kim bir insanı küfürle çağırırsa yahut öyle olmadığı halde: Allah (c.c.) düşmanı! derse, söz kendisine döner.”³⁴³

Abdullah b. Ömer'den rivayet edilmiştir, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: “Bir insan (Müslüman) kardeşine: “Ey kâfir!” diye hitap ettiği zaman, bu sözü ikisinden biri üzerine almış olur. Şayet söylediği gibi ise küfür muhatabında kalır; değilse söyleyene döner.”³⁴⁴

Yine İbn Ömer'den Ebû Davud'un rivayeti daha sarıhtır: “Herhangi bir Müslüman diğer bir Müslüman'ı tekfir ettiğinde, şayet o, kâfirse (diyecek yok), aksi takdirde bizzat kendisi kâfir olur.”³⁴⁵

Ashâb-ı kiramdan Üsâme b. Zeyd Peygamber efendimizin çok sevdiği bir gençti. Daha yirmi yaşlarında iken Resûlullah, onu, Ebu Bekir ile Ömer'in de dâhil olduğu bir orduya kumandan tayin etmiş ve hakkında: “İnsanların içinde en çok sevdiklerimden biridir; onun için hayırhah olunuz; o, sizin en hayırlılarınızdandır.” buyurmuşlardır.³⁴⁶

Üsâme şöyle anlatıyor: Resûlullah (s.av.), bizi bir müfreze halinde düşmana karşı göndermişti. Biz de gittik, sabah vaktinde Cuheyne kabilesinin topraklarına

³⁴⁰ Müslim, İman, 8.

³⁴¹ Buhârî, Salâh, 28; Bkz. Ebû Dâvûd, Cihâd, 95.

³⁴² Buhârî, İman, 7; Tirmizî, İman, 16.

³⁴³ Müslim, İman, 7.

³⁴⁴ Müslim, İman, 26; Tirmizî, İman, 16; Muvatta', Kelâm, 1.

³⁴⁵ Ebû Dâvûd, *Es-Sünen*, 5.

³⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakat*, Beyrut, 1968, II, 248–250.

girdik. Düşman tarafından birini yakaladım, “lâ ilahe illallah” dediği halde bakmayarak öldürdüm. Fakat içime bir şüphe düşmüştü. Dönüşte hadiseyi Resûlullah’a anlattım. “Lâ ilâhe illallah dediği halde onu nasıl öldürdün?” buyurdu. (Ebû Davut’un rivayetinde şöyle : “Kıyamet gününde, onun söylediği Lâ ilahe illâllah’ın elinden seni kim kurtaracak?”) Ben: Yâ Resûlâllah, dedim, o, bunu silah korkusuyla söylemişti. Şu sert cevabı verdi: “Sen onun kalbini mi yardım da kelime-i tevhidi samimiyetle mi yoksa silah korkusuyla mı söylediğini anladın! Kıyamet gününde Lâ ilâhe illâllah’ın elinden seni kim kurtaracak?” Resûlullah bu âzârı o kadar çok tekrar etti ki keşke bugünden önce Müslüman olmasaydım (da bu hadiseyle karşılaşmasaydım!) diye temenni ettim.”³⁴⁷

Ne var ki Peygamberin ölümünden sonra, bazı siyasi görüş ayrılıkları yüzünden Müslümanlar birbiriyle savaşmak durumunda kalmışlardır. Birlik beraberliği bozan bu olaylar, yavaş yavaş, Müslümanlardaki hoşgörünün, saygının ve sevginin etkinliğini azaltmıştır.

Bütün bunlar, iman ile küfür arasında çok hassas bir sınırın var olduğunu göstermektedir. Bu sınır daha çok bireyin kendi ifadeleri doğrultusunda ortaya çıkar. Bir kimse açıkça İslam’ı inkâr ettiğini söylemiyor ve Müslüman olduğunu belirtiyorsa, o kimse Müslümandır ve onu tekfir etmek mümkün değildir. Ehlisünnet âlimlerinin tekfirden ısrarla kaçınmaya ve kaçındırmaya çalışmışlardır.

İslam sevgi hoşgörü dinidir. Peygamber, bırakın insanları tekfir etmeyi, kendisini taşıyan, geçtiği yollara diken döken, Uhut’ta dişini kıran insanlara bile beddua etmemiştir.

İman kişiye özgü olduğu için görünüşe bakarak, Kur’an’ın ifadesiyle “zanna uyarak” insanları tekfir etmek büyük bir günahdır. “Ey inananlar! Allah yolunda yürüdüğünüz vakit, her şeyi iyice anlayın. Size Müslüman olduğunu söyleyene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek: ‘sen mümin değilsin.’ demeyin...”³⁴⁸

Tüm bunlar belirtildikten sonra tekfir konusunda ne kadar ihtiyatlı olunması gerektiği ve bu konunun ne kadar emniyete ihtiyacı olduğu aşîkârdır.

³⁴⁷ Müslim, İman, 41; Ebû Dâvûd, Cihad, 95.

³⁴⁸ Nisâ, 4/94.

SONUÇ

Allah, yarattığı insana hayatında nasıl davranması gerektiğini Kur'an'da bildirmiş. İnsan, yaratılış amacına uygun olarak hayatını idame etmek isterse, Kur'an'ı kendine rehber edinmeli, rehberi Kur'an olan insan, hem bu dünyada hem de diğer dünyada mutluluğa ulaşır.

Kur'an'ın ilk inen sureleri insanın mahiyeti hakkında bilgi vermektedir. Alak'tan yaratılan insanın, kendi acizliğini bilmesi bir nebze kendisini yaratıcısına yaklaştırır. Yaratıcı da kendinden bir cüz olarak yarattığı insanın kâmil olmasını ister. Bu manada insan da yaratıcısının yeryüzündeki sıfatlarının bir tecellisidir.

Allah'ı bilmek ancak isim, fiil ve sıfatlarını bilmekle mümkündür. Peygamberimizin (s.a.v.) döneminden itibaren İslam âlimleri bu konu hakkında görüşler belirtmişlerdir. Her ne kadar düşünceleri teferruatta farklı gibi görünse de asıl amaç olarak yaratanın rızasına ulaşmak olduğu için aynı amaca hizmet etmişlerdir. İlmi yüce tutan bir dinde farklı düşüncelerin olması da gereklilik arz eder. Allah'ı tanıyan insanın hayata bakışı, değerlendirişi, anlam vermesi, kâfir bir insanınkiyle aynı olamaz. En basitinden suyu içmeleri bile farklıdır. Lokman suresinde sesini alçaltması, yürüyüşünde tabii olması gibi en ince detaylar bile müminden istenmektedir.

Allah'ın sıfatlarının, isimlerinin tam olarak ne oldukları konusunda ortak fikir bulunmasa dahi, müminin kendinde bu sıfatların tezahürlerini nasıl göstermesi gerektiği hususunda âlimler hem fikirdirler. Kendisinde sıfatların ve isimlerin tezahürlerini göstermesi gereken mümin, öncelikle bunları öğrenmelidir. İsim ve sıfatlarıyla yaratıcımızı bildiğimiz zaman kendi konumumuzu da belirlemiş oluruz.

Allah'ı tanımlamak yaratılmış insanın en büyük hatası olacaktır. Mü'min yaratıcısını tanımlamak yerine; yaratıcısının kendisini Kur'an'da tanıttığı gibi tanımak zorundadır. Zira Allah'ı en iyi Allah tanıtır. Allah'ı âlemden ve insandan ayrı olarak tanımak mümkün olsa dahi insan akılının alabileceği gibi evrenle bağlantılı olarak anlatmak Kur'an'da kullanılan bir yöntemdir. İnsanın anlaması için insanın çevresinden örnekler ile Allah'ı tanımak bazen de sakıncalı olabilmektedir. Muhalefetün li'l-Havadis (sonradan yaratılana benzememek) gibi bir sığata sahip olan Allah'ı çevremizdeki nesnelerden bağımsız olarak tanımak da oldukça zordur. Ancak düşünen insan bunu akıl eder. Bazı âlimler Allah'ı somutlaştırma yoluna gitmişlerse de bizce bu Kur'an'ın tasvip ettiği bir yol değildir. Dolayısıyla Allah'ta olmayan bir sıfatı Allah'a yüklemek de sakıncalıdır. Fakat insanlara anlatmak için insanların hidayete ulaşmalarında ön ayak olma adına zekâları ölçüsünde çevremizdeki nesnelerle bağlantılı olarak Allah anlatılmalıdır. Bu anlatım metodu aynı zamanda Kur'an'ın tercih ettiği metottur.

Bu sebeple biz insanlar Allah'ın zâtını ve mahiyetini bilemediğimiz ve idrak edemediğimiz için Allah'ı isim ve sıfatlarıyla tanırız ve öylece inanırız.

Allah'ın sıfatları mevzuu, tarih seyri içinde çeşitli değerlendirmelerle günümüze gelmiştir. Bu sıfatlar, hangi kategoride değerlendirilirse değerlendirilsin

sıfatın varlığı yadsınamaz bir gerçekliktir. Dolayısıyla hikmeti üzerinde düşünmek, insanlara yararı boyutuyla değerlendirmek daha doğrudur.

Haberi sıfatlar başlığı altında ele aldığımız sıfatlar en çok tartışmaların ve akıl yürütmelerin titizlikle yapıldığı konularındandır. Alimler arasında ayetlerin mecazî olarak mı yoksa gerçek manalarıyla mı ele alınacağı konularında ihtilaf vardır. Mecazi olarak anlaşılması gerekiyorsa da hangi mana da değerlendirilmeli gibi konular günümüzde dahi tartışılmaktadır. Kanımızca bu tartışmalar sürer gider. Yalnız bu tartışmaların olması tam bir akaid çerçevesinde ve nasslara bağlı olarak yürütülürse bu insanlık adına güzel bir çaba olacaktır. Kur'an, Allah'ı insanlara sıfatlarıyla tanıtmakta ve Allah'ı bilmeyi, O'nun sıfatlarını bilmeye bağlamaktadır.

Gerçek manada Allah'ı tanıyan bireyin vasıflarının nasıl olması gerektiği yine Kur'an'da açıkça dile getirilmektedir. Kur'an'da bahsedilen mümininin sıfatları, saf teorikte bilinmesi gereken konular olmaktan çıkarılmalıdır. Bunu bizatîhi yüce kitabımız bizden istemektedir. Özellikle subûti sıfatlar alt başlığıyla verdiğimiz konuları insanoğlu kendinde gerçekleştirdiği mana da Ahsemi takvim derecesine ulaşır. En mükemmel derecede yaratılan insan akıl ve iradesini doğru kullandığı vakit hem yaratılış amacına uygun davranmış olur hem de anlamlı bir hayat sahibi olur. İnsan bunu da Allah'ı tanıyarak onun isim ve sıfatlarına vakıf olarak gerçekleştirmelidir.

Dünyanın hangi maksatla yaratıldığı, insanın evren içerisindeki yeri, insanın nasıl bir başka âlem olduğu, bu dünyadan önceki durumu ve ölümden sonraki hali üzerinde düşünen bireyin Kur'an'dan başka tatmin edici bir cevap alacağı kitap bulunmamaktadır. Bu kitaplara tahrif edilen kutsal kitaplar dâhildir. Kur'an'ın verdiği cevapları içselleştiren bireyin hayat tasavvuru da bir başka hal alır. Böylece birey ağaçların secde etmesini anlar. Her mevcudatın lisanı hâlleriyle yaratılanı zikir ettiklerini ve yaratılanın insanın faydasına sunulduğunu bilir. İnsanın da bunlardan faydalanırken aşırıya gitmemesi gerektiğine vakıf olur. Yiyin için ama israf etmeyin mealinde ki ayet de buna örneklik teşkil etmektedir. Ehl-i İslam insanın da bir haddi, sınırı olduğunu kendisine verilenlerin aslında emanet olduğunu gerçek sahibinin kendisi olmadığını, sahip olduğu her şeyin gerçek sahibinin de Allah olduğunu bilir.

Mü'min nefesine hâkim olma konusunda Kur'an'ın gösterdiği yolu takip etmelidir. Zira en büyük şeytanlar imanı kuvvetli mümine musallat olurlar. Mü'min zamanla imtihan edildiğinin idrakine varmalıdır. Özellikle okuma yolunu tercih etmelidir. Alak'tan yaratılan insanın okuması, nasıl olduğunu, niçin var olduğunu bilmesi yine Kur'an'ın insandan isteklerindendir.

Çağın sorunlarına en büyük cevabı ancak İslamiyet verecektir. Bu da okuyan, araştıran ve bunları reçete olarak ortaya koyan samimi ve bilinçli Müslümanların elleriyle olacağı aşikârdır. Bunun için Müslümanların okuması insanın fitratına uygun bir yaşamı yaşayarak insanlığa sunması gerekmektedir.

Müslüman insan cahil olamaz. Çünkü dininin insandan ilk isteği de okumasıdır. Yine bayan, erkek ayırımı gözetmeksizin ilme yönelten İslâm dinidir. Müslüman beşikten mezara kadar ilim öğrenme anlayışıyla hareket ederse Kur'an'a uygun hareket etmiş olur. İlim Çin de dahi olsa gidip alınız, şiarıyla insanlığa rehber olan bir peygamberi takip eden insanlar nasıl cahilliğe razı olabilirler. Aynı zamanda yüce Allah'ın rızasına uygun yaşama, Cenab-ı hakkın sıfatı olan ilim sıfatından bir cüz ile kâmil olunur. Cenab-ı Allah sahip olduğu ilimden insana da bahsetmiştir.

İnsanın aklını kullanması gerektiğini defalarca ilahi kitap belirtmiştir. İnsanlık için edindiği ilmi bu yolda kullanan mümin inkârcıyla ayrılmaktadır.

İnkârcı sîrate'l-müstakimden sapmış kişi demektir. Allah'ın koyduğu kanunlara uymayan O'nun istediği yolu takip etmeyen bir kişi ile mümin aynı olamaz, aynı şekilde hayata bakamaz, amelleri benzerlik gösteremez. Günümüzde Müslüman'ı kâfirden ayırmak oldukça zorlaşmıştır, bunun birçok nedeninin olması yanında cehalet en büyük paya sahiptir. Cahil insanın sapması ve şeytana uyması kolaydır. Sapmamak için Kur'an' ve sünnete sarılma müminin birinci görevi olmalıdır. Görevi icra etme de aklı kullanmaya öncelik vermelidir. His ve heveslere öncelik tanınırsa insan kendini tanımaz hale getiren eylemlerde bulunabilir. Bu da onu helake götürür. Mü'minin kâfir ile mücadele etmesi gerektiği birçok ayette geçmektedir. Ancak şunu söylemek yerinde olur, en büyük mücadele insanın yaşamıyla ve güzel ahlakıyla yapacağı mücadeledir. Mü'min hikmetli sözü duyup başkasına nakletmek, hikmetin müminin yitik malı olduğu, onu nerde bulursa alacağı ile ilgili hadislerin varlığı İslamiyet'in düşünceye verdiği önemi göstermektedir.

Allah'ın, Kur'an'da, tarif ettiği inanan insanların vasıflarından birkaç tanesini sıralayalım: Allah'ın kulları, yeryüzünde gönül alçaklığı ile vakar ve tevazu ile yürürler. Cahiller, onlara sataşacak olursa, bunlara [sağlık ve selamet sizin üzerinize olsun gibi] güzel söz söyler, [büyük bir yumuşaklık gösterirler.] Cehennem azabı devamlıdır ve çok şiddetlidir. Orası şüphesiz kötü bir yer ve kötü bir duraktır" derler. Bir şey verdikleri zaman, israf etmez, cimrilik de yapmazlar, ikisinin ortası bir yol tutarlar. Kimsenin hakkını yemez, Allah'a şirk koşmaz, O'ndan başkasına yalvarmazlar. Allah'ın dokunulmasını haram ettiği cana kıyıp, haksız olarak kimseyi öldürmez, zina etmezler. Onlar yalan yere şahitlik yapmaz, faydasız ve zararlı işlerden kaçınırlar. Kendilerine âyetler okunduğu zaman, kör ve sağır davranmazlar, [dikkat ile dinleyip bu âyetlerle kendilerine yapılması emredilen şeyleri yaparlar.] Müminler, öyle kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, Allah'ın âyetleri okununca, imanları kuvvetlenir ve yalnız Rablerine dayanıp güvenirler, namazı doğru kılar, kendilerine rızık olarak verilenlerden Allah'ın razı olduğu yerlere harcarlar.

Allah'ı bilen insanın en büyük güvencesi Rabb'idir. Rızık için mevki için dininden taviz vermemelidir. Çünkü mümin yalnızca Rabbine dayanıp güvenmelidir ve mümin, kötülüğü iyilikle savmalıdır.

Allah dünya hayatının kalıcı değil, geçici bir hayattan ibaret olduğunu bildirmiş. Dünya hayatında tanınan ömür süresi, insanların denenmesi, iman edenlerin eksikliklerinden arınması ve eğitilerek cennete layık olacak bir ahlaka ulaşması, inkâr edenlerin de kötülüklerinin ortaya çıkması içindir. Bunu bilen inkârdan uzak duracaktır.

Allah'a kesin bir imanla iman eden bir mü'minin dünyaya bakış açısı, Kur'an'da haber verilen gerçekler üzerine kuruludur. İmân sahibi bir insan dünyaya bağlanmaz, aksine sonsuz ahiret hayatı için sürekli bir hazırlık içinde olur. Ayrıca Kur'an'da haber verilen, "... İnsanları yalnızca bana ibadet etsinler diye yarattım." ayeti gereği, dünyada bulunma amacının her şeyden önce "Allah'a kulluk etmek" olduğunu bilerek hayatını sürdürür.

Allah'a kulluk etmek, bir insanın tüm hayatını kapsayan bir ibadettir. Samimi bir imâna sahip bir mümin, tüm yaşamını Rabb'ine kulluk etmekle geçiren, yalnızca

Allah için yaşayan, Allah için çalışan, kendisine verilen tüm imkânları yine sadece Allah'ın rızasını kazanmak için kullanan insandır. Kur'an'ın, "Şüphesiz Biz insanı karmaşık olan bir damla sudan yarattık. Onu deniyoruz. Bundan dolayı onu işiten ve gören yaptık." ayetiyle bildirildiği gibi Allah'ın, dünya hayatını insanı denemek için yarattığının bilincindedir. Allah, dünya hayatının bir denenme yeri olduğunu ve bu hayatın aldatıcılığını bildirmiş ve insanları bu konuda uyarmıştır.

İşte bu önemli gerçeği kavrayan iman sahibi bir mümin, dünya üzerindeki tüm nimetlerden yararlanır ama -dünyaya aldanan insanlardan büyük bir farkla- bu nimetlere karşı hırsa kapılmaz. Hiçbir zaman için elindekileri sahiplenmez, aksine kendisine verdiklerinden dolayı her an Rabbine karşı şükredici bir tavır içerisinde olur. Yeryüzündeki tüm mülkün asıl sahibinin Allah olduğunu unutmamalı.

Sekülerleşen dünyada dini emirlere uygun yaşamak zor bir hal almıştır. Allah'ı unutturan faktörlerin başında dünya hayatının cazibesi gelmektedir. Bu dünyanın süslerine aldanarak zevklerine dalanlar ebedî bir hayat yaşayacakları zehabına kapılırlar ve hayat ancak dünyadan ibaret gibi görmeye başlarlar. Hâlbuki dünya hayatının menfaatleri insanı Allah'a yaklaştırdığı oranda değer ifade eder. Ancak gerçek manada Allah'ı tanıyan bireyler sıkıntı çekmezler. Çünkü onlar her hal ve şerait içerisinde dahi sıkıntılarını bilir, sıkıntıların giderilme mercilerine doğru başvuruda bulunabilirler. Bizim burada anlatmaya çalıştığımız konunun özü de Allah'ı tanıyanın onun istediği gibi yaşamaya çalışacağıdır. Bu gün eğer Kur'an'a uygun bir yaşam yoksa bunun nedeni isim ve sıfatlarıyla Allah'ı iyi tanımamamızdır.

Tekfirlikle insanları suçlamak oldukça tehlikelidir. Suçlama yerine doğru modelle örnek olma yolu tercih edilirse daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Yüce Allah'ı tanımak, Allah'ı tanımayanlara O'nu anlatmaya çalışmak mümine düşen önemli sorumluluklardır. Bunun için Müslüman, Allah'ın isim ve sıfatlarının tezahürlerini, kendinde göstermeye çalışmalı ve inancını yaşamında göstermelidir.

KAYNAKÇA

- ABDULBAKÎ**, Muhammed Fuat “vasf” *El Mu’cemu’l -Müfehres Li-Elfâzi’l-Kura’ni’l-Kerim*, Kahire,1988.
- ABDÜLHAMÎT**, İrfan, *İslam’da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, (Çev.: M. Saim Yeprem), İstanbul 1983.
- ACLUNÎ**, İsmail b.Muhammed, *Keşfu’l Hafa ve Muzilu’l ilbas Amma İstehera Mine’l Ehadisi Ala Elsineti’n-Nas*, Daru’l Kütübi’l, İlmiye, Beyrut,1988.
- AHMED B.HANBEL**, Ahmed b.Muhammed b.Hanbel, *El-Müsned*, Kahire,1313.
- ASLAN**, Recep *Suyuti’nin Hadis İlmindeki Yeri*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü,2007, Basılmamış Doktora Tezi.
- BAĞÇECİ**, Muhittin, *Kelam İlmine Giriş*, Kayseri 1994.
- BEYAZİZADE**, Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-Merâm Min İbârâtı'l İmâm*, İstanbul 1996.
- BEYHAKÎ**, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *El-Esmâ' Ve's-Sıfât*, Mısır 1358.
- BUHARÎ**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail *El-Camiu's-Sahih*, İstanbul 1315.
- CÜRCÂNÎ**, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali, *Şerhul Mevâkıf*, İstanbul,1321.
- , *Et-Ta'rifat*, Beyrut 1985.
- DİMEŞKÎ**, Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebi'l-İz, *El-Akidatu't-Tahaviyye Şerhi* Beyrut, 1988.
- DOĞAN**, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1996.
- EBÛ DAVUD**, Süleyman b.El- Eş'as,*Es-Sünen* ,I-II,Kahire,1952
- ELMALILI**, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul,1982.
- ERBİLÎ**, Muhammed Emin el-Kurdî, *Tenviru'l-Kulûb*. Mısır, 1384,83.
- EŞ'ARÎ**, Ebü'l-Hasan İbn Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak, *Makalatü'l-İslâmiyyin ve İhtilafü'l-Musallin* ,(Thk.: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid) Kahire, 1969.
- , *El-İbane an Usuli'd-Diyane*, Medine, 1975,30-31.
- GAZZÂLÎ**, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyau ulumi'd-din*, I, 124.
- , *El-İktisad Fi'l-İ'tikad*,
- , *Tehafutu'l- Felâsife: Filzofların Tutarsızlığı* (Çev.,Bekir Sadak), Ankara, 2002.
- , *el-Munkızü Mine'd- Dalâl*, İstanbul, 1287.
- HALEBÎ**, Muhammed bin Süleyman, *Nukhbetu'l-Leâli li Şerhi Bedi'l-Emâli* İstanbul,1997.

- HALİMÎ**, Ebu Abdullah Hüseyin bin Hasan, *El-Minhâc fî Şu'a'bi'l-İman*, Beyrut, 1979.
- HANEFÎ**, İbnu Ebi'l-İzz el-, *Şerhu'l Akâdeti't-Tahâviyye*, Beyrut, 1988.
- HARPUTÎ**, Abdullatif, *Tenkihu'l-Kelam Fi Akaidi Ehl'il-İslam*, İstanbul, 1330.
- HULEYF**, Fethullah, *Kitabü't-Tevhid*, Beyrut, 1982.
- İBN KESİR**, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut, 1969.
- İBN MÂCE**, Ebu Abdullah Muhamed B. Zeyit el Kazvini *Es-Sünen*, Thk.: Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru'l İhyai'l-Kütübi'l –Arabiyye, 1952.
- İBN SA'D**, *Et-Tabakat*, II. Beyrut, 1968.
- İBN TEYMIYYE**, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Mecmûatu'r-Resâil*, Mısır, 1966.
- İMAM MALİK**, b.Enes, *El-Muvatta*, (Thk.: Muhammed Fuad Abdülbaki), Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye 1951.
- İSFAHANÎ**, Er-Rağıb Hüseyin b. Muhammed , “Kıdem” *El-Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'an*, Daru Kahraman, İstanbul, 1986.
- İZMİRLİ**, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, İstanbul 1946.
- KADEMOĞLU**, Mahmut Rıfat, “Kıdem” ,*ŞİA*, İstanbul 2000, IV.323.
- KANDEHLEVÎ**, M.Yusuf, *Hayatü's-Sahabe*, (Trc.: Yşar Erol, A.Ömer Tekin, Ahmet M. Büyükçınar), Cümle Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- KARACABEY**, Ahmet, *Kur'an-i Kerim'e Göre Yüce Allah'ın Fiili Sıfatları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1992.
- KILLIOĞLU**, İsmail, “Erdem” *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, (Yay. Kur. Mustafa Armağan), İstanbul, 1990.
- KOÇ**, Turan, “Kur'an Dili Açısından Söz -Anlam İlişkisi ” *Kur'an ve Dil-Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu*, Van, 2001.
- KUBAT**, Mehmet, *Ku'an'da Tevhid*, İstanbul, 1994.
- KURTUBÎ**, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *El-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, Beyrut, 1985.
- , *Faslü'l-Makal Fima Beyne'l-Hikme Ve's-Şeria Mine'l-İttisal: Felsefe, Din İlişkisi* (Thk. Çev.: Bekir Karlığa), İstanbul, 1985.
- MATURİDÎ**, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud , *Kitabu't-Tevhid* (Çev.: Bekir Topaloğlu), Ankara, 2002.
- MUSLİM**, Ebu'l-Hüseyin MUslim b. El -Haccac el-Kuşeyri, *Es- Sahih Muslim*, El -Mektebetu'l – İslamiyye, İstanbul, 1993.
- NESEFÎ**, **Ebu'l-Muin**, Tabsıratü'l *Edille Fi Usuli'd-Din* ,(Thk.: Hüseyin Atay), Ankara, 1993.
- ÖZLER**, Mevlüt *İslam Düşüncesinde Tevhid*, İstanbul, 1995, 14.

- RÂZÎ, Ebû** Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *el-Metalibü'l-Aliyye Mine'l-İlmi'l-İlahi*, Beyrut 1987.
- , *el-Mesailü'l-Hamsun Fi Usuli'd-Din* (Thk.: Ahmed Hicazi Saka), Kahire, 1989,53.
- , *Tefsir-i kebir = Mefatihü'l-gayb* (ed. Ahmet Hikmet Ünalmış ; Çev.: Suad Yıldırım ve ...), Ankara, 1988.
- , *Levamiü'ül-Beyyinat, Şerhu Esmailahi Teâlâ Ve's-Sıfat*, Beyrut, 1984,24.
- , *Mefâtihu'l Gayb* (Çev.: Suat Yıldırım, Lutfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), Ankara, 1995.
- , *Kitabu'l-Erbain*, Kahire, 1982.
- , *El-Muhassal: Kelâma Giriş* (Çev.: Hüseyin Atay), Ankara, 1978,165.
- , *Meâlimu Usûli'd -Din*, Beyrut 1992.
- SABRÎ, Mustafa**, *İnsan ve Kader*, (Çev.: İsa Doğan) , İstanbul, 1989.
- , *Dini Mücedidler*, İstanbul, 1338–1340.
- , *Kur'an-ın Tercümesi Meselesi*, (Çev.: Süleyman Çelik), İstanbul, 1993.
- SABUNÎ**, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, İstanbul, 1987.
- SABUNÎ**, Nureddin , *Maturidiyye Akaidi*, (Çev.: Bekir Topaloğlu), Ankara, 1978.
- TAFTAZANÎ**, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah, *Şerhu'l Akâid: Kelam İlmi ve İslam Akaidi* (Çev.: Süleyman Uludağ), İstanbul, 1980.
- TEHANEVÎ, Muhammed** b. A'la b. Ali el-Faruki el-Hanefi, "Sıfat" *Keşşafu Islahat't-Funun ve 'l-Ulum* (Thk.: Ali Dahruc), Beyrut 1996.
- TİRMİZÎ**, Ebu İsa Muhammed b.İsa, es-Sünen Thk.: Ahmet Muhammed Şakir Matbaatü Mustafa el-Babi el -Halebî, Kahire,1937.
- , *Es-Sünen*, Thk.: Ahmed Muhammed Şakir,Matbaatü Mustafa el-Babi el Halebi,Kahire,1937.
- TOPALOĞLU**, Bekir , "Allah", *DİA*, İstanbul, 1992, II.482.
- , "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 404-405.
- , *Kelam İlmine Giriş*, İstanbul.
- TOPALOĞLU**, Bekir, YAVUZ Yusuf Şefki, ÇELEBÎ İlyas, *İslam'da İnançEsasları*, İstanbul, 1998.
- TUNÇ**, Cihat "Yüce Allah'a İman ve Önemi" *EÜİFD*, 2,Kayseri, 1985,1-12.
- TÜRKMEN**, Dursun Ali, "İlim",*ŞİA*, İstanbul, 2000,IV,83.
- YESEVÎ**, Hoca Ahmed, *Divan-ı Hikmet*, (Haz. : Dr. Hayati Bice), Ankara, 1993.
- YURDAGÜR**, Metin, *Allah'ın Sıfatlar: Esmâül-Hüsna*, İstanbul, 1984.
-, "Beka" *DİA*, İstanbul, 1990,V,359.
- YÜCEER**, İsa, *Kelam Ekoller ve Problemler*, Van, 1995.

-----, *Kelam Hikmet İlişkisi*, Konya, 2007.

ZECCACİ, Ebu'l Kasım, İştikaku *Esmâillâh*, (Nşr.: Abdülhüseyin Mübarek)
Beyrut, 1986.

ÖZET

KARASU, Hamdullah “*Allah’ın Sıfatlarına iman ve Sosyal Hayata Yansımaları*” Yüksek Lisans Tezi.

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsa YÜCEER.

Kâinatın ve insanın varlığı Allah’a işaret etmektedir. Mükemmel bir işleyiş sistemine bağlı olan bu düzen amaçsız bir tesadüfün eseri olamaz. Varlık ve yokluğu imkân dâhilinde bulunan, varlık kazandıktan sonra bile bunu devam ettiremeyen, ömrünün sonunu belirleyemeyen insan için mevcudiyet sebebini yeterince tanınamaması büyük bir eksikliktir. Bu gerçekliğin izahata ihtiyaç duyduğu muhakkaktır. Varlığımız yadsınılmaz bir gerçektir. İnsanoğlu âlemdeki yerini belirlerken bunu belirli ölçülere göre yapar. Bu ölçülerin “İslam’a göre” olması gerekir.

Biz bu çalışmamızda bizi yaratanı, yaratanın nasıl algılanması gerektiği hususlarını, yaratanın gönderdiği ayetlerden örneklerle açıklamaya çalıştık. İsim ve sıfatlarıyla ancak “Allah’ı” tanıyabiliriz. Allah’ın isim ve sıfatları konusunda Kur’an’ın içindeki ayetlere ekleme ve çıkarma yapamayız. Ayetleri anlamaya çalışırken Kur’an’ın özüne ters düşmeyecek şekilde açıklamada bulunmanın gerektiğini söyleyebiliriz.

Yeryüzündeki diğer varlıklardan kendisinde bulunan seçme, irade ve kudret özellikleriyle ayrılan ve bu yolla değer kazanan, sorumluluk yüklenen yegâne canlıdır. Bu nedenle insanın hakikati görmesini engelleyen sahte tanrıları terk ederek sadece Allah’a ibadet etme iradesini göstermelidir. İnsanoğlu bunu aklını kullanarak başarabilir. Aklını kullanarak kendisini, kendisini yaratanını ve yaşadığı evrene düzen vereni kavrar.

Bütün düşünce ve davranışlara önem kazandıran, onları anlamlı yapan, hayata birlik, bütünlük ve değer veren sadece Allah’tır. Mü’min insan ile inkârcı insanın algılamalarında farklılıklar vardır. Mü’min insanın inancı tüm hayatına yön vermelidir. Allah’ın sıfatlarını bilinmesi gerektiği gibi bilen, buna inanan insanın hayat algılaması da Kur’an’ın istediği gibi olur. Kimin mü’min kimin mü’min olmadığının referansı da yine Kur’an olmalıdır. Yaratanı tanımak O’nun istediği gibi yaşamakla belli olur. Biz de çalışmamızda Rabb’ı tanımaya ve tanıdığımız kadarıyla tanıtmaya, bizden nasıl bir hayatı yaşamamızı istediğine, kendi isim ve sıfatlarının insandaki tezahürlerine değinmeye çalıştık

Kur’an-ı Kerim Allah’ın isim ve sıfatlarını bize öğretir. Kâinattaki eşsiz nizamı, onu yöneten kanunları ve onda tezahür eden hikmet ve kemali gösterir.

SUMMARY

KARASU, Hamdullah ‘‘Faith To Attributes Of Allah and Their Reflection To Community Life’’ Master’s Degree Thesis.

Supervisor: Prof. Dr. İsa YÜCEER.

The existence of universe and human refers to Allah. This order connected to an excellent running system can’t be consequence of an aimless coincidence. It a major deficiency for human whose existence and absence is earthly, who even after acquiring presence, can’t maintain this, who can’t determine his decline of life, not to comprehend his cause of existence. It is certain that this reality needs explanation. Our existence is an undeniable fact. When humankind determines his position in the world, he does this according to specific criteria. This criteria must be pursuant to Islam.

We tried to explain that Creator, how he must be comprehended, from piece of tokens which Allah sent. We can recognize him only with his names and attributes. We can’t add and take something out about names and attributes of Allah to tokens in Qur’an. While we are trying to understand the tokens, we can say that it is essential to explain them not going against core of Qur’an.

Human is unique alive who differs from other creatures in the world in features of choice, will and power which he has and gets value with this way, to whom responsibility is imposed. For this reason human should have will of worship to only Allah giving up fake Gods who prevent people from seeing the fact. Humankind can manage this using his mind. He comprehends himself, Creator and Allah who regulates the universe he lives using his mind.

It is only Allah who gives importance all ideas and behaviours, makes them meaningful, gives unity, combination and value to life. There are differences between believer and unbeliever’s comprehension. This belief of believer should give direction to his all life. Life perception of human who knows attributes of Allah as it should be known, who believes this, becomes like the wishes of the Qur’an. The reference of who is believer and who is not should also be Qur’an. Knowing Creator becomes certain by living as he wants. We tried to touch on knowing Allah introducing him as far as we know, what kind of life he wants from us, manifestation of his name and attributes in human.

Qur’an teaches name and attributes of Allah to us. It indicates the unique order of universe, the laws manage it and wisdom and mature manifesting in it.

